АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ – БАН

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ през 2002 г.

XLII НАЦИОНАЛНА АРХЕОЛОГИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

София
2003

Редакционна колегия:

ст.н.с. д-р Дочка Аладжова (гл. редактор)
ст.н.с. д-р Павел Георгиев (зам. гл. редактор)
н.с. д-р Методи Даскалов (секретар)
ст.н.с. д.и.н. Ана Радунчева
ст.н.с. д-р Мария Гюрова
ст.н.с. д-р Евгения Генчева
н.с. д-р Алексей Гоцев
н.с. д-р Сергей Торбатов

Отговорен редактор на тома:

н.с. д-р Сергей Торбатов

В тома са включени само резюмета, представени на редакционната колегия в предварително установения срок!

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ПРАИСТОРИЯ

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели. РАЗКОПКИ В ПЕЩЕРАТА КОЗАРНИКА, БЕЛОГРАДЧИШКО (РАНЕН-КЪСЕН ПАЛЕОЛИТ) ПРЕЗ 2002 Г. (БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОЕКТ НА АИМ-БАН И INSTITUT DE PREHISTOIRE ET DE GEOLOGIE DU QUATERNAIRE, UNIV. BORDEAUX I – UMR 5808 CNRS) 11

Георги Ганецовски. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА КРАЙ СЕЛО ОХОДЕН 13

Венцислав Гергов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. ЕЗЕРОТО ПРИ СЕЛО САДОВЕЦ, ПЛЕВЕНСКА ОБЛАСТ – 2002 ГОДИНА 14

Стефан Чохаджиев, Недко Ленски, Александър Чохаджиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КРАЙ С. ХОТНИЦА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО, ПРЕЗ 2002 Г. 16

Недко Ленски. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ С. ДЖУЛЮНИЦА - "СМЪРДЕШ", ВЕЛИКОТЪРНОВСКО ПРЕЗ 2002 Г. 17

Веселина Вандова, Румен Спасов. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ОБЩИНА КЮСТЕНДИЛ ПРЕЗ 2002 г. 18

Васил Николов, Лиляна Перничева, Марион Лихардус-Итген, Жан-Пол Демул, Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ПРИ С. КОВАЧЕВО, ОБЩИНА САНДАНСКИ, ПРЕЗ 2002 Г. 19

Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов, Цветана Комитова, Юлия Божинова, Мария Андонова. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БУЧИНО И ЛОГОДАЖ, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД, ПРОВЕДЕНИ ПРЕЗ 2002 г. 20

Явор Бояджиев, Йоанис Асланис, Стоилка Терзийска-Игнатова, Величка Мацанова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКА СЕЛИЩНА МОГИЛА "ЮНАЦИТЕ", ПАЗАРДЖИШКО. 21

Васил Николов, Десислава Карастоянова, Виктория Петрова, Венцислав Божилов. СЕЛИЩНА МОГИЛА КАПИТАН ДИМИТРИЕВО, ПЕЩЕРСКО: АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2002 г. 23

Васил Николов, Татяна Кънчева, Щефан Хилер. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА БЪЛГАРО-АВСТРИЙСКАТА ЕКСПЕДИЦИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КАРАНОВО ПРЕЗ 2002 Г. 24

Красимир Лещаков, Ирко Петров, Пламен Караилиев, Н. Тодорова, Кр. Костова, В. Петрова, И. Димитров и П. Лещаков. СПАСИТЕЛНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЯБЪЛКОВО (КАРАБЮЛЮК), ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД . . . 25

Александър Фол, Людмил Гетов, Ян Лихардус, Рудолф Ехт, Илия Илиев. ДРАМА 2002 – ОБОБЩЕНИЕ НА НАЙ-ВАЖНИТЕ РЕЗУЛТАТИ 29

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

Диана Гергова, Момчил Кузманов, Николай Дерменджиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В СБОРЯНОВО ПРЕЗ 2002 Г. 31

Томко Стоянов, Живка Михайлова. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ ГРАДСКИ УКРЕПЕН ЦЕНТЪР (ВОДНА ЦЕНТРАЛА) В ИАР "СБОРЯНОВО" през 2002 година . 31

Лъчезар Лазаров. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ВР. ГОЛЯМА АРКОВНА, 29.X – 15.XI.2002 г. 34

Лъчезар Лазаров. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ВР. МАЛКА АРКОВНА, ОБЩ. ДЪЛГОПОЛ, 19.VI –11.VII; 20 – 23.VIII.2002 Г. 35

Марлена Кръстева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОКОЛОМОГИЛНОТО ПРОСТРАНСТВО НА МОГИЛА №3, ЮЖЕН НЕКРОПОЛ НА КРЕПОСТТА АРКОВНА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПАРТИЗАНИ, ДЪЛГОПОЛСКА ОБЩИНА 36

Иван Христов, Венелин Бараков. ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКО СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ ПРИ С. СКАЛСКО, ОБЩИНА ДРЯНОВО 37

Крум Велков, Татяна Кънчева-Русева, Веселин Игнатов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЛАГУНА, ЮЖНО ОТ ГР. ТВЪРДИЦА. 39

Василка Паунова, Анета Бакъмска, Филип Михайлов. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ХЪЛМА КРАКРА, ГР. ПЕРНИК 39

Василка Паунова. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА (ОГНЯНОВА МОГИЛА) В КВ. "ВАРОШ" В ГРАД ПЕРНИК (СЕПТЕМВРИ – НОЕМВРИ 2002 Г.) 40

Даниела Агре. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕДНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧЕЛОПЕЧ, СОФИЙСКА ОБЛАСТ, 2002 Г. 41

Марк Стефанович, Илия Кулов. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОБРОНЗОВ ОБЕКТ В М. "МАРЕНА" КРАЙ С. МАРИКОСТЕНОВО, ОБЩ. ПЕТРИЧ, ПРЕЗ 2002 Г. 42

Алексей Гоцев, Любомир Радин. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРОЗАПАДНИ РОДОПИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА БЕЛОВО ПРЕЗ 2002 Г. 44

Йорданка Юрукова, Гавраил Лазов, Алексей Гоцев, Георги Нехризов, Лидия Домарадска, Валентина Танева, Даниела Катинчарова, Емилия Иванова, Н. Ангелов, арх. Вера Коларова, Ян Боузек, З. Арчибалд, Вероник Ханковски. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС И НЕГОВИТЕ ОКОЛНОСТИ 45

Георги Китов, Диана Димитрова. ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ ЦЕНТЪР СТАРОСЕЛ 52

Даниела Катинчарова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ В М. ГОЛЯМ КОСОМАН ПРИ С. ДЕБРАЩИЦА, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК, ПРЕЗ 2002 Г. 54

Даниела Катинчарова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "СВ. ПРОРОК ИЛИЯ" КРАЙ ГР. ВЕЛИНГРАД. 54

Костадин Кисьов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ – С. ЧЕРНОЗЕМ, ОБЩИНА КАЛОЯНОВО" 56

Костадин Кисьов. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2002 Г. В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧАЛА, ОБЩИНА ДОСПАТ 57

Милена Тонкова. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКИ ЦЕНТЪР В М. ХАЛКА БУНАР, С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩ. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ ПРЕЗ 2002 Г. 58

Милена Тонкова. ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА В ЦЕНТЪРА НА С. ГЛЕДАЧЕВО (ОБЕКТ "ДВОРА"), ОБЩИНА РАДНЕВО. ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2002 Г. 60

Иван Христов. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ СКАЛНИ СВЕТИЛИЩА В ОКОЛНОСТИТЕ НА С. ВРАТА, ОБЩИНА АСЕНОВГРАД 61

Диана Гергова, Хитоши Камуро, Димитър Генов. ОТЧЕТ ЗА ПРОВЕДЕНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ДЯДОВО, НОВОЗАГОРСКА ОБЩИНА, ПРЕЗ АВГУСТ 2002 Г. 62

Веселин Игнатов, Татяна Кънчева-Русева и Крум Велков. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЮРЕНЯ, С. ЕЛЕНОВО, НОВОЗАГОРСКО 63

Георги Китов, Диана Димитрова. АЛЕКСАНДРОВСКА ГРОБНИЦА. 64

Веселин Игнатов, Татяна Кънчева-Русева, Крум Велков. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ШИХАНОВ БРЯГ" ДО ГР. ХАРМАНЛИ, ПО ТРАСЕТО НА АМ "МАРИЦА", КМ 73+000 ДО КМ 73+500 64

Борислав Борисланов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ КОМПЛЕКС "СЕМЕРЧЕТО" ДО С. ДОСИТЕЕВО, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ. 66

Георги Нехризов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "АДА ТЕПЕ" ПРИ ГР. КРУМОВГРАД ПРЕЗ 2002 Г. 67

Георги Нехризов. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ КРУМОВГРАД И ИВАЙЛОВГРАД ПРЕЗ 2002 Г. 68

Борислав Бориславов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. "СВ. НЕДЕЛЯ", ЗЕМЛИЩЕ НА С. КУПЕН, ОБЩИНА МАДАН 69

Мария Балболова. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА "ПРАВЕНА МОГИЛА" ПРИ СЕЛО ЗОРНИЦА, БУРГАСКА ОБЛАСТ 70

Даниела Агре. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ С. ВИЗИЦА, МАЛКОТЪРНОВСКА ОБЩИНА 72

Даниела Агре. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ДВА ДОЛМЕНА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗАБЕРНОВО, МАЛКОТЪРНОВСКА ОБЩИНА, ПРЕЗ 2002 Г. 73

Даниела Агре. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ В М. ПРОПАДА КРАЙ МАЛКО ТЪРНОВО ПРЕЗ 2002 Г. 75

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

Сергей Торбатов, Иван Христов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ СОСТРА КРАЙ С. ЛОМЕЦ, ТРОЯНСКО, ПРЕЗ 2002 Г. 77

Иван Христов. ТЕРЕННИ ОБХОДИ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В РАЙОНА НА КАСТЕЛА СОСТРА (с. ЛОМЕЦ, ОБЩИНА ТРОЯН) 79

Евгения Генчева, Пьотр Дичек, Анджей Биернацки, Тадеуш Сарновски. РАЗКОПКИ НА РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ КРАЙ СВИЩОВ ПРЕЗ 2002 Г. 80

Павлина Владкова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ VIII А - NOVAE ПРЕЗ 2002 г. 84

Людмил Вагалински, Димитър Станчев, Герда фон Бюлов, Свен Конрад. БЪЛГАРО-НЕМСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ОКОЛНОСТТА НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ ЯТРУС КРАЙ СЕЛО КРИВИНА, РУСЕНСКО, ПРЕЗ 2002 Г. 85

Иван Църов. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ ПО ТРАСЕТО НА ЗАПАДНИЯ АКВЕДУКТ НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ ПРЕЗ 2002 Г. - АРЕА "RUSALIA" 88

Иван Църов. ТЕРЕННИ ОБХОДИ ПО ПРОЕКТ "ГРАДЪТ И СЕЛОТО В РИМСКАТА И КЪСНОРИМСКАТА ИМПЕРИЯ: НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ И СЕЛОТО В ГРАДСКАТА МУ ТЕРИТОРИЯ" ПРЕЗ 2002 Г. 88

Павлина Владкова. ПРОУЧВАНИЯ В НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ ПРЕЗ 2002 г. 89

Венцислав Динчев. БЪЛГАРО-БРИТАНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА "ГРАДИЩЕТО" КРАЙ С. ДИЧИН, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО, ПРЕЗ 2002 Г. 90

Иванка Дончева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "КОВАЧЕВСКО КАЛЕ" 91

Георги Атанасов, Ст. Стойчев, Неделчо Неделчев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКО-РИМСКО СВЕТИЛИЩЕ КРАЙ С. МАДАРА, ОБЩИНА ШУМЕН 93

Емил Петков. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ТРАНСМАРИСКА (ТУТРАКАН) ПРЕЗ 2002 Г. 94

Асен Салкин, Пенко Георгиев. ПОДВОДНА АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ "КАВАРНА - 2002" 95

Веселка Кацарова. РЕЗУЛТАТИ ОТ СПАСИТЕЛНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "СТЕФАН КАРАДЖА" №1 В ГРАД КЮСТЕНДИЛ 95

Владимир Петков, Румяна Милчева, Светла Петрова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА В ГРАД САНДАНСКИ. 96

Константин Шалганов, Марио Иванов, Надежда Кирова, Георги Бояджиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ДОПРОУЧВАНЕ НА ПОДПОДОВОТО ПРОСТРАНСТВО НА БАЗИЛИКАТА "СВЕТА СОФИЯ" В СОФИЯ ПРЕЗ 2002 г. 98

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Шохей Инуки. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ ПРЕЗ 2002 г. ОБЕКТ "РИМСКА БАНЯ". 99

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Шохей Инуки. ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ПРИ С. ЧЕРНИЧЕВО, ОБЩИНА ХИСАРЯ 100

Митко Маджаров. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА В МЕСТНОСТТА "КУРБАН ТЕПЕ" ПРИ С. КРАСНОВО, ОБЩИНА ХИСАРЯ 101

Мая Мартинова. РАЗКОПКИ НА СЕВЕРНАТА СТРАНА ОТ ФОРУМА НА ФИЛИПОПОЛ - ПЛОВДИВ ПРЕЗ 2002 Г. 101

Елена Кесякова, Иво Топалилов. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "КИРИЛ НЕКТАРИЕВ" №1 В ПЛОВДИВ. 102

Елена Кесякова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА" ВЪВ ФИЛИПОПОЛ ПРЕЗ 2002 Г. 103

Елена Кесякова, Жени Танкова. РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ "МАКГАХАН" №10 В ПЛОВДИВ 103

Красимир Калчев. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ РЕЗЕРВАТ "АВГУСТА ТРАЯНА - ВЕРЕЯ - СТАРА ЗАГОРА" ПРЕЗ 2002 Г. ОБЕКТ В КВ. 22 ПАРЦЕЛ IX - 1722, УЛ. "ДИМИТЪР НАУМОВ" №62 104

Кръстина Панайотова, Румен Миков. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА СТАРА ЗАГОРА 105

Кръстина Панайотова, Димитър Недев, А. Ермари. АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. КАЛФАТА 105

Цоня Дражева, Димитър Недев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ААР АПОЛОНИЯ – СОЗОПОЛ 107

Цоня Дражева, Димитър Недев, Кръстина Панайотова. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ПРИРОДЕН РЕЗЕРВАТ "РОПОТАМО" 109

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

Спас Машов, Георги Ганецовски. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА И СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ СЕЛО ОЧИН ДОЛ, ВРАЧАНСКО 111

Бони Петрунова, Надежда Ботева. КРЕПОСТТА "ХОТАЛИЧ" ДО ГРАД СЕВЛИЕВО 111

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Петър Караилиев, Иван Чокоев, Милена Станчева, С. Русев, Диана Косева. РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛА НА ЦЪРКВАТА "СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ" И ИЗТОЧНОТО КРИЛО НА МАНАСТИРА "ВЕЛИКАТА ЛАВРА" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 112

Константин Дочев, Мирко Робов. ПРОУЧВАНИЯ В ЮЖНОТО КРИЛО НА МАНАСТИРА "ВЕЛИКАТА ЛАВРА" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО ПРЕЗ 2002 Г. 113

Хитко Вачев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В С. АРБАНАСИ: ЦЪРКВА "СВ. ДИМИТЪР" И НЕКРОПОЛ 114

Евгени Дерменджиев. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОРИМСКАТА И РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ В МЕСТНОСТТА "МАКАВЕЯ", ОБЩИНА ЗЛАТАРИЦА, ОБЛАСТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 114

Йордан Алексиев. СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА ПРИ С. ГОРСКО НОВО СЕЛО 115

Йордан Алексиев. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖИ НА КРЕПОСТТА ВИДА (ДИАВЕНА, ДЕВИНА?) ПРИ КОТЕЛ 116

Стоян Йорданов. ПРОУЧВАНЕ НА ЖИЛИЩЕН КВАРТАЛ В СЕВЕРОИЗТОЧНОТО ПОДНОЖИЕ НА ИЗТОЧНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЧЕРВЕН 118

Кирчо Апостолов. РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ ОМУРТАГ 118

Рашо Рашев, Станислав Станилов. ПРОУЧВАНЕ НА ПОДЗЕМНИ ХОДНИЦИ В ПЛИСКА 119

Рашо Рашев, Янко Димитров, Станислав Иванов. РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПЛИСКА 120

Павел Георгиев, Станислав Иванов. ВЪТРЕШНО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ НА ПЛИСКА 120

Янко Димитров, Христина Стоянова. ПЛИСКА - ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД, РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2002 ГОДИНА 120

Янко Димитров, Ивайло Кънев. РАЗКОПКИ НА ХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ ПРЕД ИЗТОЧНАТА ПОРТА НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД В ПЛИСКА ПРЕЗ 2002 Г. 121

Стоян Витлянов, Константин Константинов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 122

Радослав Василев. РАЗКОПКИ ИЗТОЧНО ОТ РАЗРЕЗА НА МОГИЛА XXXIV ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА ПРЕЗ 2002 ГОДИНА 123

Тодор Балабанов, Красимира Стоева. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №1 В АУЛА НА ХАН ОМУРТАГ 124

Тодор Балабанов. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ И НАБЛЮДЕНИЯ НА ОБЕКТ "РАЗШИРЕНИЕ НА РЕСТОРАНТ "ОМУРТАГОВ МОСТ" 124

Тодор Балабанов, Георги Майсторски; Красимира Стоева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ "МАНАСТИРЧЕТО" – ГР. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 125

Маргарита Вакринова, Ирина Щерева, Снежана Горянова, Мария Манолова-Войкова. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ - ДВОРЦОВ КОМПЛЕКС 126

Стойчо Бонев. РАЗКОПКИ В ЮЖНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПРЕСЛАВ ПРЕЗ 2002 г. 128

Методи Даскалов. ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ ПО ТРАСЕТО НА ЕТАПНА ВРЪЗКА ГР. ШУМЕН (5-ТИ КМ) – ПЪТЕН ВЪЗЕЛ КМ 349+500 (349+800) НА АМ "ХЕМУС" (КВ. МАКАКА) 128

Стефка Ангелова, Румяна Колева, Д. Боева, Владимир Пенчев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НАЦИОНАЛНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ И АРХИТЕКТУРЕН РЕЗЕРВАТ " ДУРОСТОРУМ -ДРЪСТЪР - СИЛИСТРА" ПРЕЗ 2002 Г. 129

Георги Атанасов, Валери Йотов. РАННОСРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ДО С. РУЙНО, СИЛИСТРЕНСКО 130

Живко Аладжов, Катя Меламед, Явор Василев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ "МИХЛЮЗ КАЛЕ" В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. АКСАКОВО 131

Живко Аладжов, Катя Меламед, Явор Василев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ "ГАЛАТА" 131

Иван Джамбов, Мария Деянова, Петя Калоферова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА "ХИСАРЛЪКА", КВ. АНЕВО НА ГР. СОПОТ 132

Иван Джамбов, Георги Митрев, Петя Калоферова. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ИСКРА, ПЪРВОМАЙСКА ОБЩИНА 133

Димитър Янков, Румяна Колева. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ С. ЗЛАТНА ЛИВАДА АМ "МАРИЦА" КМ 19+900 - 20+250. РЕЗУЛТАТИ ОТ СПАСИТЕЛНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2001 Г. 134

Гергана Шейлева. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛАТА ТРОЯНОВО И ГОЛЯМА ДЕТЕЛИНА, В РАЙОНА НА КОМПЛЕКСА "МАРИЦА-ИЗТОК" 135

Борис Борисов, Гергана Шейлева. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. "ЧЕНГЕНЕ ДЕРЕ" КРАЙ С. КРУМ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, ПО ТРАСЕТО НА АВТОМАГИСТРАЛА "МАРИЦА" ОТ КМ 32+000 ДО КМ 32+500 137

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев. ПРОУЧВАНИЯ НА "МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС" В МЕСТНОСТТА МОГИЛАТА КРАЙ ГРАД СМОЛЯН ПРЕЗ 2002 ГОДИНА 138

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Георги Нехризов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ПЕРПЕРИКОН - 2002 138

Николай Овчаров, Р. Иванова. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХРИСТИЯНСКИ КОМПЛЕКС В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВИСОКА ПОЛЯНА, КЪРДЖАЛИЙСКО. 139

Бони Петрунова. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА ДО ИВАЙЛОВГРАД 140

Николай Овчаров. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В МЕСТНОСТТА ОКОЛО ЗЛАТОГРАД 140

Методи Даскалов. ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ МАЛКО ТЪРНОВО - ГРАНИЦА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ 140

Калин Порожанов, Христина Ангелова, Крум Бъчваров, Калин Димитров. БЪЛГАРО-АМЕРИКАНСКИ ЧЕРНОМОРСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОЕКТ. РАЗКОПКИ НА ПОТЪНАЛ КОРАБ ПРИ КИТЕН - СЕЗОН 2002 141

Калин Порожанов. ПОДВОДНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО РАЗУЗНАВАНЕ В РАЙОНА НА МАСЛЕН НОС. 143

Лазар Нинов. ОСТЕОАРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИ МАТЕРИАЛИ ПРЕЗ 2002 Г. 144

I. ПРАИСТОРИЯ

РАЗКОПКИ В ПЕЩЕРАТА КОЗАРНИКА, БЕЛОГРАДЧИШКО (РАНЕН-КЪСЕН ПАЛЕОЛИТ) ПРЕЗ 2002 Г. (БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОЕКТ НА АИМ-БАН И INSTITUT DE PREHISTOIRE ET DE GEOLOGIE DU QUATERNAIRE, UNIV. BORDEAUX I – UMR 5808 CNRS)

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели

В терените проучвания през 2002 г. взеха участие следните членове на изследователския екип: Н.Сираков и Ж.-Л.Гуадели (ръководство), С.Иванова, С.Сиракова, В.Попов, К.Ферие, Ж.-К.Леблан, Ф.Фернандез; докторанти, младши проучватели и студенти участници в проекта: Е.Анастасова, А.Гуадели, И.Крумов, С.Танева, Ц.Цанова, А.-Л.Берте, Ж.Делфур, Н.Джабарска, И.Димитрова, Р.Спасов; практиканти: Ж.Бери, И.Бухлева, Ц.Гжонковски, М.-К.Даусън, И.Заров, З.Иванова, Н.Климчак, И.Ристески, И.Руменов.

Основното финансиране на проекта бе от Консултативната комисия за археологически изследвания на френското Министерство на външните работи, частично от CNRS и от регионални субсидии на Аквитания, Ю.З. Франция, с допълваща подкрепа по ЕБР и съдействие от БАН.

Проучванията се проведоха от 30 юни до 15 август. Ще резюмираме по-съществените резултати, получени в отделни сектори и райони, като акцентираме върху някои от основните проблеми на археологическата секвенция.

Ранните фази на граветата и началото на късния палеолит

Те се проучваха в сондаж I, сектори 5, 6 на площ от 5 кв.м. Тук се разкопаха пластове 5b, 5c и 6/7 до контакта с пл.9. В пл. 5b се установи частично запазено по-добре изразено хоризонтално ниво на огнища свързани с ансамбъла VI от долната част на средногравetската комплекс, датиран между 25 000 и 26 000 г. В.Р.

По-голям интерес представляваше пл. 5c съдържащ ансамбъла VII от много ранна фаза на гравета. За съжаление надеждите ни да разграничим тук по-добре подфази на обитаване не се оправдаха. Освен това в този район преобладаваха останки от началните етапи на производствения цикъл с доста характерни гравetски ядра и продукти от дебитажа им, но почти без присъствие на диагностични ретуширани форми. От друга страна получихме вече серия от 4 дати, които са много кохерентни и датират ансамбъла в диапазона между 36 000 и 39 000 г. В.Р. Така отпадат и най-малките съмнения за достоверността на това шокиращо ранно начало на гравetската култура.

В горната част на пл. 6/7 успяхме да обособим, макар и на ограничена площ останки от културно ниво също с ядра за пластинки от гравetски тип. Най-вероятно това е същото ниво, което миналата година означавахме като VIIb от контактната зона между пл. 5c и 6/7 в съседни сектори.

В останалата част от седимента на пл. 6/7 се повтори съчетание на гравetски или гравetоподобни елементи (ядра, пластинки от дебитажа им) със слабодиагностични (оринякоподобни?) кремъчни и костни артефакти. Към тях се добавиха и фрагменти от листовидни бифациални върхове. От изключително значение са първите дати за пл. 6/7, две от които много кохерентни. Те потвърждават доста точно предварителните ни предположения за наличието на ансамбъл от самото начало на европейския късен палеолит в периода между 42 000 и 43 000 г. В.Р. (вж. при-

ложената таблица с цяла серия дати С14 от къснопалеолитната секвенция в Козарника по последните данни на авторите им: Fontugne, M., Tiserat-Laborde, N. in Guadelli, J.-L. et Sirakov, N. (dir.). Compte-rendu du Projet de recherche conjoint, vol.2, pp-207-211, 2002).

Културна секвенция	Литостратиграф. единица	Археолог. Ансамбъл	Конвенционални дати BP	Калибрирани дати (години)
Финален Гравет	3a	Ol	11 490 ± 120	Cal BP 13815-13160*
			11 550 ± 100	Cal BP 13828-13176*
		I	7 840 ± 70	Cal BP 8981-8439*
Късен Гравет	3b	II	-	-
		III	19 770 ± 270	Cal BP 24337-25525*
		III/IVa	19 890 ± 270	Cal BP 24460-22661*
Среден Гравет	4	IVa	26 010 ± 270	
		IVb	26 120 ± 100	
	5a	V	25 650 ± 730	
	5b	VI	26 490 ± 270	
Много ранен Гравет	5c	VI/VII	36 200 ± 540	
		VII	37 170 ± 700	
			38 700 ± 1400	
			39 310 ± 1000	
Начало на Късния палеолит	6/7	VIII	29 310 ± 320	
			43 600 ± 1200	
			42 700 ± 1000	

Периодизация и хронология на Късния палеолит в пещ. Козарника

Трябва да се подчертае, че наличието на листовидни бифациални върхове в този ансамбъл вече не би трябвало да се игнорира поради вероятността от механично смесване със среднопалеолитни елементи. Тези форми присъстват (не единично) и в по-късните среднограветски нива IVb и VI, в раннограветското ниво VII, а също безспорно в залягащите непосредствено по-долу среднопалеолитни ансамбли в пл.9. Това е сериозен аргумент против тоталното отхвърляне на каквато и да било континюитет в прехода среден-късен палеолит.

НАЧАЛОТО НА РАННИЯ ПАЛЕОЛИТ И ЗАЛЯГАЩИТЕ ПОД НЕГО ОТЛОЖЕНИЯ ОТ РАННИЯ ПЛЕЙСТОЦЕН

Този проблем бе разработван в сондаж II, в сектори 13, 14 и 15, на площ от 10 кв. м от дълбочина 745 до 940 см.

Целта бе да се установи в дълбочина до къде достига присъствието действително *in situ* (или с незначително постседиментационно изместване) на археологически и (или) палеонтологически материал, където започват стерилни отложения, какъв е техния характер и да се достигне евентуално до скалното дъно.

Пл.14 е изграден от жълто-розов песъчлив седимент в прослойки, характерни за водно отлагане, между варовикови блокове. Тук се наблюдава ясно изразена тенденция към намаляване както на каменните и костните артефакти, така и палеонтологическите останки. При това те са само или предимно в контекста на петна (животински ями, тунели и пр.) от седимент свързан с по-горните пластове. Сред артефактите преобладават аморфни кремъчни фрагменти с отделни негативи, и (или) стръмни, едри ретуши – ядра-оръдия, стъргаловидни оръдия, отломъци с ретуш.

Залягащият надолу пл. 15 е от хетерогенен глинесто-силтов седимент между варовикови блокове и по-дребни късове. Тук вече археологически и палеонтологически материал се среща спорадично, само в пълнежи със седимент от по-горните пластове.

Генерално, в тази част на пещерата се установи, че най-долната част на раннопалеолитната секвенция залага със сигурност поне частично *in situ* в пл. 13. През последния сезон и в едрата и от дребната бозайна фауна се допълниха биостратиграфските аргументи за още по-ранно датиране на началото на човешкото присъствие в Козарника и в Европа – над 1,2 мил. години.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА КРАЙ СЕЛО ОХОДЕН

Георги Ганецовски

Местността Валога (известна още с името Долните лъки) се намира на 1,5 км североизточно от село Оходен, Врачанско. Обектът представлява плоско еднослойно селище, разположено върху леко наклонена на изток алувиално-ливадна незаливна тераса на левия бряг на река Скът. Площта му е около 10 декара.

Проучванията се проведоха през месец август 2002 година от екип в състав: научен ръководител - Георги Ганецовски; научен консултант проф. д-р Хенриета Тодорова; членове - Красимира Тодорова, Иван Василев и Веселка Герчева от Българско археологическо сдружение "Иван Венедиков", както и три участнички от Швеция и Австрия. Общата проучена площ беше 60 кв. м.

Разкрита е източната половина на вкопана структура, вероятно жилище,

запълнено с деструкции от инвентара в него и покривната конструкция. То е вкопано стъпаловидно от центъра към периферията с около 0,60 м в жълтия льос. Формата му вероятно е овална. Входът е разположен в югоизточната част. В пода бяха разчистени няколко дупки на колони и колове от покривната конструкция на структурата с различни диаметри. Тези открития, както и намерените големи парчета отухлени мазилки с отпечатъци от цепени греди и плет, доказват, че надземната конструкция на жилището е солидна и масивна. Възможно е покривът да е бил двускатен, тъй като някои от отухлените буци са запазили отпечатъци от кръстосани под ъгъл цепени греди.

Керамиката се разделя на две технологични групи: ангобирана и неангобирана. Групата на ангобираната керамика се разделя на две подгрупи: винено-червена и кафява. Опоснителят в огромната си част е органичен. Фината и тънкостенна керамика съдържа освен фин органичен опостител и добре пресят неорганичен опостител - главно кварцов пясък. Украсите са винено-червена или кафява, релефна лента с нокътно импресо, нокътни вдлъбвания, релефни пъпки с вдлъбнат връх, надраскания и др. Рисуваният орнамент отсъства.

Открити са над 400 кремъчни артефакта. Наред с характерната неолитна медио-макролитична технология се наблюдава и достатъчно ясен микролитен компонент. Най-ярък пример са откритите микролити тип "трапец", изработени от качествена внесена суровина.

Селището принадлежи към "монохромно рисуваната фаза на раннонеолитния керамичен комплекс", синхронно на култура Протостарчево в Източна Сърбия и предхождащо известната вече култура Градешница-Кърча. Открито и частично е проучено първото в Източната част на Балканския полуостров добре запазено вкопано жилище с керамика и кремъчни ансамбли *in situ* от посочения период. Проучванията в Оходен-Валога дават нова информация за възникването на първите земеделски селища на Балканския полуостров.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. ЕЗЕРОТО ПРИ СЕЛО САДОВЕЦ, ПЛЕВЕНСКА ОБЛАСТ – 2002 ГОДИНА

Венцислав Гергов

Праисторическото селище се намира на 4,3 км западно от село Садовец. То е разположено на края на естествена височина на река Белилка. Същото е разделено на две части от прокопания канал на Витската напоителна система. Северната част има подковообразна форма с размери 75м х 75м, широчина в основата 6 м и височина до 3 м. Южната част има елипсовидна форма с дължина север -юг 74 м и широчина изток - запад 20 м. Селището е изградено върху естествена скала, като наклона е близо 90. Тази естествена защитеност, заедно с наличните извори в подножието на селището, както и малката река Белилка, са предоставяли добри условия за живот. Спасителните теренни проучвания се налагат от иманярски изкопи. В северната част те са правени с булдозер и са разрушени 5 гроба. При разкопаване на същите не бяха открити археологически находки. Гробовете са християнски и вероятно датират от XVIII-XIX век. В тази част бяха открити значително количество керамика и оръдия на труда и оръжия, датиращи от ранния халколит, късния халколит и ранната бронзова епоха и късната античност. В южната част на обекта на площ 1,5 дка се виждаха 18 иманярски изкопа, правени на ръка. Три от тези изкопа бяха почистени с цел изясняване стратиграфията и датировката на

строителните хоризонти. Това даде възможност да се работи изключително прецизно за изясняване дебелината на съответните жилищни нива и да се проследят по профилите измененията в стратиграфията.

Културният пласт има дебелина 4 метра. Разкриха се 9 строителни хоризонта. Те датират от ранния халколит, късния халколит, началото на раннобронзовата епоха и ранния бронз. Остава открит въпроса за наличието на още един хоризонт, отнасящ се до началото на ранния халколит - култура Бреница. При събирането на керамика от иманярските изкопи се откриха характерни фрагменти от тази епоха.

I строителен хоризонт. Разположен е върху горната част на естествената скала, върху която е образуван хълма. Подът на жилището лежи върху скалата, която е била частично заравнена и отворите в нея запълнени с блокаж от различни по големина камъни. Подът на жилището е бил измазан с глина с дебелина 3 см. Жилището от първи хоризонт е силно опожарено. Горелите деструкции имат червено-кафяв цвят и дебелина от 20-30 см. В тях са запазени отпечатъци от греди и колове. Керамиката датира от ранния халколит на култура Градешница.

II строителен хоризонт. Разположен е върху заравнените деструкции на първи хоризонт. Те са били засипани със зелено-жълта глина с дебелина 12 см. Този слой глина е служил за подравняване на подовото ниво на жилището от втори строителен хоризонт. Върху този под има сиво-чер горял слой от пепел с дебелина 4 см. Над него са разположени силно опожарени деструкции, отнасящи се към втори хоризонт с дебелина от 20 до 30 см. Този хоризонт също датира от ранния халколит на култура Градешница. Проучената площ и находки от двата хоризонта ни дават възможност за точна синхронизация с различните фази на ранния халколит.

Характерно за жилището от втори хоризонт е , че е разположено на две нива. Това се дължи на факта, че горната част на скалата, върху която е изградено жилището, е предоставяла тези дадености.

III строителен хоризонт. Горните деструкции на втори хоризонт са покрити със жълто-зелена глина с дебелина 1-12 см. Хоризонтът е частично опожарен. Между втори и трети хоризонт не може да се долови стратиграфски хиатус. Керамиката датира от късния халколит на етнокултурния комплекс Криводол - Съл-куца - Бубани. Наличните находки не дават възможност за точна характеристика и решаване на проблема с така наречения среден халколит в Централна и Северозападна България.

IV строителен хоризонт. Същият е частично опожарен. Находките също датират от късния халколит на Криводол - Съл-куца - Бубани.

V строителен хоризонт. Разположен е върху деструкциите на четвърти хоризонт. Попаднахме на жилище, на което подът е измазван 10 пъти. Това жилище не е било опожарено и находките бяха няколко фрагмента, които също датираха от късния халколит. Дълговременното използване на това жилище свидетелства за продължителен и мирен начин на съществуване.

VI строителен хоризонт. Ситуацията е аналогична с тази от V хоризонт. Малкото находки свидетелстват, че обитателите му са го напуснали и взели инвентара със себе си. Хоризонтът също датира от късния халколит.

VII строителен хоризонт. Керамиката и находките датират този хоризонт към късния халколит. Съдовете са с биконична форма, украсени с графит, боя и врязани елементи. Седми хоризонт е финал на халколита Криводол - Съл-куца – Бубани и се синхронизира с Телиш III.

VIII строителен хоризонт. Датира от началото на ранната бронзова епоха и се синхронизира с Телиш IV - Съл-куца IV. Отнасянето на Телиш IV - Съл-куца IV към така наречения Преходен период, както и различната терминология (постхалколит, протобронз и др.) са несъстоятелни. С този хоризонт се поставя началото на ран-

ната бронзова епоха. Характерът на материалната култура е определящ за датировката на осми хоризонт. Прекъсване на еволюцията на халколита, изчезването на старите елементи и зараждането на нови, които са генетически свързани с тези от ранната бронзова епоха, определя и мястото в хронологическата таблица на осми хоризонт.

IX строителен хоризонт. Той датира от ранната бронзова епоха. Не се долавя стратиграфски хиатус между осми и девети хоризонт. Разкритият девети хоризонт се синхронизира с комплекса Орля – Садовец. От малкото обекти и публикации Орля – Садовец хронологически е разположен между късния халколит и раннобронзовите култури Магурата – Коцофени. Орля – Садовец представлява южния вариант на Коцофени I. Тя е тясно свързана с Черна вода III и Челей. Откритите находки намират точни паралели от епонима Садовец – Големаново кале.

Получените резултати от спасителните археологически разкопки спомагат да се изяснят редица проблеми от развитието на ранния и късен халколит, връзката между двете епохи и генезиса и развитието на ранната бронзова епоха. Обектът, заедно с Деветашката пещера, се превръщат в основни репери при решаване на тези въпроси от праисторията на Централна и Северозападна България.

Откритият през 2001 година гроб на жена от късния халколит дава възможност на базата на скелетния материал да се направи антропологическо проучване. По данни от проф. Йордан Йорданов скелетът е принадлежал на жена на около 40 години. Скелетът беше открит в погребение хокер. Черепът дава възможност за допълнително изследване и пластична антропологична реконструкция на главата.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КРАЙ С. ХОТНИЦА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО, ПРЕЗ 2002 Г.

Стефан Чохаджиев, Недко Еленски, Александър Чохаджиев

За трети археологически сезон продължиха новите археологически проучвания на селищната могила край с. Хотница. Поставените цели в работната програма за 2002 г. не бяха постигнати поради непредвидено ограничено финансиране, в резултат на което се работи само 6 дни. Продължихме изясняването на опожарената част от жилище № 1 от III хоризонт (обект 3) в кв. 86 и 87, където бяха открити няколко съда, тежести за стан и др. След пристъпване на пода се очерта елипсовидно петно от опалена трамбована глина с периферия с по-тъмен цвят. Приблизителните му размери са 2,60/1,90 м. Вероятно там е пропаднала част от горящата покривна конструкция, която е опалила пода. Възможно е и друго обяснение – в централната част на жилището да е имало концентрация на дървени предмети, подредени в приблизителен кръг (възможно е да са "мебели"), които при цялостното загиване на жилището са изгорели и така е постигнат ефекта от локалното опожаряване. Продължихa проучванията и на жилище № 5 (обект № 13) от III строителен хоризонт в кв. 59. Жилището е изследвано и през 2001 г. Проучени са траншеи от две стени – северната и източната. Ширината и на двете траншеи е около 0,60 м, а дълбочината – 0,35-0,45 м. Проучената част от северната траншея е около 4 м, а източната – около 7 м. Ъгълът на жилището вероятно е укрепен от вътрешната страна с две греди с приблизителен диаметър 0,20 м и разстояние помежду им 0,008 м. Установихме прекъсване в източната траншея с дължина 0,90 м, за което допускаме, че може да се свърже с входа на жилището. Предварителните данни от палеоботаническите изследвания на Цв. Попова сочат съществено преобладаване на очемика пред меко-сбитата пшеница – съотношение 96-98% към 2-4%.

От откритите общо 431 находки, около 60% се падат на кремъчните артефакти. Според Ст. Танева характерна за ансамбъла е техниката на експлоатация на еднолощадкови ядра за пластини, при някои от които е използвана техника чрез натиск. Суровините са предимно местни, но има и вносни суровини от района на Разградско. Костените сечива представляват 10,9% от общия брой на находките. Открити също бяха множество кръгли шайби с дупки, изработени от стени на керамични съдове, служещи вероятно като прешлени за вретено. Характерни за късния халколит са дръжките на капаци с форма на жилище, както и самостоятелни модели на жилища. Открити бяха 13 цели и фрагментирани керамични антропоморфни фигурки, 5 костени фигурки – плоски и триръбести. Интересно е едно релефно антропоморфно изображение върху стена на керамичен съд. Внимание заслужават блокчетата охра и един силно корозирал меден предмет – вероятно гривна. Открита бе и колективна находка от пробити черупки на блатен охлюв – 42 броя в приблизителен порядък, вероятно от огърлица.

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ С. ДЖУЛЮНИЦА - "СМЪРДЕШ", ВЕЛИКОТЪРНОВСКО, ПРЕЗ 2002 Г.

Недко Еленски

Археологическите проучвания се проведоха със студенти от специалност "Археология" при ВТУ "Св. Св. Кирил и Методий". Установиха се размерите на селището и се проследиха културните напластявания. Самото селище е разположено върху първата незаливна тераса с приблизителна площ 40 декара. Проучването се извърши чрез четири сондажа.

Сондаж VII. Разположен в източната периферия на селището. Той е ориентиран север-юг и е с дължина 5,50 м и ширина 1м, като в западна посока има допълнително разширение 1,50 х 1,50 м. В този сондаж се разкри ров. Той започва да се вкопава в стерилната основа от 0,60 м. Дължината на рова в горната част е 4,10 м, а в основата - 2,30 м. Максималната дълбочина е 1,40 м, или в стерилната основа е вкопано на 0, 80 м. Ориентацията на рова е северозапад-югоизток. Запълнителят на рова е хомогенен и има черно-кафяв цвят. На дълбочина 0,50 м, на 1, 50 м от юг, се разкрива пасаж 1,50 м х 0,60 м от глинени топчета (89 бр.) с размери 2-3 см. Тяхната концентрация заема западната част на сондажа. На 0,90 м е открит фрагмент от каменна брадва и керамичен модел на брадва. Разкрива се яма, която има формата на неправилен кръг или полуовал. Сечението е конично, със заобляне на прелома при дъното. Ямата е вкопана в югозападната страна на рова и дъното му. Максималната дълбочина е 1,10 м, а ширината е 1,90 м (изток-запад). На дъното се разкрива каничка и големи животински кости. Запълнителят на ямата е различен от този на рова.

След тези проучвания със сигурност можем да твърдим, че в тази част на селището е имало ров от I фаза на ранната бронзова епоха със следи от ритуална дейност в него.

Сондаж VIII. Той е разположен почти в централната част на селището и е ориентиран изток-запад. Размерите са: дължина - 4, 50 м и ширина – 1 м. На дълбочина 0,30 м се разкрива част от яма от ранннобронзовата епоха. Запазените размери на ямата са: дължина - 1, 62 м, ширина - 0, 65 м и дълбочина от вкопаването - 0,90 м; дълбочина от нивото на терена - 1, 20 м.

Ямата е разрушила гроб от късния енеолит. От скелета са запазени главата, дясната раменна става, дясната длан, лявата ключица, част от лявата раменна

става, вратните прешлени и горните ребра от гръдния кош. Върху лявата ключица се разкрива едно мънисто. Скелета е тип хокер, с полагане на дясната страна. Дясната длан е прилепена към дясната страна на главата. Посоката на главата е на югоизток, а следа на северозапад.

В този сондаж са регистрирани шест основни пласта и яма, вкопана в стерилната основа. Първият от 0 м до 0,30 м представлява орница. В него се разкрива керамика от бронзовата епоха и халколита. Следващият пласт е от 0,30 до 0,60 м и е жълто-сив, като керамиката намира аналогии в I фаза на КГК VI. Следва пласт с максимална дебелина 1,30 м. Той започва от 0,60 м до 1,30 м/1,80 м. Той е тъмносив, със зелен оттенък и нормална плътност. Керамиката намира аналогии в IV фаза на култура Поляница. В западната част на сондажа, от 1,80 м до 2 м следва черно-сив пласт с повишена плътност и зелени включвания. Керамиката намира аналогии в II-III фаза на култура Поляница.

Следващият пласт е от 1,30 до 1,85 м, като в западната част е от 2 до 2,20 м. Той е тъмнокафяв, със силно повишена плътност. В него се разкриват фрагменти с бяла рисунка. Следващият пласт е от 1,85 до 2,15 м, а в западната - от 2,20 до 2,50 м. Пластът е светлокафяв и с понижена плътност. В него не се разкриват фрагменти с бяла рисунка. В западната част се оформя яма от дълбочина 2,50 до 3,50 м. Запълнителят има жълто-кафяв цвят със сиви включвания и силно повишена плътност. Ямата се вкопава към североизточния ъгъл на сондажа. Проучена е югозападната част на тази яма, като размерите са: дължина - 2 м и ширина - 1,50 м. Материалите в тези пластове намират добри аналогии в Карпато-Дунавския раннонеолитен комплекс, а в България - в културна група Копривец.

Сондаж IX. Този сондаж е разположен западно от могилата, в най-високата част на терасата, точно над чешмата. Ориентиран е изток-запад с размери: дължина - 4 м и ширина - 1 м. На дълбочина 0,40 м се достигна до стерилна основа. Само в западната част нивото се снижава до 0,60 м. Не е установен здрав пласт.

Сондаж X. Този сондаж също е разположен западно от могилата в най-високата част на терасата, точно над чешмата. Ориентиран е север-юг, с размери: дължина - 4,50 м и ширина - 1 м.

На дълбочина от 0 до 0,80 м материалите намират аналогия в раннонеолитна култура Овчарово-Самоводене. Следват два пласта от 0,80 до 1,28 м, които са раннонеолитни и в тях се разкриват фрагменти с бяла рисунка. На дълбочина от 1,28 до 1,45 м следва пласт, който е жълто-кафяв, с понижена плътност. Той е раннонеолитен, в който не се разкриват фрагменти с бяла рисунка. В северната част се разкрива разбита пещ и яма. Запълнителят е бяло-кафяв, със силно понижена плътност. Той е раннонеолитен и в него се срещат фрагменти с бяла рисунка. На дълбочина от 1,55 до 1,65 м следва пласт, който е жълто-кафяв, със силно повишена плътност. Материалите в тези пластове намират добри аналогии в Карпато-Дунавския раннонеолитен комплекс, а в България – в културна група Копривец.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ОБЩИНА КЮСТЕНДИЛ ПРЕЗ 2002 г.

Веселина Вандова, Румен Спасов

През есента на 2002 г. екип на Регионален исторически музей Кюстендил извърши терени археологически обхождания в Община Кюстендил, с цел попълване на информацията за археологически обекти в южната част на Кюстендилската котловина. Проучванията се проведоха в кратък срок, поради което не обхванаха територията на първоначално предвидените по-голям брой села в района, а само землищата на три от тях - Пиперков чифлик, Граница и Багренци.

Регистрирани са 7 нови археологически обекта: един в землището на с. Пиперков чифлик, четири в землището на с. Граница и два в землището на с. Багренци.

В местността Кьошко при с. Пиперков чифлик бе локализирано многослойно открито селище. Културният пласт има максимална дебелина 1,75 м. Същият се проследява в профилите на механизиран изкоп, направен във връзка с изграждането на кладенец в границите на частен земеделски имот. В пръстта от изкопа, както и върху повърхността на околния терен, се откриват разнородни по вид материали, сред които преобладават фрагментите от глинени съдове. Последните се включват в широк хронологичен диапазон и свидетелстват за обитаване на терена през различни периоди – ранен неолит, късна античност, ранно средновековие и възрожденска епоха.

В землището на с. Граница са регистрирани четири обекта: надгробна могила (т. нар. Джелъова могила), отстояща на 850 м северно от селото; селище (?) от възрожденската епоха, разположено югоизточно от същата могила и в непосредствена близост до нея; некропол от късноантичната епоха в м. "Кукудин гроб" (в югозападния край на селото); селище от късноантичната епоха в м. Борин дол (на 1,5 км югозападно от с. Граница).

В района на с. Багренци са регистрирани два нови археологически обекта: селище (?) от възрожденската епоха (в централната зона на съвременното село) и селище от късноантичната и възрожденската епохи в местността "Лозенско" (на 1,3 км северозападно от селото).

Теренните проучвания в района ще продължат и през настоящата година.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ПРИ С. КОВАЧЕВО, ОБЩИНА САНДАНСКИ, ПРЕЗ 2002 Г.

Васил Николов, Лиляна Перничева, Марион Лихардус-Итген, Жан-Пол Демул, Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов

През 2002 г. разкопките се концентрираха в централната част на обекта (сектори А, Е, I, К, М, Р), като бе проучено централното ребро. То пресича обекта от север на юг и има дължина 40 м, а широчината му в началото беше 2 м.

Реброто беше проучвано по нивата, определени в съседните сектори, и съобразно структурите, определени в непосредствена близост до него. В северния край на реброто, в сектор А, много добре се очерта концентрация от дребни камъни и фрагменти керамика (стр. 2189), както и западната граница на яма, запълнена с този материал. По-високо, в южната периферия на тази яма, се разкриха няколко нива бели конкреции (стр. 3502).

В частта отговаряща на сектор Е се разкриха няколко нива конкреции, разделени от пластове сбита пръст (стр. 3400), подредени върху камъни (стр. 2471). В южната част на реброто, между сектори Е и F се очерта продължението на стр. 907, състояща се от концентрация на големи фрагменти керамика и глинени плочи. В южната страна на стр. 926 има голямо количество фрагменти от питоси, старателно подредени на няколко нива. Под тях се разкриха няколко нива бели конкреции (стр. 3487, 3488, 3512, 3526), принадлежащи на "къща 1714".

В частта отговаряща на сектори К и I бяха разкрити деструкциите на "къща 216", а по-високо – и на "къща 2199". В тази къща са намерени няколко нива от бели конкреции, построени върху две ями (стр. 2199 и 2334), чиито западни граници много добре се очертават под реброто.

В южната част на реброто, в сектор К, бе доразкрита голяма яма (стр. 2008), интерпретирана като кладенец. Тя е с два вида запълнител. Вътрешен - с почти квадратна форма и дължина 1 м, запълнен с камъни, големи буци мазилки и животински кости. Външният пълнеж съдържа в началото пръст, а по-ниско - старателно подредени камъни. Външен диаметър на ямата - 2,40 м. Ямата не е изчерпана до края заради появата на подпочвена вода. В непосредствена близост до ямата, от северната страна, е регистрирана траншея (стр. 2405) с дупки от колове. Тя е широка 44 см и е вкопана 30 см в материка, ориентирана в посока СИ/ЮЗ. Траншея оформя северната стена на жилище с приблизителни размери 10 х 10 м. В реброто е намерена и редица от дупки, принадлежащи към южната стена на тази къща.

Южната страна на яма 2008 допира до паднала каменна стена (стр. 557). Голяма част от тази стена беше разкрита и под реброто. Камъните от стената допират до ямата, а някои са се плъзнали надолу по стената. Това ни дава основание да приемаме, че ямата е съществувала в момента на падането на стената.

В част от реброто, между сектори М и N, беше изчерпан воден канал (стр. 1010), няколко напластявания на "къща 425" и по-ранна "къща 545". На юг от канала бяха проучени напластяванията на "къща 617".

В най-южната част на реброто, отговаряща на сектори Р и R, бе доразкрита ивица от пясък (стр. 1021) и една голяма яма (стр. 3411), запълнена с камъни и керамика. Тази част на реброто не показа някакво особено подреждане.

След почистване на целия разкрит изкоп, в сектор L много ясно пролича траншея (стр. 3508) с поредица от дупки от колове, ориентирана СИ/ЮЗ. Траншеята има дължина 7 м, широчина 40 см и е вкопана 20 см в материка. От юг, в непосредствена близост до нея се намира пещ (стр. 2462). Това обстоятелство ни дава основание да приемем, че траншеята оформя северната стена на "къща 3297".

Бяха регистрирани 104 находки, в това число 25 кремъчни артефакти, 18 предмети от кост, 18 антропоморфни и зооморфни фигурки, 10 тесли и брадви, 7 олтарчета, 3 пинтадери.

След 17 години двумесечни проучвания в основни линии приключи проучването на това селище. Сега предстои работа в две направления:

- научна обработка на събрания материал;
- проверка и някои уточнения в стратиграфията на селището чрез малки сондажи от другата страна на пътя.

ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БУЧИНО И ЛОГОДАЖ, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД, ПРОВЕДЕНИ ПРЕЗ 2002 г.

Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов, Цветана Комитова, Юлия Божинова, Мария Андонова

Археологическите обхождания в землищата на селата Бучино и Логодаж бяха проведени през м. март и април 2002 г. Обходена е площ от ок. 45 кв. км и са регистрирани 36 археологически обекта от различни епохи. Землищата на двете села се намират от дясната страна на р. Струма във Влахина планина. Средната надморска височина варира от 500 до 700 м.

В землището на с. Бучино са регистрирани 21 археологически обекта от късния неолит (втората половина на VI хил. пр. Хр.) до османския период (края на XIX в.). В хронологическо отношение те се разпределят по следния начин: праистория - 4, бронзова епоха - 4, желязна епоха - 1, античност - 11, средновековие - 2, османски период - 5, неопределени - 3. По отношение на характера това са: селища - 9, крепости - 3, постройки - 4, надгробни могили - 3, култови места - 2. Най-много са селищата. Те са плоски, с доста големи размери. Разположени са по източни/югоизточни склонове на Влахина планина и имат много добро изложение. Някои от тях са еднослойни, но повечето са многослойни и съдържат материали от различни епохи - праистория, бронзова епоха, античност, средновековие. Регистрирани са 3 крепости. Две се намират в самата долина на р. Струма и без съмнение имат наблюдателни функции. В тази част долината значително се стеснява, оформяйки Бялополския проход. Третата е отдалечена от долината на р. Струма, но заема доминиращо място над целия регион. Надгробните могили са с малки насипи. Две от тях са без материал и тяхната датировка не може да се определи. Третата могила е с каменно-землен насип, частично разрушен от иманярски изкоп. На повърхността са намерени няколко фрагмента керамика от къснобронзовата епоха.

В землището на с. Логодаж са регистрирани 15 археологически обекта от ранния халколит (началото на V хил. пр. Хр.) до османски период. В хронологическо отношение те се разпределят по следния начин: праистория - 1, бронзова епоха - 2, античност - 13, османски период - 1. По отношение на характера обектите се разпределят по следния начин: селища - 8, крепости - 3, постройка - 1, плосък некропол - 1, църкви - 2.

Основната част от обектите се концентрират в долината на Логодажка река, десен приток на р. Струма. Те се намират и в близост до Делчевския проход. Този проход води към долината на р. Брегалница и съответно към долината на р. Вардар. Най-много са селищата. Те са плоски, с много големи размери, предимно от античността. Разположени са в близост до т. н. градища (крепости) със защитни функции.

Археологическите обхождания в землищата на селата Бучино и Логодаж дават възможност за по-общи констатации. Ясно се очертават периоди с по-добро представяне. Това са: късен неолит и ранен халколит, късен бронз/ранен халщат и античност. Без съмнение, през тези периоди значително се е увеличавало населението в региона. Освен селища са регистрирани и крепости. Те се появяват в началото на ранния халколит и са възобновени отново през къснобронзовата епоха. Античните крепости (т. н. градища) са на други места. Крепостите са разположени на места със стратегическо значение. Разположението на обектите в землищата на с. Логодаж, с. Дренково и Бучино е важна индикация за съществуване на път с посока изток-запад, свързващ долината на р. Струма с тази на р. Вардар. Този път, според събраната информация, е съществувал още от праисторическата епоха.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКА СЕЛИЩНА МОГИЛА "ЮНАЦИТЕ", ПАЗАРДЖИШКО.

Явор Бояджиев, Йоанис Асланис, Стоилка Терзийска-Игнатова, Величка Мацанова

През 2002 г. разкопките са съсредоточени в северния сектор на източната половина на могилата, основно в частта покрай централния профил - линии 9 и 8. Тук се очертаха три зони с различен археологически контекст. Първата се разпростира по линия Л. В тази ивица се разчистваха основите на жилища 3 и 5 от хор. I, които са имали продължителен живот. Многобройните частични ремонти и преправки на пода в жил. 3 (предшестващи опожаряването му) вероятно се дължат на започналото хлътване още по време на експлоатацията му. В сградите бяха дочистени и 5 вкопани съоръжения. Оказа се, че се касае за ями с неправилна овална форма (размери приблизително 0,70/0,80 х 0,80/1,00 м), вкопани на дълбочина около 1 м

и обмазани с глина - сива при съоръженията в жил. 5, черна в жил. 3. На дъното на съоръженията в жил. 3 се откриха животински кости, плътно покрити с фрагменти от големи дебелостенни съдове. Проучванията през последните две години дават основание да се смята, че съоръженията, обозначавани досега с общия термин "зърнохранилища", всъщност са имали разнообразни функции.

Втората зона се очертава по линии З, И и северната половина на К. В този участък досега не са установени следи от сгради. Открити са обаче 7 пещи (повечето разрушени), както и концентрации от деструкции от пещи. През 0,20-0,30 м във вертикален план се проследяват слоеве от бяла пепел с дебелина до 3-4 см, които не са хоризонтални, а с ясно изразен наклон в различни посоки, предимно на И, ЮИ и Ю. Обикновено най-високата част на тези слоеве се свързва с останки от пещи. В тази зона се откриват многобройни оръдия на труда от кремък, кост, рог, като се забелязва концентрация на определен вид в дадени участъци, всички свързани с петна бяла пепел - напр. колективна находка от 7 шила в ЮЗ ъгъл на кв. И8, многобройни кремъчни артефакти в СЗ ъгъл на кв. И8, купчинки мидени черупки в ЮЗ ъгъл на кв. И8 и в СЗ ъгъл на кв. К9. Наблюденията показват, че през последните два хоризонта на съществуване на селището от късния халколит това пространство се е използвало за производствена дейност. Напластяванията тук имат самостоятелно развитие, свързано с дейността на отделните пещи.

Третата зона обхваща линии Д, Е и Ж. Тук бяха проучени две сгради от хор. II. И в двете се установиха два етапа на преустройство. Сграда 15 е била използвана като жилище. Източната й стена е глинобитна, последователно боядисвана от вътрешната си страна с червена и бяла боя. Подът е многократно обмазван. Входът е от юг. Пещта се намира срещу входа, а до нея е долепено хромелно съоръжение.

Сграда 14 има правоъгълна форма с размери приблизително 8,50 х 4,80 м. Първоначалният под е от горяла червена глина, отгоре обмазана с жълтозелена глина. Личи и по-късна обмазка от сива глина. Към този етап се отнасят кръглите, вкопани в пода съоръжения №XXIX и №XXXI, както и ниският правоъгълен подиум с размери 3,0 х 1,0 м, долепен до СЗ ъгъл на сградата. Първият етап е прекъснат от пожар, локализиран в СИ част на сградата. Деструкциите от пожара са заравнени, като образуваното ниво наново е обмазано. Изградени са и нови съоръжения, общо 6. Многобройните съоръжения в сграда 15, които силно ограничават свободното пространство в нея, показват, че тя е имала стопанско предназначение. Между двете сгради остава 1 м широко пространство, което е използвано за улица.

Откритата керамика се отнася основно към финала на култура Караново VI, като се чувства и влиянието на култура Криводол. Открити са 410 находки - оръдия на труда от кремък, камък, кост, рог и мед; глинени съдове; предмети, свързани с култа - фрагмент от модел на жилище, култови масички, антропоморфни фигури от глина и кост, зооморфни фигури, кръстати идоли.

Започнаха разкопки и в западната част на могилата. Там бе заложен стъпаловиден сондаж. В кв. М20 бяха проучени нивo от късножелязната епоха и две нива от РБЕ. На долното от тях се очерта редица от големи камъни с посока С-Ю. Възможно е да се касае за укрепителна стена на селището от РБЕ. В кв. М21 се достигна до най-горния халколитен хоризонт в тази част на могилата.

СЕЛИЩНА МОГИЛА КАПИТАН ДИМИТРИЕВО, ПЕЩЕРСКО: АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2002 Г.

Васил Николов, Десислава Карастоянова, Виктория Петрова, Венцислав Божилов

През м. септември 2002 г. продължи археологическото проучване на праисторическата селищна могила при с. Капитан Димитриево, Пещерско.

Целта на разкопките беше да бъде установен характера и дебелината на ранноенеолитния пласт на южния и северния склон на могилата. Проучванията на ранноенеолитния пласт през 1998-99 г. в северозападната част на могилата вече бяха показали, че дебелината на този пласт е 3,80 м и хронологически той принадлежи към втория етап на култура Караново I в Тракия. Първоначално бяха направени два сондажа в южния и северен склон на могилата. Тъй като сондажът, започнат на северния склон, не попадна на здрав културен пласт, бяха направени още два контролни сондажа в тази част на могилата, в единия от които беше достигната стерилна основа. Трите сондажа, разположени на различни нива по северния склон - от периферията до най-високата централна част на могилата, показаха, че културният пласт от север е бил отнет вероятно през късната античност, през който период около могилата е съществувало селище. Пръстта най-вероятно е използвана за изработка на тухли. Доказателство за това е откритата през 1998 г. в сондаж I антична пещ за строителна керамика. По това време в най-високата част откъм север е изградена крепостна стена с дебелина около 2 м, която беше регистрирана в малък участък. Северният склон на могилата, поради унищожаването на здравия културен пласт, е по-стръмен и обрасъл с гъста растителност. Керамиката, произхождаща от трите контролни сондажа, е смесена: античност, ранножелязна епоха и късен халколит, като преобладават фрагментите от късния халколит. В насипа бяха регистрирани интересни находки - три антропоморфни фигурки, едната от които със столче; два кръстати идола и златен къснохалколитен антропоморфен амулет.

Най-важните резултати по отношение на ранноенеолитната култура Караново I в Тракия предоставиха материалите от сондаж IX, направен в южната периферна част на могилата. Сондажът има площ от 9 кв. м. В рамките на археологическия сезон пластът от ранния неолит не беше изчерпан докрай и въпреки достигнатата дълбочина от 3,90 м, стерилна основа не беше достигната. Здравият културен пласт е с дебелина 3,50 м и изцяло принадлежи на култура Караново I. В пласта са регистрирани осем строителни хоризонта, без стратиграфски хиатус между тях. Анализът на керамичния материал и особено на най-сигнификативната за ранния неолит рисувана керамика показа, че долните четири хоризонта принадлежат хронологически към първия бялорисуван етап на културата, а останалите четири нагоре са от втория по-късен етап на култура Караново I, с макар и редки тъморисувани и полихромни керамични фрагменти. Строителните хоризонти са регистрирани чрез подови нива на жилища. Два от хоризонтите представят затворени археологически комплекси - горели жилища с добре изразена микростратиграфия; в едното от тези жилища бяха регистрирани две строителни фази преди окончателното му унищожаване от пожара.

Сред най-интересните находки е откритият в деструкциите на жилище фрагмент от култова масичка. Масичката е триъгълна, с вписано кръгло резервоарче. Повърхността й е покрита с червена ангоба и украсена с бяла боя. Останалите находки са: керамичен модел на зърно, кремъчни артефакти, фрагмент от керамична гривна, керамична гладилка. Под под на жилище е открита изцяло запазена миниа-

тюрна керамична антропоморфна фигурка - седяща, със схематично представено тяло. Иконографията на тази женска антропоморфна пластика много напомня на т. нар. пинтадери. Находките от друго жилище са кремъчни артефакти, керамична гладилка, два фрагмента от гривна от мида *spondylus*, няколко фрагмента от култови масички, фрагмент от антропоморфна фигура и керамична тежест.

Дебелината на пласта от бялорисувания етап на култура Караново I в сондаж IX засега е 2,20 м, без да е достигната стерилната основа. Над този пласт има пласт (в сондаж II) от по-късния етап на култура Караново I с дебелина 3,80 м, което представя значителната, но реална дебелина от около 6 м за ранноенеолитния пласт на селищната могила. Над този пласт лежат късноенеолитните хоризонти на култура Караново III-IV.

Резултатите от археологическото проучване на ранноенеолитната материална култура на селищна могила Капитан Димитриево са безспорно доказателство по отношение на лансираната вече теза, че пластът на култура Караново I на запад в Тракия е по-дебел, отколкото в останалите части на областта и в по-късните си фази е хронологически синхронен с пластовете на развиващите се на СИ неолитни култури KII, KII-III и KIII.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА БЪЛГАРО-АВСТРИЙСКАТА ЕКСПЕДИЦИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КАРАНОВО ПРЕЗ 2002 Г.

Васил Николов, Татяна Кънчева, Щефан Хилер

Разкопките се проведоха в сравнително ограничен обем в Централния сектор на могилата. От австрийска страна участваха пет студенти от Залцбургския университет, а от българска – Д. Карастоянова (ИМ-Казанлък), С. Игнатова (ИМ-Пазарджик), Н. Еленски (ИМ-В.Търново) и К. Бъчваров (докторант в АИМ-БАН). Работата беше съсредоточена в завършване на проучването на двете къщи от края на РБЕ (фаза Св. Кирилово), които бяха установени през предходния сезон.

Постройка 1 (III стр. хоризонт). Работата е съсредоточена в северозападната част на централното помещение, където върху пода на постройката лежат деструкциите от рухналите вследствие пожара стени и таван. Рушевините заемат почти цялата западна половина на помещението. Очертанията им са със следните размери: дълж. 10 м, шир. 2,20 м, вис. 0,35 м. На две места в северната част на деструкциите, под фрагментите стенна мазилка са установени фрагменти от керамични съдове. Първоначално е свален най-горния повърхностен слой, лежащ над деструкциите от стената с дебелина вариращa от 2 до 5 см. Пластът е с червено-кафяв цвят, силно ронлив и по всяка вероятност е от тавана на постройката. Под този пласт се очертаха ясно рушевините на западната стена. В СЗ ъгъл фрагментите стенна мазилка са със светлочервен цвят, който е резултат от изпичането им по време на пожара. Добре запазените фрагменти от горели стенни мазилки даде възможност да се измери дебелината на замазката на стените, която е около 12 см. Под фрагментите стенна мазилка има черен горял пласт от въглени, пепел, дребни керамични фрагменти и животински кости. Този пласт лежи непосредствено над пода на постройката.

В югоизточния ъгъл на южното помещение на постройка 1 е проучена средновековна землянка, вкопана там през X-XI в. Има правоъгълна форма с размери 2,10 х 3,30 м и дълбочина от нивото на пода на жилището 0,50 м. Землянката е била вкопана в терена вероятно около 1,20-1,40 м. Изградена е от 9 сравнително дебели кола, забити по един в ъглите, в средата на всяка стена и в центъра на помещението. В СЗ ъгъл са установени останки от силно разрушено приблизително правоъгълно съоръжение, вероятно печка с размери около 90 х 60 см. Разрушено съоръжение с по-малки размери е установено и пред средата на източната стена. Вероятно в по-късен етап на ползване на постройката, в южния край на източната стена е вкопана ниска (около 30 см) куполовидна пещ с полуовален отвор, с основа около 60 см и дълбочина около 50 см.

Продължи проучването и на съседната на запад постройка 2. Установени бяха дупките от колове на източната и част от дупките на западната стена. Южната и северната (вер. абсидна) стени не бяха намерени.

Разчистени бяха още няколко мюсюлмански гроба от ново време – вер. XVIII - началото на XIX в., които попадат в обхвата на постройка 2.

СПАСИТЕЛНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЯБЪЛКОВО (КАРАБЮЛЮК), ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Красимир Лещаков, Ирко Петров, Пламен Каранлиев, Н. Тодорова, Кр. Костова, В. Петрова, И. Димитров и П. Лещаков

Спасителните археологически разкопки на обект Ябълково (Карабюлюк) бяха започнати през 2000 г. като част от "Проект Марица" и през настоящата бяха възобновени в два основни сектора – Югозапад и Североизток. Общата му площ надхвърля 60 дка. Финансирането бе осигурено от Агенция "Пътища", Община Димитровград и СУ "Св. Климент Охридски". Продължителността на полевата работа надхвърли 5 месеца. В разкопките взеха участие археолози и студенти по археология от СУ, ВТУ, НБУ и музеите в гр. Радиево и гр. Хасково, както и работници от гр. Димитровград, гр. Чирпан и селата Ябълково и Крум.

Сектор Югозапад

Проучванията обхванаха ок. 8 дка. В западната и северозападната част на обекта е протичала малка рекичка, която вероятно е ограничавала обитаемата площ. Културният пласт е с деб. до 1,50-1,60 м. Стерилната основа на терена е достигната само в отделни участъци на проучваната площ.

Ями от късножелязната епоха. В горната част на културния пласт (в кв. S_{22}-T_{22} и в кв. U_{23}) бяха проучени останки от две ями, почти напълно разрушени при изравняването на терена. Материалите – част от преносимо огнище и типични керамични фрагменти, могат да се поставят най-общо в IV-III в. пр. Хр.

Каменни структури. В западната част на обекта бяха разчистени няколко каменни структури, силно засегнати от обработката на почвата. Те покриват площ повече от 500 кв. м и се разкриват непосредствено под орницата. Изградени са от ломени и речни камъни и на няколко места могат да се установят лица на частично запазени зидове. Много рядко са запазени до три реда във височина. Някои от камъните имат големи размери. На места в зидовете са добавяни кремъчни конкреции и големи парчета от опожарена стенна мазилка, но за последните не може да се прецени, дали са части от разрушената суперструкция или са преизползвани като строителен материал. С тези зидове трябва да се свържат и разчистените в кв. Q_{16-19} и P_{21} площадки, направени от речни камъни, трамбован чакъл и пясък. Единствено те маркират сигурни нива, разположени на дълб. до 0,50-0,70 м под съвременната повърхност. Материалите около и под тези структури се датират в ранния неолит. Като цяло каменните зидове затварят полукръгла площ, но не мо-

же да се счита, че са имали ограничителна или оградна функция, тъй като на тяхното ниво и извън тях, на запад, бе локализирано жилище от ранния неолит (кв. U_{12-13} и V_{12}). Засега бихме могли да ги интерпретираме предпазливо като основи на по-особени сгради в рамките на раннонеолитното селище. Материалите около тях са силно измити, което се обяснява с разположението им на склон и в близост до несъществуващата днес рекичка.

Жилища

Жилището от 1 стр. х. в кв. O_{16-17}. Деструкциите са регистрирани на дълб. 0,50–0,60 м от повърхността и са силно пострадали от риголвайването на терена. Жилището е имало правоъгълна форма, ориентирано североизток-югозапад. Разчистената площ е ок. 60 кв. м. Стените са били глинобитни, а североизточната стена е с каменна основа. Югоизточната стена е запазена на дълж. 5 м. Нивото на пода е маркирано от градена на място подница, хромели и разтрошени керамични съдове. Точните размери на жилището също не могат да се определят. Материалите в него, както и деструкциите от опожарените стени, са силно измити. В комплекса влизат и две (?) каменни площадки, но точното им предназначение не подлежи на уточняване. Керамиката и находките датират жилището в ранния неолит. При направения разрез на жилището бе установено, че под нивото на пода има още поне две последователно съществували глинобитни конструкции (жилища?), разположени съответно на дълб. ок. 0,80 м и 1,10 м. Събраната от тях керамика се датира също в ранния неолит. Те не са проучени.

Югозападно от това жилище също има масивни струпвания от опожарена стенна мазилка, маркиращи разрушени глинобитни съоръжения. Някои са с отпечатъци на провоъгълни греди. Разчистената площ е приблизително 75 кв. м. Не може обаче да се каже, дали те индикират самостоятелни помещения, или са били част от същото жилище.

Жилище в кв. U_{12-13} -V_{12}. 1 стр. х. Югозападната и западната част на жилището не са проучени, тъй като остават извън сервитута на АМ Марица, а източната попада в профила на обекта. Стратиграфски се отнася към I стр. х. То е сравнително по-добре запазено. Ориентирано е също североизток-югозапад. Разчистената площ е до 60 кв. м. Формата вероятно е била също правоъгълна. Подовото ниво не бе установено със сигурност - предположено е по положението на голям хаван, струпване от керамични фрагменти и някои малки находки.

В кв. S_{22}·T_{22}/R_{22-21} на дълб. 0, 75 м бяха регистрирани вкопавания в стерилния терен, които могат да се датират в ранния неолит заради намерената в тях характерна керамика. Керамични фрагменти с червена ангоба и находки бяха регистрирани и в кв. Z_{25} и BB_{25} на дълб. 1–1,20 м от повърхността. Последните структури не са проучени.

Сектор Североизток

Целостта на обекта тук бе нарушена от изграждане на второстепенен асфалтов път. Полевата археологическа работа продължи три месеца, а финансирането бе осигурено от Община Димитровград. Бе проучена площ от около 2 дка, обхванатата с план-квадратна мрежа. Културният пласт, който има максимална дебелина до 1,50–2 м съдържа останки от Средновековието, късната желязна епоха и ранния неолит и не е изчерпан.

Средновековно селище с некропол. Средновековният културен пласт

започва непосредствено под орницата и има средна дебелина от 0,60 до 1 м. Под тази дълбочина се очертават вкопани структури, които не бяха проучени. Локализирани бяха осем наземни каменни структури, обединени от еднаквия им начин на градеж, които ще представим от изток на запад.

Първата структура представлява правоъгълно в план помещение с размери 4 х 3 м, чиито стени са от ломени камъни на калова спойка. Помещението е ориентирано по посоките на света. Северният зид на жилището има суперструкция от 0,50 м, изпълнена от четириредова зидария. Разкрита е само южната част на зида, а северната остава извън сервитута на пътя. В северния ъгъл на помещението се разчисти подово ниво от глинена замазка, която в останалата част не беше установена. Дебелината на западния зид е 0,60 м. Запазен е до два реда. Втората структура представлява Г-образен зид, изграден от масивни ломени камъни (зап. вис. 0,60 м), който затваря в южната си част настилка от големи плочи. Източно от зида се разчисти друг, ориентиран изток-запад, който е с дължина 6 м и ширина 0,70 м. Между двата зида е оставен отвор с ширина 1,50 м. Третата структура е оформена от масивен Г-образен зид, запазен във височина до 3-4 реда камъни, затварящи правоъгълно помещение. От запад стената е силно нарушена. В южна посока помещението не може да бъде проследено, тъй като е извън сервитута. Срещуположно на стената ориентирана север-юг и от северната й страна е долепен на фуга зид с дължина 5 м, чиято основа е обмазана със светложълта глина. Приблизително в средата на зида е оформен отвор с ширина 0,70 м, а в западния край е поставен голям плочест камък, който маркира правово ниво. Четвъртата структура също е оформена от Г-образен зид, ориентиран по посоките на света. От запад има настилка от големи плочи, които в южна посока продължават под зид с посока северозапад-югоизток. От юг плочникът е ограничен от зид с посока северозапад-югоизток с дължина 2,5 м, разкрит до първия ред камъни. В североизточния ъгъл се разкри тънък слой от въглени, най-вероятно от еднократно палене на огън. Петата структура е съставена от зид с посока северозапад-югоизток, запазен до трети ред камъни. В средата е оформен отвор с ширина 0,90 м, а от запад има плочник. На североизток и успоредно на него бе разчистен друг зид, чието западно лице е оформено от поставени на ребро плочести камъни (зап. вис. 0,40 м). В основата му, също от запад, има наредени плочести камъка. В конструктивна връзка с него от северозапад се разчисти друг Г-образен зид, който засега не е проучен. В най-западната част на разкопаната площ се разкриха още два Г-образни зида, чието проучване предстои. За да завършим с каменната архитектура, ще отбележим и северното лице на зид, който излиза извън сервитута на пътя.

В централната част на обекта бе проучен и некропол, състоящ се от 33 гроба, ориентирани с глава на запад и ръце сkръстени на гърдите, корема или таза. Гробовете не застъпват каменните структури и може да се предположи, че са синхронни. В девет от тях бяха разчистени от един до 180 броя кремъчни отломъци. При част от гробните ями бяха регистрирани маркировки от различни по брой камъни, а три имат каменни гробни камери. В два случая имаме стратиграфско застъпване на гробове, без да е нарушена целостта на първия гроб. Освен кремъчните пластини, следите от въглени и животинските кости, бяха разчистени и камъни, поставени в областта на гърдите и краката. Гробният инвентар се състои от една бронзова гривна от двойно усукана тел и бронзова обеца от обла тел. Ясно некрополът продължава в северна посока. В западната половина на обекта изцяло бяха проучени и четири септични ями, чийто пълнеж се състои от фрагментирана керамика, пет цели съда, животински кости и въглени. От пласта произхождат девет монети на император Мануил Комнин и анонимни бронзови монети. Заслужава да се спомене и откритият железен кръст, оформен от шина с втулка на

долното рамо. Въз основа на находките селището и некрополът се датират от края на XI до края на XII в.

Ями и структури от късножелязната епоха. Най-голямо внимание заслужава ямата, нарушила ранноеолитното жилище в кв. K_{39}. Тя има макс. диам. 1,50 м и от изток е фланкирана от глинобитна структура с издигната централна част и полукръгли страници, явно градено на място огнище - "андирон". В нея бяха намерени няколко цели късножелезни паници. Сравнително добре бе запазено зърнохранилището в кв. $H_{29/30}$ с диам. 1,70 м, със запазени стени до 0,35 м. Струпвания, най-вероятно останки от унищожени при средновековното строителство ями, бяха регистрирани в централната и източната част на обекта. В тях бяха намерени пряслени за вретено, тежести за стан, фрагменти от "сива тракийска" керамика, части от амфори и керамика на ръка. Чернофирнисовата атическа керамика и червенофигурната датират струпванията в IV-III в. пр. Хр. В западната част на обекта бе намерена и една многоспирална бронзова гривна, която може да изтегли долната граница до VII-VI в. пр. Хр. Може да се предположи, че обектът от късножелязната епоха представлява ямно светилище.

Пласт от ранния неолит. Горната част на пласта е силно нарушена от средновековните градежи и късножелезните ями.

Огнища и петна от разрушени жилища, 1 стр. х. В централната част на сектор Североизток, на различна дълбочина, проучихме няколко основи на огнища, един комплекс от три градени на място зърнохранилища и многобройни хаотични струпвания от парчета опожарена стенна мазилка. Последните са били явно разхвърляни и разпръстнати през късножелязната епоха и Средновековието от тогавашното население. Керамиката около тези структури се датира в ранния неолит, но малко са случаите, когато тя е *in situ*. Внимание заслужават питосите в кв. K_{36}, около и под които имаше значително количество находки, включително и няколко керамични гюска.

Жилище в кв. G_{17}/G_{18}-F_{17}/F_{18}. 1 стр. х. Деструкциите са непосредствено под орницата, частично запазени от средновековна намеса. Имат дебелина до 0,70 м. Проучена бе само част от северната половина на жилището, останалата попада извън сервитута на обекта. Стените са глинобитни, а подът е измазан с бяла варовикова материя, върху която е имало органика. Северната стена е разрушена от няколко средновековни вкопавания и една късножелязна яма. В централната част на северната половина бе разчистена частично глинобитна структура със сложна форма, вероятно няколкоделно зърнохранилище (?). Западно от него бе разчистено масирано струпване от парчета опожарена глина, върху които е запазено вътрешното лице на стената, покрита с релефна украса (над 10 бр. с размери до 20 х 40 см) – меандри и зиг-заг, покрити с кремава, червена и черна боя. Позитивните части на орнамента са в червено и черно, а негативите – в кремаво. Орнаментът е организиран във вертикални панели, чиито размери не са уточнени. Керамиката от жилището е ранноеолитна, вкл. украсена с бяла рисунка.

Жилище в кв. K38, 2 стр. х. Проучено е частично, тъй като южната му половина попада извън сервитута на пътя. Централната част е унищожена от средновековна яма. По-добре са запазени югозападната и североизточната стени. Те са глинобитни, с употреба на дървени греди, но е възможно да е използувана и смесена техника. Подът е измазан с бяло варовиково вещество и силно трамбован. В централната част на северната половина е имало пещ, градена на място и втори, преносим питос, до който бе намерена *in situ* "култова масичка". Керамиката е от ранния неолит.

Жилище в кв. $K_{38\text{-}39}$ $J_{38\text{-}39}$. 2 стр. х. Жилището е частично запазено поради силните средновековни нарушения в серерната му част. По-добре съхранена е

южната му стена и източната. В средата има две ями от ранножелязната епоха и от средновековието. Стените са градени в глинобитна техника. Вход не е установен. Подът е измазан с бяла варовикова материя, трамбован и на места е силно изпъкнал. Забележителното на това жилище е колективната находка от два глинени модела на букрании и почти напълно запазена керамична антропоморфна статуетка. В жилището бяха намерени няколко съда *in situ*, както и др. малки находки.

Северозападно от това жилище разчистихме гроб на възрастен индивид в свита позиция – хокер на дясно, ориентиран северозапад-югоизток. Черепът липсва, гробна яма и дарове – също. Според редица белези може да се датира в неолитната епоха, а за лошото му състояние явно има вина и по-късната интервенция на обекта.

Проучените през 2002 г. неолитни структури могат да се датират в периода Караново I – развита фаза. Средновековни и късножелезни изкопи позволяват да се прецени, че в дълбочина има поне още един строителен хоризонт и че културният пласт е до дълб. 1,50 м под нивото на съвременната повърхност.

От Ябълково (Карабюлюк) произхожда значителна колекция от кремъчни и каменни сечива и полуфабрикати, които са в процес на обработка. Предварителните данни сочат, че те не излизат от познатото ни за периода Караново I в Горнотракийската низина. През 2003 г. спасителните проучвания ще бъдат продължени.

ДРАМА 2002 – ОБОБЩЕНИЕ НА НАЙ-ВАЖНИТЕ РЕЗУЛТАТИ

Александър Фол, Людмил Гетов, Ян Лихардус, Рудолф Ект, Илия Илиев

През 2002 г. проучванията в микрорегиона на Драма се провеждат на три места: върху селищната могила Драма - "Мерджюмеджа" и върху възвишенията Драма - "Кайряка" и Драма - "Валева могила".

Основни задачи за разрешаване през кампанията бяха:

1. Установяване на дефинитивното разпространение на заселваната площ през периода Караново V

При допълнителното проучване на селището от Караново V в областта на ареалите E07/F07, M08/N08 и M13/14, N13/14 бяха разкрити части от три нови, неизвестни досега къщи от Караново V, които допълват изградената картина на строителство за по-ранната поселищна фаза на селището.

2. Проверка на очертанията на окопа об. 360 в североизточната част на могилата

Целта на допълнителното проучване на окопа об. 360 бе от една страна да се провери дали на североизток е прекъснат и селището притежава втори вход и от друга страна, а от друга – да се прецизират очертанията на окопа. За целта в североизточната част на могилата бяха заложени 3 сондажа, наблюденията върху които отхвърлиха възможността за прекъсване на окопа и показаха наличието му с три фази. С така заложените сондажи броят им върху окопа достигна 27. С информацията събрана от тях, хода на окопа в преобладаващата част на неговото протежение може да се счита за сигурен.

При проучване върху югоизточния склон на могилата се разкри и къща от площното селище от Караново VI, покриваща напълно ранната и средна фаза на окопа и

до 3/4 най-късната, което е ясно доказателство, че тя е изградена след използването на окопа и следователно след селището от Караново VI върху могилата. Откриваната в ареал P11 керамика от Караново VI показва по-късни особености в рамките на периода, поради което въведохме фаза Караново VIb, която относително хронологически може да се съпостави с фазата Гумелница A2-B1 (Смядово).

Проучванията в ареал P11 показаха рядкото стопанско застрояване по време на Чернавода III, което бе разкрито в предходните години.

При проучванията са открити два нови обекта - яма об. 1301, запълнена с над 2000 цели и около 200 начупени черупки на охлюви, и глинена площадка без подложка от камъни или фрагменти керамика, които стоят в тясна хронологическа връзка. Откритата в и край тези обекти керамика сочи от една страна връзки с Егея, най-добри с кафявоминойската керамика на периода МН II-III, но от друга обаче показва и типологически връзки към профилираните паници от Теи II.

3. Протежение и датировка на палисадите по ръба на естественото възвишение.

Заедно с констатираните вече в последните години части от палисади, сега в южната част на могилата са доказани най-малко пет приблизително успоредни палисадни линии, които са по-късни от селищата Караново V и VI. Наличния археологически материал може да се датира в Езеро A2, култура Асеновец и Пшеничево. Ходът на палисадите показва преднамерено използване на топографията на местността.

4. Вертикално-стратиграфска проверка за поселищни следи под селището от Караново V в централната част на могилата

За целта бе заложен сондаж в ареал J10 с размери: дължина 8 м и ширина 1,5 м. Сондажът бе изкопан 0,50 в естествената стерилна пръст. Доказателства за поселищни обекти от Караново IV или по-ранни в централната част на могилата не се наблюдават, което потвърждава наблюденията от всички заложени досега в тази взаимовръзка сондажи върху селищната могила.

5. Проучвания върху платото Драма-"Кайряка"

Разкрити са нови 16 погребения с трупоизгаряне и девет с трупополагане. Погребалният инвентар на новоразкопаната част от римския некропол допълва досегашните наблюдения и не противоречи на датирането му в I-V в. сл. Хр.

Върху северния език на "Кайряка", наречен "Вълева могила", бе заложен сондаж дълъг 15,60 м и широк 2 м, в който се разкри част от пръстеновиден окоп, върху който, след като е бил запълнен, е била положена рядка редица от камъни. Върху затворената от окопа повърхност се откри масивно каменно струпване от около 1,50 x 2,00 м. Находките от фрагменти керамика могат да се датират в класическата тракийска желязна епоха.

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В СБОРЯНОВО ПРЕЗ 2002 Г.

Диана Гергова, Момчил Кузманов, Николай Дерменджиев

През лятото и есента на 2002 г. бяха извършени теренни обхождания, сондажи и планомерни проучвания на обекти от гетското средище в резервата Сборяново. Документирани бяха нови археологически обекти, като вниманието бе насочено към долината на р. Крапинец и разположените тук пещери, скални светилища, каменни кариери. Бяха издирени и прибрани находки от разрушени могили от територията на елинистическия некропол, както и материали от праисторическата и късноантичната епохи, от ранното и късното средновековие.

Извършени бяха археологически проучвания на могили 1 и 2 от Западния некропол и на Голямата Свещарска могила от Източния елинистически некропол на гетското средище. Получени са нови данни за датировката на некропола, неговата структура и историята на изграждането и функционирането на гробницата-храм под Голямата Свещарска могила. Установено беше, че зад северната (задна) стена на гробницата няма друго съоръжение. В същото време зад лицевите камъни на същата стена ясно се виждат редове също от лицеви каменни блокове - вероятно от разрушено по-ранно съоръжение, разположено приблизително на мястото на откритата през 1992 г. гробница. В насипа западно от гробницата беше разкрито погребение на кон, поставен в специфична поза – с изправена глава и торс и свити крака.

Извършени бяха също така от докторанта към АИМ Н. Дерменджиев измервания на ориентацията на архитектурни обекти на територията на резервата – тракийските гробници и текето "Демир баба", във връзка с получаването на нови конкретни данни и по-нататъшното разработване на археоастрономическата проблематика на този комплексен обект и в страната.

Започнато е и сътрудничество с Университета в Лозана и е поставено начало на прилагането на нови подходи за документиране на археологически разкопки, разработвани и прилагани в Европейския археологически център в Бибракте, Франция, и в Швейцария. Проучван беше комплексът от сгради в местността "Бювен касаба", покрай р. Крапинец. Разкрити бяха основите на сложна сграда с много помещения. Преобладаващите материали са от периода на Първата българска държава, а най-интересната находка беше дъно на керамичен съд с изобразен кръст – доказателство за ранно християнско присъствие в региона.

Надяваме се, че положителните резултати, както и възможността за развиване на международно сътрудничество с участие на студенти от България и чужбина, ще позволят и в бъдеще резерватът да продължи да се утвърждава като международно средище за научна, образователна и културна дейност.

ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ ГРАДСКИ УКРЕПЕН ЦЕНТЪР (ВОДНА ЦЕНТРАЛА) В ИАР "СБОРЯНОВО" през 2002 година

Тотко Стоянов, Живка Михайлова

Проучванията се проведоха от 11.07 до 7.08.2002 г. от екип в състав: ръководител доц. д-р Т. Стоянов (СУ "Кл. Охридски"), зам. ръководител Ж. Михайлова (ИМ Ис-

перих), членове д-р К. Ников (кат. Археология - СУ), М. Ганчева (ИМ Исперих), П. Стоянов (геодезист ИМ Исперих), М. Азиз (фотограф ИМ Исперих). Екипът бе подпомаган от 11 студенти-стажанти от специалност Археология на СУ "Св. Кл. Охридски". Разконките бяха осигурени частично от ИМ Исперих, а стажът на студентите и командировките на екипа от СУ бяха финансирани от СУ "Св. Кл. Охридски".

Програмата и целите на проучванията през сезон 2002 бяха отново съсредоточени върху изясняване на структурата и датировката на укрепителната система на готския град.

1. Участък пред Южна крепостна стена (ЮКС кв. 202/9 – 204/7)

Комплекс с керамични пещи. Доразчистването на откритата в края на сезон 2001 пещ доведе до разкриването на малко очаквана, но много интересна ситуация. Непосредствено на юг от пещта бяха разчистени останки от друга пещ (№ 2), аналогична по структура и ориентация. Отворите им са обърнати на запад. Пещите са двукамерни. Външни размери: пещ № 1 - 0,84 м И-З, 0,80 м С-Ю; пещ № 2 - 0,77 м С-Ю, 0,90 м И-З. Глинобитните подове на пещите са с плътна, гладка повърхност, на места до сивочерна от температурата. Около пещите, на юг и изток, бяха разкрити очертанията на зидове от средни/малки ломени камъни. При южния се очертава добре лице от по-едри камъни на северната му страна. Западният зид не е добре запазен.

Помещението с пещи № 1-2 се оказа част от комплекс, създаден върху скалната тераса пред ЮКС, която има ширина 4,3-4,5 м и продължава от кв. 204/1, 6 на запад до сектор 201. Наблюденията, направени в участъка пред стената и на югозапад, показват, че тази тераса продължава поне още 40-50 м. По ръба на терасата в кв. 204/6, успоредно на крепостната стена, бе разчистено каменно струпване, проследено на ок. 5,8 м, което вероятно представлява каменен ограден зид с ширина 0,6-0,8 м и градеж от средно големи до дребни ломени камъни. В централната част на помещението, опиращо на север конструкцията с пещите, бе открит почти цял кантарос. От едната страна около 1/3 от повърхността му, анасобирана с цвета на глината, е с тъмносив до черен цвят, отвън и отвътре, в резултат на вторично (термично?) въздействие. Това може би е указание, че съдът е продукция-брак на съседните пещи. Типологията, морфологията на кантароса и откриването му в слоя на разрушенията го датират в 50-те години на III в. пр. Хр. В северната половина на съседния кв. 203/10 са документирани останки от трета силно разрушена пещ. Сред материалите, датиращи комплекса в кв. 203/5, 10, 204/1, 6, следва да се изтъкне фрагмент от тасоски амфорен печат (ИН 47-02), който по сегашната хронология на тасоските печати се отнася към първата половина на 70-те години на III в. пр. Хр. Това е свидетелство, че участъкът с пещите вероятно вече е съществувал преди това.

Яма ("кладенец"). Доразчистен бе предполагаемият кладенец в кв. 202/14, открит през 2001 г. Оказа се, че той е грижливо изсечена в материковата скала яма с дълбочина до 2,17 м, с почти правилна цилиндрична форма и равно дъно със заоблен преход между него и стените. Диаметърът на устието е 1,62/1,63 х 1,50/1,51 м. В пълнежа, разчистен през сезон 2002 от дълбочина 1,47-1,75 м надолу, има обилен примес от останки, характерни за културните пластове и в града. В слоевете има струпвания от цели, почти цели или големи фрагменти от керамични съдове, битови предмети и др. Проблем на интерпретацията е характерът на запълването – битов или от ритуални действия. Втората възможност по-вероятно е свързана с керамичните работилници на изток. Сравнително прецизно датиране на началото на

запълване на ямата (респ. недовършен кладенец или резервоар за вода) дава откритият на дълб. 1,65-2,0 м синопски амфорен печат, датируем ок. 273 г. пр. Хр. Т. е., началото на запълването може да се предположи към края на 80-те години на III в. пр. Хр. Ако ямата е била свързана с комплекса керамични пещи, стопанският комплекс на терасата пред ЮКС е функционирал вероятно поне от началото на III в. пр. Хр. до завиването на града от земетресение ок. средата на века. Тези данни бяха подтик да бъде направен оглед на склона под проучвания комплекс. Обходите показват, че съществува теоретична вероятност на още две или три подобни тераси надолу по склона, под ЮКС да са съществували такива производствени и/или жилищни комплекси.

2. Южна порта - Източно крило

Продължи разкриването на ситуацията в И крило на ЮП. Разчистена бе голяма част от руините на помещенията, изградени върху платформата между основната и вътрешната КС в кв. 189/17-18, 22-23, 205/2-3. Акцент в този участък бе допроучване на "Глинобитната стена", доловена през сезон 2002. Тя лежи върху каменна подложка. Съставът на мазилката - плява, на места с шупли (вероятно от семена) с тъмнопепеляв до червеникав цвят е следствие на неравномерно изпичане. В глината липсват кварцови примеси. Дебелината варира между 0,16 и 0,20 м заради компактността на мазилките. Между късовете има кафява пръст. Общата документирана дължина е ок. 2,38 м. В ЮЗ ъгъл на квадрата бе открита, разчистена и фотодокументирана есхара с украса. Запазена е около една трета от нея. Петното има размери 0,85 х 0,43 м. Врязаната украса се възстановява като квадрат с вписани диагонали. Проучванията през 2002 г. потвърдиха предположенията, че в описания участък е имало няколко помещения не само със стопански (складове), но и такива с битов характер.

3. Диатейхизма № 3 (под Северната порта)

Информация за наличие на преградна стена в долината на СЗ от СП беше получена още през 2001 г. При огледа през 2001 бе установено, че в указаното място има издигане, което като конфигурация напомня Северната и Южната диатейхизма на платото, преди проучването им. През 2002 г. бяха направени сондажи, които дадоха положителен резултат. Съоръжението получи название "Диатейхизма № 3". Керамиката представя всички групи, характерни за керамичния комплекс на града. Разчистена беше част от южното лице на диатейхизма № 3. Камъните от лицевия градеж, разкрит в западния край на сондажа, с височина до 4 реда, са ломени или грубо обработени, сходни с тези, вложени в лицевата зидария на вътрешните лица на Северната и Южната диатейхизма на платото. Окончателната дължина на разкритието на вътрешното лице на диатейхизма № 3 достига ок. 6 м. Общата дължина на диатейхизмата, в участъка на изток от пътя до скалите, може да се определи на ок. 18 м. По време на работата бяха направени наблюдения на скалния откос, ограничаващ диатейхизмата от изток. Многобройни изсичания на различно ниво и с различен ъгъл очертават леглата на обеми с форма на паралелепипед. Най-правдоподобното обяснение е, че материалът от тази кариера е бил използван за вграждане в лицата и пълнежа на диатейхизма № 3.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ВР. ГОЛЯМА АРКОВНА, 29.X – 15.XI.2002 г.

Лъчезар Лазаров

Спасителните разкопки през есента на 2002 г. на вр. Голяма Арковна бяха предизвикани от големите опустошения, извършени от иманярски групи по склона и в цитаделата на крепостта, разположена на върха. Последно тяхно дело са и изкопите и разрушенията, извършени през август – септември в южната част на цитаделата на Голяма Арковна, където те бяха разкопали до стерилен пласт площ около 30 кв. м, с дебелина на пласта около 2 м.

Предвид липсата на финансови възможности за наемане на работници се наложи да се работи в много намален състав – между 2 и 5 човека дневно, като участниците бяха дипломирани историци от Шуменския университет и археолози от Долгопол, Добрич и Санкт Петербург. Ограниченият състав, променливото и в някои дни дъждовно време предопределиха проучването на малък участък, разположен в непосредствена близост до иманярските изкопи, с размери 2,5 х 2,5 м (сондаж II), ориентиран по посоките на света. Целта на проучването беше да се установи стратиграфията на напластяванията и тяхната дълбочина, като същевременно беше осъществена и превантивната дейност по прекратяване на иманярските разрушения.

Проучването се проведе чрез свалянето на пластове от по 20 см (пластове I – VI) и по 10 см (пластове VII – X А), като същевременно изхвърляната пръст се преглеждаше внимателно чрез разбиване буците на ръка. След това сондажът и изхвърляната пръст се прослушваха с металотърсач.

Според намерените материали в сондажа може най-общо да се каже, че в проучвания участък се попадна на находки от две епохи: от късноримско (късноантично) време и от елинизма. Открита е голямо количество битова (и по-малко строителна) керамика от тези две епохи, както и кости, метални предмети и доста стъклени фрагменти. В различните дълбочини тези материали са примесени, което говори за неавтентичност (размесеност) на проучваните напластявания. Все пак пропорционално с потъването в дълбочина намалява количеството на късноантичната керамика, така обилна в горните пластове, и се увеличава тази на елинистическата. На дълбочина под 1,50 м късноантична керамика почти не се среща, макар че за някои нехарактерни фрагменти може да се допусне и подобен произход. Засечени и разчистени са и два зида, ориентирани изток – запад. Единият, разположен в северната част на сондажа, е двулицев, с ширина около 0,55–0,60 м. От него са запазени 3-4 реда добре обработени средноголеми камъни. Той започва от основата на сондажа, на дълбочина 1,90 м (пласт X А) и е запазен до дълбочина 1,40 м (пласт VII Б). Другият зид е регистриран на дълбочина между 1,45 – 1,60/1,65 м. Той е еднолицев (с лице към юг) и от него са запазени един ред средно големи обработени камъни с различни размери. Този зид е стъпил върху културен пласт и прекъсва на около 0,70 м от източния профил.

Тъй като на дълбочина под 1,50 м огромната част от откритите материали са от елинистическата епоха, може да се допусне с голяма доза вероятност, че разкритите зидове и особено двулицевият зид в северната част на сондажа (който е и по-ранен от южния) са от времето на елинизма. Проучването на помещението, разположено на север от него, и особено на ъглите му ще даде възможност да се уточни времето на неговото изграждане. Да се надяваме само, че до новия археологически сезон иманярските банди няма да го разрушат, въпреки предпазните мерки (затрупването на сондажа), предприети срещу това.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ВР. МАЛКА АРКОВНА, ОБЩ. ДЪЛГОПОЛ, 19.VI –11.VII; 20 – 23.VIII.2002 Г.

Лъчезар Лазаров

Проучванията, които се явяват продължение на спасителните разкопки от лятото на 2001 г., и през настоящия сезон бяха финансирани от Община Долгопол. Те се проведоха на два етапа, между 19.VI–11.VII и 20–23.VIII.02 г., като през втория бяха констатирани и почистени поредните иманярски разрушения в периода след 11.VII.02 г., довели практически до окончателното разрушаване на културните напластявания на върха.

Работата между 19.VI–11.VII.02 г. беше съсредоточена върху проучването в северозападната страна на цитаделата на неразрушените от иманяри участъци в кв. VII и VIII, както и в останалите недопроучени части в кв. IV–V, които бяха изследвани в голямата си част през 2001 г. На ден се работеше средно с 6-9 човека (студенти, наемни работници и персонал от музея). Общата разкопана площ в посочените квадрати е около 40 кв. м. Културният пласт в изследваните участъци се оказа еднотипен (както и миналата година), с различна дълбочина – между 0,50 м в най-северната част на кв. V и 1,20 м в неразрушената от иманярите западна част на кв. VIII. В северната част на кв. V и VIII се достигна до северния ограден зид на цитаделата, ориентиран по периферния й ръб в посока И–З. Той е изграден от средно големи обработени камъни, има ширина около 1,20 м и максимална запазена височина в кв. VIII 1,00–1,20 м. Дължината на проследената част на зида е около 6 м, като на изток той продължава в разрушения от иманярите кв. XII, където допълнително е затрупан от изхвърляната от тях пръст.

Археологическите материали, открити в проучените участъци на кв. V, VII и VIII и източното ребро на кв. IV, са сходни с намерените през 2001 г. Това са строителна (мухли, плоски и извити керемиди) и битова елинистическа керамика, представена с фрагменти от местни съдове, работени на ръка (гърнета, урни, чаши) и на грънчарско колело (сиви и червеникавокафяви паници, чашки и др. по-малки съдчета), вносна чернофирнисова керамика и амфорна тара от Родос, Синопе, Хераклея Понтика и Кос. Сред металните находки преобладават тези от желязо (цинти, гвоздеи, клинчета, ножчета, дърводелски инструменти и др.), както и три елинистически монети: на Филип II Македонски (359-336), Месамбрия и Кавар (VIII-IX десетилетие на III в. пр. Хр. Намерени бяха и дъно от стъклено съдче, фрагменти от бронзови съдове, оловни парчета и др. фрагменти. И през настоящия сезон бяха открити няколко праисторически материала – фрагментирана енеолитна брадва, изработена от сивозелен камък, и кремъчни артефакти, които, подобно на намерените през 2001 г. керамични фрагменти от енеолита показват, че близо до вр. Малка Арковна е имало праисторическо селище.

Керамиката от римската и късноантичната епоха е сравнително малко, което контрастира с броя на римските и колониалните монети от III в. пр. Хр. (16 бр.), открити през настоящия сезон. Сред нея са два фрагмента от устията на кани, три дръжки и едно столче, всичките изработени от хубаво пречистена бежова глина, фрагменти от късноантично гърне, снабдено с къси вертикални дръжки и с украса от врязани линии под устието, както и още два фрагмента от подобни гърнета с червенокафяво-черен цвят. Бяха намерени и една бронзова апликация и луковица от фибула от римско време. Въпреки това е налице контраст с откритите в югоизточната част на кв. V, северозападната част на кв. VII и югозападната част на кв. VIII общо 16 монети от III в. сл. Хр., както и с намерените през предходната година сходни римски и колониални монети в източните части на кв. IV и V. Според

мен, това категорично показва, че в случая се касае за разпиляно съкровище, укрито по времето на Клавдий II (268-270), а не за някакво наситено обитаване на цитаделата през III в.

Откритият в хода на проучванията през настоящата 2002 г. археологически материал е типово и хронологически аналогичен на този, придобит през предходния археологически сезон и най-общо може да се отнесе към елинистическата епоха – втора половина/края на IV – III в. пр. Хр. За това говорят и датиращите материали – монетите на Филип II, Месабрия и Кавар, както и керамичните находки. Що се отнася до находките от римско време, въпреки съществения брой монети от III в., открити през сезоните 2001 – 2002 г., малкото останали археологически находки от това време не позволяват да се приеме някакво продължително обитаване на цитаделата през III в. сл. Хр. (откогато са въпросните монети).

За съжаление по-натъшното доуточняване времето и етапите на застрояване и характера на обитаване на цитаделата на вр. Малка Арковна вече е невъзможно, тъй като (както беше отбелязано) иманяри разрушиха целия културен пласт в непроучените участъци в източната половина на цитаделата.

По време на археологическите проучвания беше посетен и показан ни от местен жител, разкопан от иманяри участък в района на "Маточника", на около 50 м западно от пътя водещ към върха, в неговото подножие, където били намерени плетена ризница и оръжия. Районът беше прослушан с металотърсач и бяха събрани още фрагменти от ризница, както и желязна латенска фибула, схема LTC1, фрагментирана златна обеца с филигранна украса. В участъка на най-голямото струпване на керамика беше заложен сондаж с размери 2,5 х 2,5 м, ориентиран по посоките на света. В него, на дълбочина между 0,20–0,40/50 м беше открита елинистическа керамика, сходна с тази от цитаделата от вр. Малка Арковна, както и няколко железни предмета, сред които интересен връх на стрела или копие за изстрелване с катапулт. Най-общо откритите материали показват, че обектът (жилище?), на който се попадна в района на "Маточника", трябва също да се датира в III в. пр. Хр.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОКОЛОМОГИЛНОТО ПРОСТРАНСТВО НА МОГИЛА №3, ЮЖЕН НЕКРОПОЛ НА КРЕПОСТТА АРКОВНА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПАРТИЗАНИ, ДЪЛГОПОЛСКА ОБЩИНА

Марлена Кръстева

От 2001 г. започна проучването на околомогилното пространство на могила №3 от некропола, разположен на Ю от крепостта Арковна, на която беше работено през 1999 г. Установено бе, че в непосредствена близост до нея иманярите са разбили цистов гроб с правоъгълна форма. От гроба в посока И започва каменно съоръжение.

Поради ограничените средства проучването се извърши с 4 работника. Финансирането е от община Дългопол. Проучванията се извършиха от 7 до 19 август 2001 година и от 26 юни до 3 юли 2002 г. Бе описан и заснет разбитият от иманяри гроб, който получи пореден № 1. Той е разположен на 12 м И от могила №3. Непосредствено под чима е имало площадка от ломени камъни с неправилна форма. Ориентация – СЗ – ЮИ. Изграден е от дялани плочи, които са начупени от иманярите. Най-добре запазена е източната стена на гроба. На 0,7 м от С има преградна стена от плоча, която е изместена под ъгъл. От нейната Ю страна е запазена част от подовата плоча с размери 0,3 х 0,5 м, върху която преградната плоча е стъпвала. Размери на гроба: дължина 2,55 м, широчина –0,61 м от външната страна и 0,55 м от вътрешната страна, дълбочина 0,5 м.

Няма следи от горене в гроба. В ЮИ му ъгъл, залепени на източната плоча бяха засвидетелствани незначително количество горели кости. Без археологически материали. Вероятно се касае за вторично преизползване на гроба, който е бил преграден и в него са били поставени останки след трупоизгаряне извън него. Върху гроба от грабители е разбита площадка с кръгла форма от наредени в един ред ломени камъни.

От гроба в източна посока бе проследено каменно съоръжение – пътека, която продължава до могила №1. Пътеката е с ширина 1,25–1,30 м, като на шест места тя се разширява с 0,5–0,7 м, образувайки площадки. От нея през 2001 г. бе разчистен участък с дължина около 15 м. През 2002 година бяха проследени последните 16 м от пътеката.

Бяха извършени следните наблюдения:

- В първите 20 м тя е добре запазена, докато в следващите 10 м постепенно се стеснява, а в последния проучен квадрат се засича само с по 2-3 реда камъни. За разнасянето ѝ са допринесли денивелацията и залесяването на местността преди 40 години с дъбови дървета. След разчистването тя бе заснета и демонтирана. Не бяха открити археологически материали.

При огледа на некропола преди започване на работа, до могила №11 бе намерена каменна стела, изваяна от иманяри. Тя е обработена в горната си част и е с трапецовидна форма – разширяваща се нагоре, а в долната си необработена част е с правоъгълна. Дължината ѝ е 1,24м, максималната ширина - 36 см, а дебелината - 22 см в основата и 14 см в горната част. Пренесена е в музея в Дългопол.

ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКО СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ ПРИ С. СКАЛСКО, ОБЩИНА ДРЯНОВО

Иван Христов, Венелин Бараков

През есента на 2002 г. при теренни обходи в землището на с. Скалско, община Дряново, бе открито скално светилище, което впоследствие беше проучено чрез сондажни археологически разкопки.

Светилището е разположено на 3 км югозападно от с. Скалско, в пределите на масивен скален венец, част от карстовото плато "Стражата". Обектът е ситуиран в източната част на скалния венец, в неговото подножие. Откриването на светилището е свързано с документирането на иманярски изкоп, разположен в подножието на малка по размер пещера с вход от север. По всяка вероятност наличието на пещерата е провокирало иманярската интервенция. Последното наложи предприемането на бързи мерки за археологическо проучване на обекта.

Проучванията бяха проведени чрез залагане на два сондажа. В процеса на разкопките, на дълбочина 0,80 м е открита изсечена в равната част на подножието на масива скална площадка. Тя е с неправилна форма, наподобяваща елипса. Ситуирана е точно под входа на пещерата. Има размери: дължина - 4,80 м; широчина в изпъкналата на север част - 1,70 м. Достигането в дълбочина до тази площадка чрез механично отнемане на пластове с дебелина от 0,10–0,15 м позволява да се очертае стратиграфския профил на сондажа и да се проследи характера на пластовете и съдържащите се в тях археологически материали. На повърхността и на двата сондажа и до 0,10 м дълбочина са документирани нападали скални късове и пласт от светло-кафява пръст. От 0,10 до 0,30 м се откриват дребни камъни, фрагменти от керамични съдове от римската, елинистическата и ранножелязната епоха. В сон-

даж № 1 са открити и монети от няколко епохи.

На дълбочина 0,40–0,80 м в целия профил на сондажите се забелязва плътен горял пласт, примесен с керамични фрагменти и метални находки. Пластът е разположен над нивото на скалната площадка и е обозначен като клада, в която са депонирани дарове.

Сондаж № 2 показва, че горелият пласт се простира в посока изток–запад максимум 10 м, а на север достига 2 м – дължина, която покрива равния участък под скалния венец. Впрочем, това са приблизителните граници на светилището, чийто център заема споменатата площадка. В процеса на проучването е установено, че в пласта от 0,40 до 0,60 м преобладават керамични фрагменти от ранножелязната епоха. От 0,60 м до нивото на скалната площадка, както и на дълбочина до 1 м встрани от нея, керамиката от ранножелязната епоха е примесена с фрагменти от неолитната и енеолитната епоха.

Стратиграфските наблюдения в сондаж № 1 позволяват да се уточни, че изграждането на площадката и по-късно извършваните ритуали са стъпили на мястото на разрушено праисторическо селище (временно убежище).

Даровете. Най-многобройните предмети, депонирани върху скалната площадка, а впоследствие – върху кладата, са фрагменти от керамични съдове. Наблюденията върху керамичния материал сочат, че съдовете са били разтрошавани предварително, вероятно извън пределите на светилището. Тази тенденция се запазва през всички периоди на функциониране на културния обект. Открити са фрагменти от съдове, датиращи основно от три исторически епохи: ранножелязна (IX–VII в. пр. Хр.), късножелязна (IV–III в. пр. Хр.) и римска епоха (II–III в.).

Освен фрагментирани керамични съдове, в разглеждания от нас обект са открити десетки метални предмети, спадащи към три основни групи: монети, накити и предмети на бита. Предметите от бита са фрагменти от хромел, оловно огледало, бронзова камбанка, оловни рибарски тежести, железни цинти.

Поднасянето на дарове в светилището е протичало основно на няколко етапа:

I. Ранножелязна епоха (IX–VI в. пр. Хр.). През този етап на функциониране на културния обект преобладават изцяло предварително начупени керамични съдове, които са били приготвени за дарове върху скалната площадка. Обичаят е популярен за светилищата в планинските области на цяла Тракия.

II. Късножелязна епоха (IV–I в. пр. Хр.). През този етап намалява интензивността на депониране на керамични съдове. Появяват се като дарове керамични културни фигурки. Вероятно през този период се е образувала кладата (пепна от горял пласт и въглени), която се разпространява встрани от границите на площадката. Нов момент в културните практики е полагането на метални предмети, които допълнително са деформирани, което в научната литература се интерпретира като " умъртвяване на предметите ".

III. Римска епоха (II–III в.). През посочените столетия, освен керамичните дарове, се запазва тенденцията на депониране на метални предмети (монети, накити, предмети от бита). Съдейки по нумизматичния материал, светилището е преустановило съществуването си в средата на III в., по време на готските нашествия в провинция Долна Мизия.

Като цяло, видът на даровете се променя през отделните фази, но основните (тракийски) елементи на ритуала се запазват.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЛАГУНА, ЮЖНО ОТ ГР. ТВЪРДИЦА

Крум Велков, Татяна Кънчева-Русева и Веселин Игнатов

През 2002 г. за седми археологически сезон продължиха спасителните проучвания на надгробна могила южно от гр. Твърдица. В предходните сезони в частично проучените части на могилния насип бяха открити части от три каменни окръжности, каменна могилка над гроб и погребение, което се датира IV-III в. пр. Хр.

За шестте предходни сезона общият брой на откритите погребения в проучваната площ на могилата достигна 82: 15 погребения с трупоизгаряне от периода II-IV в., 1 погребение с трупополагане от периода IV-III в. пр. Хр. и 66 погребения с трупополагане от периода IV-V в. сл. Хр. Проучени бяха и 22 ритуални ями, които са по-ранни от погребенията с трупополагане от периода IV-V в. сл. Хр.

При проучванията през 2002 г. в североизточния сектор на могилния насип бе достигната дълб. 1 м от повърхността и средна дълбочина 1,40–1,80 м от ГЦМ. В проучената част бяха открити 8 погребения с трупополагане и бе допроучена ритуална яма № 23.

Само при погребение № 86 бе открит инвентар - бронзова тока за колан.

Гробните съоръжения, погребалният обряд и откритият инвентар позволяват погребенията да бъдат датирани в периода IV-V в. сл. Хр.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ХЪЛМА КРАКРА, ГР. ПЕРНИК

Василка Паунова, Анета Бакъмска, Филип Михайлов

В периода април-октомври 2002 година бяха възобновени прекъснатите през 1979 г. археологически проучвания на хълма Кракра в град Перник.

Археологическите проучвания обхванаха 9 сондажа, разположени в различни сектори от вътрешното пространство на крепостта.

Сондаж 1. В югозападния сектор на крепостта започна проучването на 10 археологически квадрата, проучени от повърхността до нивото на скалната основа на хълма. Бяха открити и разчистени деструкции от стени на късноантични сгради, изградени от ломен камък, тухли, хоросан и квадри от пясъчник, преупотребени след унищожаване на елинистическата крепостна стена. По наличния археологически материал можем да твърдим, че са открити части от рухнали стени на работилници.

Разкрити бяха 10 м от вътрешната крепостна стена на елинистическата крепост, бастион с размери 10 х 5 м, стълбище с три запазени стъпала и преминаващ под него отводнителен канал. Елинистическата крепостна стена е прецизно изградена от големи пясъчни квадри, прикрепени с техниката "емплектон". Забелязват се три етапа на преустройство на стената. Последният от тях бе регистриран с откриването на още една югозападна кула, изградена от големи плочести камъни на кал. По предварителни данни той се датира в средата на III-I в. пр. Хр. Разкрита бе част и от вътрешното лице на западната крепостна стена, на която през III-I в. пр. Хр. също са били правени корекции. Новооткритите съоръжения свидетелстват за продължително обитаване на крепостта – от началото на IV до I в. пр. Хр.

Сондаж 2. Разчистена бе част от късноантична сграда (V-VI век). Запазен е зид с деб. 0,80 м и максимална запазена височина 0,51 м, дълж.1,50 м. Изграден е от ломени камъни, споени с хоросан. Стената е силно наклонена на юг и по всяка вероятност е рухнала по време на земетресение. Част от сградата е била с дървена

конструкция. Фундаментът на късноантичната сграда нарушава елинистическия пласт, в който се откриват множество фрагменти от местна сива керамика, дръжка от амфора с печат на о-в Тасос (IV в. пр. Хр.), фрагмент от чернофирнисов съд. Непосредствено в пласта над сградата бе открит оловен печат с изображение на Св. Димитър (XI век).

Сондаж 3. Разположен е в източния сектор на крепостта, на площ, която частично е била проучвана при предходните разкопки. Бяха изчерпани всички културни пластове от повърхността до скалната основа на терена – дълб. 2,10 м. Разкрити са две отворени средновековни пещи и средновековни съдове, част от които пълни с железен шлак. Под средновековния пласт започна изчерпването на 93 битови ями, използвани през различни периоди от населението на хълма. Преобладават ямите, използвани през късната античност. В тях бяха открити колективна монетна находка (V век – яма №19) и единични монети, инструменти, животински кости, черупки от миди, фрагментирани глинени съдове, тежести за стан, фибули, антични и средновековни костени гребени, костена гривна. Ямите са вкопани дълбоко в скалната основа на терена. При вкопаването те съществено са нарушили културните пластове от по-древните епохи. В енеолитния пласт бяха проучени части от 2 енеолитни жилища и калдъръмена улица между тях. Бяха разграничени два периода в развитието на енеолитното селище и бе проучена строителната техника, използвана при построяването на къщите.

Сондаж 4. Обхваща голяма площ пред и около северната крепостна порта. Разкрита бе голяма част от пътна каменна настилка, водеща към северната порта на крепостта. Под нея следва хиатус и енеолитен културен пласт.

Сондаж 5. Попада в североизточния сектор на крепостта. Бяха проучени 38 битови и производствени средновековни, късноантични и енеолитни ями.

Сондаж 6. Проучени са 6 битови средновековни и късноантични ями и деструкции от антична сграда.

Сондаж 7. Разположен е в центъра на крепостта, непосредствено до откритата от Й. Чангова елинистическа сграда, изградена от пясъчни квадри. В средновековния пласт бяха разчистени 2 каменни пещи и средновековна яма с два съда и животински кости. В античния пласт бяха проучени рушевините от късноантична сграда с паднал покрив. В елинистическия пласт не бяха открити други помещения от споменатата сграда, а само керемиди, фрагменти от чернофирнисови и рисувани гръцки съдове, бронзови елинистически монети. Достигнато бе до нивото на енеолитния пласт.

Сондаж 8. Проучен е северозападния вътрешен ъгъл на елинистическата крепост, със стълба и бастион с размери 5 x10 м. Проучена е част от трасето на преустроената през III в. елинистическа крепостна стена.

Сондаж 9. Разположен е в югоизточния ъгъл на крепостта. Открита бе средновековна яма с масов човешки гроб от XI век. Дъното на ямата опира в квадрите от вътрешната еленистическа крепостна стена.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА (ОГНЯНОВА МОГИЛА) В КВ. "ВАРОШ" В ГРАД ПЕРНИК (СЕПТЕМВРИ – НОЕМВРИ 2002 Г.)

Василка Паунова

През месец септември 2002 г. в местността "Зарина нива" в кв. "Варош" на гр Перник започна проучването на надгробна могила, наречена Огнянова могила. Отстои на 100 м северно от античната и средновековна крепост "Кракра".

Могилата е натрупана върху билото на тясно и издължено скалисто възвишение. Диаметърът ѝ е 34,50 м, а височината – около 1,70 м. През 2002 бе проучена площ от 225 кв. м, а максималната дълбочина, до която бе достигнато в част от археологическите квадрати, е 1,10 м.

На дълбочина от 0,15 до 0,30 м от повърхността на могилата бяха проучени 12 гроба с трупополагане в изпънато положение. В голяма степен те са разрушени при разораването на терена. Мъртвъците са били полагани в четири типа гробни съоръжения – правоъгълна яма, дървен ковчег, яма с ограждане от ред камъни и цистов гроб от каменни плочи (гроб № 3А). Застъпването на част от скелетите предполага периодично отваряне и преизползване на гробните ями, вероятно от починалите членове на едно семейство. В шест от гробовете скелетите са с ориентация глава на запад/крака на изток или допустимите сезонни отклонения от тези посоки. Изключение прави скелетът от гроб №5, при който ориентацията е СИ (глава) – ЮЗ (крака), и един от скелетите в гроб 6, който е с ориентация С-Ю. Тъй като поголяма част от скелетите са засегнати при обработката на земята, при някои от тях остава неясна позицията на ръцете им. При два от случаите ръцете са прибрани до тялото, като едната ляга върху слабините, а при другите ръцете са свити и поставени една върху друга високо върху гърдите. Долните крайници са в изпънато положение. Повечето скелети не са съпроводени от гробен инвентар. Изключение прави почти напълно унищоженият гроб №4, в който около силно изтлели късове от кости на ръка бяха открити четири гривни от тъмносиньо стъкло с много малък диаметър – вероятно дар за дете. И на други места в насипа на могилата бяха открити фрагменти от идентични стъклени гривни. В непосредствена близост до силно повреден скелет бе разчистен глинен съд – ойнохое с една дръжка (V век).

Само в два от гробовете са запазени следи от практикувания погребален ритуал. При разчистването на пълнежа на гробна яма № 2 върху и под скелета бяха открити дребни въгленчета, като най-голямата им концентрация бе в областта на долните крайници. По-особен е и случаят в гроб № 3А, където в облицован от всички страни с каменни плочи гроб бяха открити само костите на долни крайници (дори без останки от тазовите кости). Не са запазени следи от маркирането на гробовете на най-горно ниво.

Начинът на оформяне на гробните ями, ориентацията на скелетите, положението на крайниците им и оскъдният материал в проучените гробове дава основания да направим извода, че те са част от голям късноантичен некропол (с най-вероятна датировка V-VI век), вкопан в насипа на по-ранна могила.

На дълбочина от 0,15 до 0,90 м в могилния насип бяха открити девет сребърни монети - тетрадоболи на град Истиея от втори период.

Във всички пластове от насипа на могилата се намираха дребни фрагменти от съдове от I хил. пр. Хр., изработени на ръка и на колело.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕДНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧЕЛОПЕЧ, СОФИЙСКА ОБЛАСТ, 2002 Г.

Даниела Агре

Могилата е част от некропол, състоящ се от 4 могили намиращи се в ливади в м. "Могилата", на около 3 км североизточно от с. Челопеч. Западната половина на могилата е много силно нарушена от иманярски изкоп, направен през 2002 г. При тези иманярски разкопки е достигнато до основата на могилата, като е нарушена

намиращата се в центъра каменна могила.

Могилата е с височина: от С – 3,45 м; от Ю – 4,30 м; от З – 2,50 м; от И – 4,70 м. Диаметърът ѝ е 24 м.

В центъра на могилата е разкрита каменна могила, изградена от речни камъни, натрупани във височина до 1,10 м. Част от камъните са изхвърлени от иманярите и може би могилата е била по-висока с около 20-30 см. Тя има почти кръгла форма с размери 8,80 х 9,90 м. Каменната могила е издигната върху гроб. Ритуалът е кремация извън пределите на могилата. Части от кремацията и малко количество въглени са пръснати върху стария терен, след това е натрупана каменната могила. Освен незначително количество кости от кремацията и няколко фрагмента от сива тракийска керамика, никакви други материали не са открити. Дали при иманярските разкопки са изнесени материали не успяхме на установим. Времето на извършване на това погребение може да се отнесе най-общо към късножелязната епоха. След натрупване на каменната могила е насипана пръстта, оформяща окончателно могилата.

В периферията на ЮИ сектор на могилата, върху стария терен, е разкрит гроб, ориентиран И-З. Тялото е положено в изпънато положение с глава на З. Гробът е вкопан леко в стария терен. Върху него са поставени в два реда речни камъни, оформящи каменна могилка с размери 4,0 х 2,50 м. Почвата около гроба е с черен цвят, в отличие от останалата почва от насипа на могилата, която е с жълтокафяв цвят. Ръцете са свити леко в лактите, дланите са поставени върху коремната област. До ходилото на левия крак е поставен глинен съд. Втори съд е поставен над главата на покойника. Под бедрената кост на десния крак е открит железен нож. Този гроб на база на откритите в него чаши тип "Басараби" се отнася към VII в. пр. Хр. По-късно през V-IV в. пр. Хр. този гроб попада в територията на издигнатата могила. Под насипа на могилата се откриват керамични фрагменти от РЖЕ. На това място през тази епоха вероятно е имало селище. След като е престанало да съществува, през VII в. пр. Хр. в чертите му е извършено погребение, вероятно на мъж.

През късното Средновековие в насипа на могилата са вкопани три гроба. Два от гробовете представляват вкопана в насипа яма, без каквото и да е укрепване и без следи от ковчег. Покойниците са ориентирани И-З, с глава на запад. В гроб 2 върху ръката на мъртвата е открита стъклена гривна. В гроб 3 покойникът е положен върху дъска, а от двете му страни са поставени стреховидно по 2 дъски. Погребана е жена. Върху лявата ѝ китка е открита бронзова гривна.

СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОБРОНЗОВ ОБЕКТ В М. "МАРЕНА" КРАЙ С. МАРИКОСТЕНОВО, ОБЩ. ПЕТРИЧ, ПРЕЗ 2002 Г.

Марк Стефанович, Илия Кулов

През изтеклия археологически сезон проучванията на поселението от късната бронзова епоха в м. "Марена" край с. Марикостеново продължиха от 06.06. до 21.06.2002 год. Бяха завършени сондаж I и III, започнати през 2000 год., и бяха отворени нови – IV, V и VI. От последните се работеше само в сондаж V, тъй като в останалите (IV и VI) след свалянето на първия пласт от 10–15 см се показа материковата скала и, освен няколко безлични фрагмента керамика, други материали не се откриха.

Сондаж I. Бяха свалени още 9 пласта в северната част на сондажа, а в южната - 4, тъй като в тази част след свалянето на 12-ия пласт, считано от повърхността на сондажа, се показа материковата скала на дълб. 0,92 м.

На това ниво в североизточния ъгъл на сондажа, в кв. м. 3, се разкри малко кръгло огнище с диаметър около 0,60 м. По периферията му личат остатъци от изпечена до червено глина. В центъра има запазен един фрагмент с размери 0,20 х 0,30 м и деб. 0,02–0,04 м глинена замазка, под която се виждат фрагменти керамика. Източно от него се откри бронзова игла, а южно в непосредствена близост до него, в пласт 11, който продължава и в пласт 12, се откриха част от фрагментите на глинена кана с врязан орнамент, запълнен с бяла паста, и глинена купа с две дръжки. След като огнището бе вдигнато, под него се откриха дребни до средноголеми камъни, които оформят подложка.

На дълбочина 1,45–1,60 м от повърхността в северната част на сондажа пръстта бе изчерпана и се показа навсякъде материковата скала, която е с наклон на северозапад.

Сондаж III. В него бяха свалени всичко 10 пласта, като трябва да отбележим, че в южната част на сондажа след сваляне на 7-ия пласт се показа материковата скала. Слизайки в дълбочина след пласт 11, в непосредствена близост до западния профил на сондажа се разкри петно с размери около 2 (С-Ю) х 0,40–0,60 м (И-З) от силно трамбована глина, на места изпечена до червено, означена като структура 1. В ЮИ половина на сондажа в материковата скала бяха регистрирани дупки от колове, някои от които разположени в редица и с диаметър 0,15–0,20 м.

В южния край сондажът бе изчерпан на дълбочина 0,92 м, а в северния – на 1,08 м. След това се показа материковата скала. В този сондаж се откриха и най-много прешлени за вретено – 11 бр.

Сондаж V. Сондаж V бе заложен на 5,70 м източно от СИ кол на сондаж I и на 7,00 м южно от ЮЗ кол на сондаж III. В него бяха свалени само 5 пласта. След втория пласт в югоизточната половина на сондажа се показа материковата скала, която с всеки следващ пласт заема все по голямо пространство в посока северозапад. Със свалянето на 5-ти пласт в целия сондаж се показа материковата скала. В северния край на сондажа стигнахме на дълбочина 0,50–0,60 м, а в южния – на 0,20–0,30 м. Пръстта е кафява, гранулеста, доста сбита. Количеството на керамика се увеличава след втория пласт. И в този сондаж основните находки, освен керамика, бяха няколко прешлена за вретено. Други структури не бяха открити.

ИЗВОДИ

1. Прави впечатление, че откритият археологически материал е силно фрагментиран и еднообразен във всички сондажи. Той не променя нито структурата си, нито формите.

2. От структурата на фрагментите се вижда, че преобладават съдовете с голямо количество дребно- и среднозърнести примеси в глината, но се срещат и фрагменти с едрозърнести (предимно в дебелостенните съдове) и фрагменти с добре пречистена глина или малко дребнозърнести минерални примеси, а в някои и слюда.

3. В цветово отношение, на повърхността преобладават фрагментите с кафява повърхност, следват фрагментите със сива или сиво-кафява, керемидено-червена и фрагментите с черна повърхност. Обработката на повърхността е обикновено заглаждена, по-рядко неравна и излъскана, предимно при черните и при някои от кафявите съдове.

4. Като форми преобладават гърневидните съдове с различно оформяне на устието, но преобладават тези с наклонено навън или право устие, с равно или леко заоблено венче. От паниците преобладават купите с обърнато-пресечена конусовидна форма, често пъти със завито навътре устие и с две срещуположно разпо-

ложени хоризонтални дръжки с дъговидна или триъгълна форма, разположени при самото устие.

Срещат се и кани със сферично тяло и висока шия, със слабо или силно срязано под наклон устие. Бяха открити и няколко фрагмента от кани с вертикално срязване близо до дръжката.

Дръжките са вертикални плоски, хоризонтални с кръгло сечение, езичести, раздвоени или плътни с орнамент от притискане с пръст в предната част. Открихa се една тунелеста и една псевдотунелеста дръжки, разположени при самото устие на съда. Срещат се и декоративни дръжки или израстъци изразяващи се в малки букели или бутони.

Украсата е предимно врязана – линии, триъгълници, вписани правоъгълници, набодени точки, резки или ямички, често пъти запълнени с бяла паста. Тази украса се среща предимно при кухненската керамика. При по-грубата керамика като украса се срещат различни мотиви на релефната лента или ямички.

5. В хронологическо отношение откритият керамичен материал има близки или сходни елементи с къснобронзовите култури в Повардарието и Северна Гърция (Кастанас IV-VII, от хоризонти 14а до 8, Моливопирго, Вардаровца, Ключка Хиподрума край Скопие, Дедели и др.).

7. Като имаме предвид голямото количество на фрагментите от купи и паници с две хоризонтални дръжки при устието, няколкото фрагмента от каните с вертикалносрязани близо до дръжката, които са характерни за ранния период на желязната епоха, а така също и откритият при предишната кампания късно микенски фрагмент, си позволяваме да отнесем хронологически този обект към преходния период между къснобронзовата епоха и началото на ранножелязната.

8. Що се отнася до характера на самия обект, след като отпадна тезата за укрепено средище, при липсата на каквито и да са съоръжения в централната част на платото (мястото на обитаване е в една ивица покрай северния ръб на самото възвишение, широка около 8-10 м и с дължина 40-50 м) и като имаме предвид климатичните условия (често духа вятър и вечерно време температурите падат), а не на последно място и голямото количество прешлени, открити от предишните разкопвачи и от нас, склонни сме да приемем, че в случая се касае за малко временно поселение или по-скоро сезонно поселение, свързано със скотовъдна дейност.

ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРОЗАПАДНИ РОДОПИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА БЕЛОВО ПРЕЗ 2002 Г.

Алексей Гоцев, Любомир Радин

Територията на община Белово е район с повишена концентрация на археологически обекти, които се отнасят към различни периоди – от праисторията до късното средновековие. От особено значение обаче е територията по Горна Марица и Западните Родопи за решаването на важни въпроси в областта на тракийската археология. Регистрираните тук обекти от I хил. пр. н. е. оформят цялостна система и са били в пряка връзка както с металодобивните центрове в планината, така и с важните пътни артерии, които се пресичат в този район.

В историческия музей в гр. Белово е натрупано голямо количество археологически материали, които свидетелстват за наличието на археологически обекти и допринасят за изясняване на характерните им особености и тяхната хронология.

Екипът на проучванията включваше н.с. д-р Алексей Гоцев, АИМ при БАН – ръководител, Любомир Радин, специалист Културно-историческо наследство в община

Белово – заместник ръководител, студенти-стажанти от ЮЗУ "Неофит Рилски".

Цел и задачи на проучванията бе да се допълни и осъвремени наличната информация за регистрираните археологически обекти на територията на общината, които са включени в националната информационна система "Археологическа карта на България", а също така да се провери на терена предварителната информация за съществуването на обекти от I хил. пр. н. е.

По-важните резултати от проучванията през 2002 г. са следните:

- беше покрита площ с размери повече от 20 кв. км южно от Белово, в северозападни Родопи;
- посетени бяха над 20 археологически паметника. По-интересни археологически обекти са:
- м. Мачките, на около 3 км южно от гр. Белово - селищен обект, силно пострадал от иманярски набези (следи от работа с булдозер); датира се към късножелязната и римската епохи.
- в м. Караджовец, на около 2,5 км южно от Белово - три надгробни могили, разположени в края на водоразделен рид, следи от каменен вал и в близост друго съоръжение от ломени камъни; датировка – ранножелязна епоха.
- М. Азово, на около 1,5 км южно от Белово - вероятно култов обект; открити са метални предмети, керамични фрагменти, шлака и пр.; отнася се към тракийската, римската и късноантичната епоха.
- крепост Раковица /Градището/ - разположена върху изолиран хълм с правилна конична форма, на около 2 км западно от с. Г. Белово; откритите в иманярските изкопи материали се отнасят към края на ранножелязната епоха, късножелязната и римската епохи.
- обект, разположен в чашата на новостроящия се язовир Яденица, на около 1 км западно от вливането на р. Юндолска в р. Яденица - материалите са от края на ранножелязната и късножелязната епоха.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС И НЕГОВИТЕ ОКОЛНОСТИ

Йорданка Юрукова, Гавраил Лазов, Алексей Гоцев, Георги Нехризов, Лидия Домарадска, Валентина Танева, Даниела Катинчарова, Емилия Иванова, Н. Ангелов, арх. Вера Коларова, Ян Боузек, З. Арчибалд, Вероник Ханковски

През 2002 г. проучванията на емпорион Пистирос продължиха в секторите, започнати през предишните сезони, като археологическата кампания стартира с теренни проучвания по програмата ТОС (април), а редовните разкопки започнаха от началото на май и продължиха до края на септември. Работи в секторите АВІ, кв. А15, А5, 3600/1140 (Д. Катинчарова), кв. А9, А12, А13, А14, А18, А19 (Г. Лазов) и кв. А20 - ЮЗ и ЮИ подквадрати (чешка експедиция).

Археологическите разкопки в **кв. А 15** (с цел проучване на югоизточната част на главната улицата), **кв. А 5** (за изясняване на археологическата ситуация по трасето на канала, минаващ покрай източната порта) и **кв. 3600/1140** (за довършване на проучването на яма в северозападната му част) се проведоха от 8 май до 5 юни (ръководител Д. Катинчарова).

Кв. А 15: проучена бе деструкция от покрив: два пласта от керемиди - солени, коринтски тип и калиптери на дълб. 0,50 м от повърхността, концентрирани в два сектора - в централната и в южната част на квадрата, на площ с размери 3,40 х 1,60 м и 1 х 0,60 м и ориентация на дългата ос североизток-югозапад. Част от керами-

дите в централния сектор, макар и фрагментирани, бяха възстановени. Те лежаха върху горната си повърхност, разположени в успоредни редици с ориентация северюг и югоизток-северозапад, силно фрагментирани в южния сектор. Разкритите деструкции от покрив и в двата сектора лежаха върху добре настлана с речни камъни зона и са покривали дървен портик. При проучването на описаната по-горе деструкция бяха открити четири бронзови монети на Александър III (две от типа глава на младеж с диадема /кон в скок и две от типа глава на млад Херакъл с лъвска кожа/надпис между кривак и колчан), железни гвоздеи, стъклено мънисто, графит върху устие на питос и фрагментирана битова керамика, сред която фрагменти от червенофирнисов кратер от втората половина на IV в. пр. Хр. Югоизточно от падналия покрив от северната страна на сграда 3А (за която ще стане дума по-нататък) бяха разкрити *in situ* базите за дървени колони на портика, аналогични на откритите от южната страна на сграда 1. Те са разположени в редица с обща дължина 3,80 м и ориентация СИ-ЮЗ. Следите от дървените колони, стояли върху тях, показват, че диаметърът на колоните е бил около 15-17 см. Разчистен бе разкритият от М. Домарадски през предходните сезони североизточен ъгъл на сграда, чийто заден край е бил в средата на подквадрат А20 СИ, където започва настилката.

В пространството между южния профил на кв. А15 и колонадата бе проучена северната половина на яма от третата фаза на съществуването на емпориона (от III - началото на II в. пр. Хр.). Тя започва на дълб. 0,20 м от повърхността и в проучвания сектор е полукръгла, постепенно стесняваща се в долната част, с овални стени, с размери 1,35 (И-З) х 0,85 м (С-Ю). Пълнежът ѝ е еднороден: от тъмнокафява до сивочерна почва, с единични фрагменти местна керамика и една пирамидална тежест за стан. Северната ѝ граница на дълб. 0,50 м от повърхността е фланкирана от устие на питос. То, както и наличието на ясно изразена яма, ни позволява да я интерпретираме като част от регистрираната от М. Домарадски система от питоси, кладенци, ями и ров, открити на юг от бастиона, които той свърза с металургичната дейност през третата фаза от съществуването на емпориона[1]. Източно от ямата, на дълб. 0,50 м от повърхността лежаха останки от плочник от средноголеми речни камъни, който бе частично запазен. В пространството, където той е разрушен, има пластове от тъмнокафява и светлокафява сбита пръст на дълб. до 1,20 м. Там бяха открити прешлен за вретено, тежест за стан, графит върху стена на питос, фрагментирани глинени съдове, сред тях и гръцка керамика (част от лампа, кратер и др.) от втората половина и края на IV в. пр. Хр. и животински кости. Последният проучен пласт е подобен на откритите на ръба на надзаливната тераса наносни пластове.

Кв. А 5. В сондаж под хумусния пласт (деб. 0,10 м) бе разкрита западната стена на канала, като тук тя е изградена от големи ломени камъни и един правоъгълен блок на площ с дълж. 2,90 м и шир. 0,70 м. Стената завива леко в северозападна посока. Източната стена на канала в този сектор липсва. На същото ниво в източния край на сондажа бяха открити плочести камъни от настилка. На дълб. до 0,30 м в канала и по линията на източната му стена бе проучен пласт от тъмнокафява пръст с въглени и чакъл, с висока концентрация от фрагментирана керамика, животински кости, метални късове, бронзова тел и гвоздеи. В канала бе намерена бронзова монета на Комис I. По трасето на канала под гореспоменатия пласт лежи ивица от светложълта пръст с ширината на канала (0,40 м) и проследяваща се по протежението на целия сондаж, каквато бе открита на дъното му в кв. Б 11 и Е 24 (проучвания до 1998 г). Североизточно от канала на това ниво лежи пласт от дребни и средно големи речни камъни (с размери 2,63 м И-З на 0,92 м С-Ю). Липсата на оригиналните стени на канала и наличието на характерния за неговото дъно пласт потвърждава извода от предходните проучвания[2].

Метални късове, шлак и фибула, открити в горния му пласт, свидетелстват за металургичната дейност през третата фаза от живота на емпориона.

Кв. 3600/1140. Проучени бяха последните два пласта от яма в северозападната част. На това ниво тя е с неправилна кръгла форма, с размери 2,30 м х 1,80 м и неоднороден пълнеж: светлосива рохка пръст с петна от светложълта рохка и кафява пръст със следи от отухлен кирпич. По южната ѝ граница лежат неподредени средноголеми речни камъни. В нея бяха открити много животински кости и фрагментирана керамика, сред която и гръцка (преобладаваха фрагменти от кантароси и малка паничка) от втората половина на IV в. пр. Хр.

Квадрати А 9, А 12, А 13, А 14, А 18 и А 19. Разкопките се проведоха от 3 до 12.07.2002 г. и 21.10-23.10.2002 г. (ръководител Г. Лазов). Те имаха за цел да се продължи проучването на културните напластявания на терена западно от сграда 1, ограничен от централната улица, централния профил и склона от западната страна, както и в сондаж 1, заложен в голямото помещение на сграда 1. Проучено бе изцяло трасето на напречната улица между сгради 1 и 2 на нивото на шести механичен пласт. Не се откриха следи от настилка, което показва, че през етапа, съответстващ на това ниво, няма съвпадение на уличната мрежа от последното ниво на централната улица. Шести механичен пласт в кв. А13, А14, А18 и А19 отговаря на строителния хоризонт от втора фаза на Пистирос (от втората четвърт до края на IV в. пр. Хр.). Той беше фиксиран през 2000 г. с ниво от отухлена замазка в кв. А18 до запазения край на централната улица. През този сезон продължи проучването му от югозападната страна на сграда 2. В кв. А18 и А13 беше доразкрито подово ниво от трамбована глина с голямо количество фрагменти от мазилки и следи от опожаряване. Вкопан до плещите в това ниво през 2001 г. бе разкрит малък питос със сребърна монета на Комис I. На същото ниво през 2002 г. в кв. А13 бе проучено изцяло голямо струпване от отухлени глинени мазилки със следи от плет, речни камъни и следи от огън. Разкрити бяха две редици камъни, ориентирани северозапад-югоизток и югозапад-североизток. Камъните са на неравномерни интервали, но по всяка вероятност очертават постройка, заложена на същото ниво. Керамичните фрагменти, открити в пласта, са от типовете, характерни за втора фаза на Пистирос: местна сива и кафява, работени на колело, груба ръчна, питоси и амфорна тара. Количеството на грубата керамика е почти двойно повече от работената на колело и незначително повече от амфорите. Остеологичният материал тук в количествено отношение е със среден показател за обекта. Керемидите са значително по-малко от тези в по-горния механичен пласт, където попадат останките от покрива. Гръцката керамика е също в по-малко количество и се датира от и след средата на IV в. пр. Хр. Находките са малко на брой. Между тях са тежест за стан с печати, стена от съд с печат (мъжка глава с дълга коса и брада) и девет фрагмента от глинени калъпи за бронзови апликации – кръгли и с глава на грифон. Те са от типа на

[1] M. Domaradzki. La production de fibules a Pistiros. - In: J. Bouzek, L. Domaradzka, Z. Archibald (eds.). Pistiros 2. Prague, 2002, 249-254; Idem. An Interim Report on investigations at Vetren-Pistiros 1995-1998. - In: J. Bouzek, L. Domaradzka, Z. Archibald (eds.). Pistiros 2. Prague, 2002, 18-24, n. 30.

[2] М. Домарадски. Емпорион Пистирос I. Септември 1996, с. 21 (това "говори в полза на предположението за демонтирането му, а не че той тук е завивал под прав ъгъл в посока на изградената извън крепостната стена кула").

открития през 2001 г. почти цял калъп с крушовидна форма и бронзова кръгла апликация във вътрешността. Всичките са от едно място, разположено по трасето на напречната улица между сграда 1 и разкритите през 2002 г. останки от постройка. Заедно с тях бяха открити два фрагмента от лопа и костен инструмент. Този комплект от торевтичен инструментариум може да се свърже с работилница, от която са посочените останки в кв. А13. Разрушаването на работилницата и сградата на това ниво, разположена под сграда 2, може да се свърже с македонската експанзия в Тракия, за което свидетелстват открытите две бронзови македонски монети – едната в пласт със разрушения под единия от блоковете, очертаващи портика пред сграда 2.

През 2002 г. продължи проучването на ямите в същия квадрат, както и на голямата яма в сондаж 1 на **кв. А9**. Ямата в североизточния ъгъл на сондажа беше проучена на дълбочина до 4,20 м от ръба на сондажа. Пълнежът е синхронен за нивото под 3,20 м. Материалите са характерни за комплекса от втора фаза на Пистирос. На дълбочина 3,40-3,60 м се откри монета на Тракийски Херсонес от втората половина на IV в. пр. Хр. (вероятно фуре).

От 5 до 23 август чешката експедиция продължи работата в северните подквадрати на **кв. А20**, т.е. **А20 - СЗ част/ А20 - СИ част**, проучвани през предишните сезони, а също така започна и проучването на двата южни подквадрата на сектора (**А20 - ЮЗ** и **А20 - ЮИ**).

А20 - СИ половина. Разкопките продължиха в по-долните пластове - пласт 17 и следващите. В тях е представена ранна керамика. Извън ямите бяха открити малко находки. Обитателите на емпориона очевидно са имали проблеми с наводнения от река Марица. Стратиграфията показва няколко наносни слоя, причинени от наводнения, както и серия от ями.

Яма F (2009А), използвана за силоз, е била най-късна, като тя е била направена малко преди предпоследното разрушаване на емпориона. Тя съдържаше материали от разрушенията от средата до края на IV век пр. Хр., изследвани през предходната година и в подквадрат А20-СЗ, който беше приключен през тази година.

Яма I (2022) в югозападния ъгъл, със същото предназначение, е била оформена по-рано от яма F. Тя съдържаше много фина керамика от периода на разцвет на Пистирос (втората-третата четвърт на IV век) и фини коринтски калиптери с четириъгълно сечение. Ямата е била частично запълнена, когато е разчистена за реконструкция на сградата около 300 г. пр. Хр. В нея е бил поставен голямо количество материал, останал от края на IV век пр. Хр., фрагменти от мазилка с редуващи се слоеве от бяла и червена боя, полуколони и профили от врата или прозорец.

Яма 2017 беше идентифицирана доста по-надолу, а находките в нея подсказват, че тя е била затворена в средата на IV век пр. Хр. Открит бе предмет с неясно предназначение от изпечена глина, моделиран на дървена конструкция. Ямата съдържа един слой вероятно от разчистване след преустройства по времето на Филип II, както това бе констатирано от М. Домарадски в руините на близката източна порта. Тя започва на ниво пласт 11; в нея бяха открити атическа керамика (втора четвърт на V век пр. Хр. или малко по-ранна), фрагменти от фино загладен (неукрасен) олтар.

Яма К (2023) започна на ниво 15-ти механичен пласт. Това е дупка от стълб. Находките, открити в нея, бяха малко и нехарактерни.

В проучвания подквадрат бяха открити кръгли каменни плочи на различни нива. Те явно са били основа за дървени стълбове, които са поддържали тавана и са били

включени в система за укрепване в средата на пространствата, като разстоянието помежду им обикновено е около два метра, следвайки основните оси на сграда 3А. Изглежда, че те принадлежат на пет различни нива, като всяко от тях отбелязва някаква реконструкция на пространството поради наслагването на наноси от пясък и глина, причинени от наводнения. Някои разлики във височината бяха около 25 см. Когато вече е било безполезно да се възстановява пространството (изба ?), в терена са били изкопани ями (I и F).

През този сезон започнаха проучванията в двата нови подквадрата **А20 ЮИ** и **А20 ЮЗ**.

А20 ЮЗ. Непосредствено след хумусния пласт бе регистриран един голям слой от най-късната деструкция, съдържащ керемиди, отхлени кирпичи, мазилки с отпечатъци от плет и дъски, долните части на два питоса и други два големи съда *in situ*. Преобладаваха коринтски тип керемиди и извити калиптери. Разрушението е започнало от задната част на централната сграда (3В), която е една от трите сгради, проучвани тук. В питос I имаше две лампи. Тук бяха открити железни скоби, фиксирани с олово, за закрепване на носещи архитектурни елементи, бронзова дръжка от *situla* и две монети на Филип II и Лизимах. Съдовете очевидно са стояли около вътрешните стени, разделящи пространството. На ниво първи-трети механичен пласт имаше керамика, характерна за последния период на обекта. В руините от керемиди и мазилки бяха намерени 15 тежести за стан, а между тях беше и една малка изработена на ръка, но фина глинена кана, подобна на намерените в последните руини на града в А20 СИ. На ниво четвърти механичен пласт открихме някои по-ранни фрагменти керамика.

А20 ЮИ. В южната част на подквадрата продължава деструкцията от А20 ЮЗ. Покривът, стените от сграда 3В, някои от тежестите за стан бяха открити там, ето защо станът е стоял на границата между А20 ЮИ и А20 ЮЗ. В северната част има фрагмент от някаква настилка. Фрагменти от основи на стени през центъра на подквадрата (няколко групи камъни) показват грубо стената (стените) между сградите 3А и 3В. Керамиката е подобна на открытата в А20 ЮЗ. Две монети (Александър III от типа Херакъл с лъвска кожа/ надпис между кривак и колчан) бяха открити на ниво трети-четвърти механичен пласт, където бе намерена и голямо количество атическа чернофирнисова керамика от около 300 г. пр. Хр. Приблизително от четвърти механичен пласт започва нивото отпреди разрушението.

А20 СЗ и граничната ивица между А 20 СЗ и А19 СИ. Между А20 СИ и А19 СИ беше отстранено оставеното между квадратите ребро и почистена настилката. Там също бяха регистрирани двата хоризонта от последното разрушение (около 300–279 г. пр. Хр.)

Резултатите от последния археологически сезон допринесоха много за по-задълбоченото разбиране на историята на проучвания сграден комплекс. Сега можем да твърдим, че той се е състоял от три сгради с общи стени. Централната сграда е била очевидно най-голямата. В последната фаза (около 300-279 г. пр. Хр.) те не са имали мазета. В предпоследната фаза от втората половина на IV век са се използвали вместо избени помещения ями, предназначени за силози, докато във фазата, завършваща в средата на IV век в сгради 3А и 3В вероятно избените помещения все още са функционирали. През тази фаза е имало няколко поправки на подземното пространство след последователни наводнения. В пластовете се разкри само незначително количество керамика. В някои от най-ранните достигнати нива бе открита керамика от края на V век, сред която и два фрагмента от фи-

на атическа керамика.

Всичките три сгради са имали портици, но от базите за дървени колони могат да бъдат идентифицирани само няколко в сгради ЗВ и ЗС. Сграда ЗВ е била най-голямата и е излизала напред към пътя, докато останалите две са оставяли по-голямо открито пространство в предната си част между входа и улицата. Това ни дава основание да мислим, че централната сграда вероятно е била по-значителна от останалите две. Настилането на портиците и пространството пред тях е станало в последните два строителни периода.

За да видим дали по-ранните настилания на портика са следвали издигането на централната улица в нейните три (или четири) фази ще направим няколко сондажа в дълбочина през следващия сезон. На този етап на проучвания, съдейки по неравностите на настилката, изглежда, че оригиналната по-ранна настилка на портиците е била отстранена и теренът е изравнен и издигнат до нивото на късната улица.

През миналия сезон чешката експедиция продължи работата по проучване на развитието на местната керамика, на атически чернофирнисови блюда и изследванията на строителни материали. Резултатите от проучванията на сграден комплекс 3 (фази от края на IV и от началото на III век пр. Хр.) дадоха възможност да започне реконструкцията на сградите.

През 2002 г. английската експедиция не работи в терена, а съсредоточи усилията си върху обработка на материала от предишните сезони.

По българо-френския проект за проучване околностите на емпорион Пистирос бяха извършени следните дейности:

I. Проучвания на култов обект в м. Долна Веселица, с. Семчиново, през 2002г.

Алексей Гоцев

Обектът в м. Долна Веселица е разположен на висок, ясно очертан хълм с надморска височина 1110,5 м, който е част от планинския масив, оформящ северната периферия на Родопите. От него се открива отлична панорама във всички посоки и има визуална връзка с повечето археологически обекти от I хил. пр. н. е. в хинтерланда на Пистирос.

Хълмът има стръмни скалисти склонове и единственият естествен подход към него е от югозапад. Заложени бяха 7 сондажа с обща площ около 25 кв. м.

В най-източната част на равната площадка, където културните напластявания не бяха нарушени от иманярската инвазия, бе разкрито каменно съоръжение. Изградено е от каменна плоча с формата на неправилен четириъгълник, който е заобиколен от по-едри, ломени камъни. От горната страна на каменната плоча се разкриха деструкции от глинено съоръжение (огнище ?) от кафеникава, лошо изпечена глина. Съоръжението бе открито *in situ*, почти без повреди. Около него се разкриха ломени камъни, а под него, непосредствено над материковата скала - речни камъни.

С цел да се провери археологическата ситуация в близост до ръба на равната площадка, откъдето на север се спуска стръмния склон, бе заложен друг сондаж. Открити бяха много късове от глинена замазка (някои със значителни размери), керамични фрагменти. Не бяха регистрирани архитектурни останки.

Откритата при проучванията керамика може да се свърже не само със самото начало на РЖЕ, но част от нея спада към финалната фаза на КБЕ.

От направените проучвания е ясно, че обектът представлява култов център - част от системата на тракийските "свети места" в Западни Родопи.

Най-източната част на обекта е била място за определени ритуални действия, свързани с откритото тук огнище/олтар, които се отнасят към РЖЕ. Разкритата ситуация в западна посока ни позволява да мислим, че тук се е извършвало депониране на остатъци от култови практики - дейност, която се свързва с финала на бронзовата и началото на желязната епоха.

II. Сондажни археологически проучвания в м. Милчовец при кв. М. Белово на гр. Белово през 2002 г.

Георги Нехризов

Проучванията през 2002 г. са продължение на проведените сондажни разкопки на същия обект през 2000 г. Заложени бяха още 5 сондажа. С два от тях бе уточнена площта на обекта - около 700 м^2. В останалите сондажи бяха разкрити, проучени и документирани четири археологически структури – негативни контексти. Те са вкопани в стерилната пръст и отчасти в материковата скала. Два от тях представляват петна от черна пръст, примесена с късове горяла глина, мазилка, битова и строителна керамика, въглени и животински кости. В единия беше намерена бронзова монета на Деметрий Полиоркет (294-288). Другите два са малки ями, запълнени със слабо отличаваща се от околната пръст, но значително по-рохлива. В едната се откриха фрагменти от 79 глинени съда, както и 5 цели. Повечето от съдовете са работени на ръка, като сред тях преобладава трапезната керамика - различни типове чаши, кани, паници и 3 кратеровидни съда, един от които с украса тип "Цепина". От работената на колело местна керамика в ямата са поставени също предимно трапезни съдове - плитки и дълбоки паници, каничка, рибно блюдо, купа-скифос и амфоровиден съд. В ямата освен това имаше фрагменти от амфора, питоси, гърнета и др. съдове, както и тежест за стан и части от преносимо огнище. Най-интересната находка от тази яма е нокът на мечка (*Ursos arctos*) с пробит отвор, вероятно служил за амулет. Върху устието на втората яма бяха сложени 5 камъка. В нея се откриха незначителен брой керамични фрагменти, основно от гърнета и животински кости. Единствената находка е част от бронзова игла за шиене. В сондажите бяха открити и няколко шила, лък от фибула "тракийски тип" и оръдия и сечива от желязо.

В резултат от разкопките през 2002 г. в м. Милчовец бяха прецизирани границите на обекта и се потвърдиха заключенията от 2000 г. за характера и хронологията му – тракийски култови ями от края на IV и началото на III в. пр. Хр.

III. Сондажни проучвания в района на римската станция Бона Мансио

Вероник Ханковски

Основната цел на проучванията на този обект беше да се установи дали има пласт от предримската епоха, който би могъл да се свърже с развитието на емпорион Пистирос.

След стриктно теренно проучване на обекта бяха заложени 3 сондажа.

Обектът е разположен върху три тераси на различно ниво. Върху най-високата част бе разкрит бастион - част от фортификационна система, която включва стена, две врати и оформена върху по-ниската тераса протейхизма от изток.

Регистрирани бяха някои строителни поправки на фортификационните съоръ-

жения, които са били използвани и през късната античност.

Върху най-долната (най-южната) тераса бе разкрита част от постройка, разположена в непосредствена близост до трасето на римския път. В близост до стената ѝ бе разкрит питос, фрагменти от питоси, глинени жетони и пр. Вероятно се касае за складово помещение. В ЮЗ част на сондаж 2 се откриха две огнища, едно върху друго, като долното лежеше в стерилна пръст.

Установени са два периода на съществуване на селището - през I в. от н. е. се оформя конгломерат от постройки, които през III в. във връзка с нарасналата опасност от варварски нашествия, се е наложило да бъде укрепен.

Не беше разкрит културен пласт и конкретен археологически материал от предримската епоха.

* * *

Продължиха дейностите по програмата за интердисциплинарни изследвания.

Излезе от печат вторият том от поредицата "Pistiros": Pistiros II. Excavations and Studies. Prague 2002, 348 p., 64 pls. (eds. J. Bouzek, L. Domaradzka and Z. Archibald). Томът е посветен на откривателя и първи проучвател на обекта ст. н. с. М. Домарадски и представя резултатите от археологическите и интердисциплинарните проучвания на Пистирос и неговите околности за периода 1995-1998 г.

ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ ЦЕНТЪР СТАРОСЕЛ

Георги Китов, Диана Димитрова

Траколожка експедиция за могилни проучвания (ТЕМП) продължи през 2002 г. работата по проучването на Тракийски култов център Старосел в землищата на селата Старосел, Красново и Паничери.

Проучванията бяха предизвикани основно от множеството иманярски нашествия срещу почти всички могили в района, както и във връзка с непрестанно променящите се идеи на Министерството на културата за консервационни и реставрационни работи.

Пораженията от иманярската инвазия са умопомрачаващи. Това беше констатирано в могилите № 16 до стопанския двор, № 23 в Боровата гора на Маньов дол, Здравкова в местността "Св. Атанас", № 13 - Света Петка, № 21 от Джангазовите могили, Сандалска в местността Орешака, всички край Старосел, могила 280 при Красново, могили 1 и 3 на юг от Паничери, където гробните съоръжения са изцяло унищожени.

Проучването на няколко могили не можа да бъде довършено поради недостъпността им след обилните дъждове през 2002 г. В две от тях - Пеева и Баждар-тепе, не са открити съоръжения. В Джангазовата попаднахме на зидан гроб, по пода на който личаха отпечатъци на грайферите от обувките на изпреварилите ни иманяри.

В две могили бяха открити ограбени още в древността гробове, погребенията в които са извършени чрез трупоизгаряне. В могила 32 в местността "Орешака" гробът е правоъгълна яма, вдълбана в могилния насип. Инвентарът е представен от цели и фрагментирани глинени съдове, два тимпана, меч в ножница с апликация свастика с 4 крака и глави на грифони. Формата на меча и стила на изображението дават възможност за предварителна датировка на гроба в V в. пр. Хр.

Трупоизгарянето в Павлова могила в местността "Св. Атанас" е извършено на нивото на стария терен под голяма правоъгълна клада, укрепена от 4 забити в земята стълба. След ограбването по пода са пръснати безредно късове от железен

меч, бронзови, сребърни и златни стопилки, 50-ина бронзови, покрити с дебела позлата копчета с форма на сегмент от кълбо.

Противно на предварително заявените намерения, наети от Министерството на културата фирми извършиха сондажите в Четиньова могила без да ни уведомят предварително и без участието на археолог.

Ние доразчистихме ограждащата могилата крепида. Дебелината ѝ е различна и достига 6,30 м, колкото приблизително е била и височината ѝ. Установено е къде точно са били използвани железни скоби и къде не.

През 2002 г. бяха открити три зидани каменни подмогилни архитектурни съоръжения, две от които уникални.

Това в Куилишка могила е почти изцяло унищожено от иманяри. Запазено е в основи и на височина до 3 реда. Има правоъгълна камера, настлана с големи плочи. Входът от юг е бил затварян с двукрила каменна врата, от която са запазени отделни разхвърляни късове.

Съоръжението в Недкова могила е еднокамерно с преддверие. То е единственото в района неразрушено и с частично свободно от почва помещение. Преддверието е с две анти, които завършват с правоъгълни стълбове и профилирани капители, един от поясите на които е покрит с орнамент "вълчи зъби". Той продължава по стените на преддверието и камерата. Площадката пред преддверието е настлана с плътен утъпкан пласт варовикова трошляк. Той е нарушен за издълбаване на 5 ритуални ями, разположени като олимпийските кръгове. Други 16 са пръснати в частично проучения насип. Някои от тях са вкопани преди насипването на могилата, други в готовия вече насип. Материалите в тях ги датират приблизително между V и II в. пр. Хр. Каменната постройка изглежда да е издигната през IV в. пр. Хр. Проучването на могилата не е завършило.

В могила "Хоризонт" е изграден уникален храм, в живота на който са разграничени няколко строителни периода. В готовия могилен насип е изградена правоъгълна камера, която е покрита с допълнителен насип. Впоследствие съоръжението е разширено на югоизток с блок, останал извън могилния насип. В окончателния си вид храмът има изграден правоъгълник с колонада от 6 лицеви и по две странични колони. Между тях се е получил напречен коридор. Малко преддверие служи за преход към централната правоъгълна камера. Храмът е без паралели в тракийската подмогилна архитектура. Колоните се състоят от бази, по два барабана и капители в дорийски стил.

През IV в. пр. Хр. в храма е погребан представител на висшата тракийска аристокрация, може би владетел. Мъжът е бил облечен в златна пластинчата ризница, 13 пластинки от която бяха намерени пръснати по пода заедно с 12 върха на стрели, златни люспи, сребърни маниста.

След съответните измервания, падналите пред фасадата колони и капители бяха вдигнати от нашия екип под ръководството на д-р Мавров и поставени по местата им. Храмът е скрит в солидна и хубава защитна сграда, изпълнена по наш проект от Минстрой с негови средства.

С предоставените от спонсорите средства ТЕМП направи временна защитна барака и над съоръжението в Недкова могила, скри от атмосферните влияния постройката в Куилишка могила. Застлани са с пясък около 2 км от пътя между Старосел и Четиньова могила, след като отпуснатите от държавата 100 000 лв. стигнаха на ИА "Пътища" - Пловдив за 750 м асфалтов път.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ В М. ГОЛЯМ КОСОМАН ПРИ С. ДЕБРАЩИЦА, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК, ПРЕЗ 2002 Г.

Даниела Катинчарова

През 2002 г. продължиха спасителните археологически проучвания в м. "Голям косоман" при с. Дебращица, като проучванията бяха съсредоточени само във вътрешността на сграда №1. Цел на проучванията бе да се проследи ненарушена от иманярите стратиграфия на културните напластявания чрез по-малки на площ, но по-дълбоки изкопи. В два от изкопите покрай южната и северна стени на сградата се проследява ров от светлокафява рохка пръст, камъни и различни археологически материали – фрагментирана керамика от късножелязната и римска епоха, късове желязна шлака и др. Ширината на рова варира от 0,80 до 1,10 м, а в дълбочина е проучен до 0,80 м. Той е свързан с изграждането на самите стени. Останалото пространство в източната половина на изкопа до южния зид е запълнено от пласт от черна мазна пръст с голяма наситеност от керамика, пирамидални тежести за стан, прешлени за вретено, два от които с украса, предимно от късножелязната епоха, но и тук се срещат преотложени единични нетипични фрагменти от съдове от римската епоха. Този пласт продължава и в северната половина на изкоп №3, където бяха открити бронзова фибула "тракийски" тип, каменна брадвичка и предмет от глина, аналогични на откритите в Арабаджийската могила при Дуванли и др. Проучен е в дълбочина до 0,80 м. Западната половина на изкопа до южния зид на дълб. до 1,20 м е запълнена от преотложен пласт с голяма наситеност от фрагментирани съдове от късножелязната и римска епоха, както и една бронзова тока и тежести за стан. Тук западният край на южния зид е нарушен, липсва вътрешният зид, като е запазена само най-горната му част с вис. 0,60-0,80 м. Стратиграфски са диференцирани само най-долните два културни пласта. По-горният е горял (дълб. 1,70-2,10 м). В първите 0,20 м на този пласт бяха открити обгорели капак на питос, горен хромелен камък, фрагментирана керамика и голямо количество овъглено зърно. В долната част на пласта лежат две успоредни редици от камъни с дълж. 1,50 м и ориентация север-юг, свързани конструктивно със сградата. Тук бе открита пружина от билатерална фибула. Наличието на ос, на която са навити от двете страни по 13 спирали, е характерно за билатералните фибули от римската епоха, произхождащи от среднолатенските фибули. Вторият културен пласт е зает от сивозеленикава и ръждивокафява сбита пръст с единични фрагменти от битова керамика, включително и два фрагмента от чернофирнисов кантарос. Тук бяха открити още костен предмет с украса от типа "птиче око" и една бронзова монета на Север III, сечена 320/15-310 г. пр. Хр. (по хронологията на проф. Й. Юрукова). Това ни позволява да поставим началото на съществуването на култовото място в последната четвърт на IV в. пр. Хр. В изкоп №2 до достигнатото ниво бе констатиран само преотложен пласт в резултат на иманярската дейност, в който бяха открити тежести за стан, хромелни камъни, късове желязна шлака. В изкоп №3 бяха констатирани още каменни деструкции, лежащи на площ 1,40 х 1,20 м, както и горял пласт, в който се открива битова керамика от късноримската епоха.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "СВ. ПРОРОК ИЛИЯ" КРАЙ ГР. ВЕЛИНГРАД

Даниела Катинчарова

През 2002 г. бяха проведени археологически проучвания на обект в местността "Св. Пророк Илия", разположен на около 500 м по въздушна линия от езерото "Клептуза" в землището на град Велинград. Научен консултант на проучванията е доц. Петър Балабанов.

Обектът лежи на площадка на склон на Родопите и заема площ от 1 дка. В централната част културните напластявания образуват купообразна могила с диам. 15 м и вис. 3 м. Обектът е природно ограничен от запад и изток от дере и плитко суходолие. Археологическите разкопки бяха извършени чрез сондажи на обща площ от 110 м^2.

По източната граница на обекта (изкоп №2) бе разкрита каменна стена с ориентация изток-запад. Тя е проследена в дължина до 8 м. Ширината ѝ достига 2,20 м. Градена е от ломени камъни на кал, личи стремеж за подреждане на камъните в редове. Максимално разкритата височина на стената е 0,70 м. Тя е фундирана върху материка. В южния край на обекта (изкоп №6) също бяха открити основи на зид, запазени в един ред и градени по аналогичен начин, както описания по-горе зид. Разкритата част от зида е с размери 1,20 х 0,80 м. В централната част на обекта (изкоп №1/5), под пласт от деструкции (предимно от ломени камъни) бе разкрита замазка от изпечена глина. Тя е запазена частично върху площ с размери 0,50 х 0,80 м. Там, където не е запазена, се очертава като сивокафяво петно, на основата на което, както и на запазената част, можем да кажем, че тя е била с правоъгълна форма и размери 1 х 0,80 м и ориентация север-юг. От юг и изток е запазен първаз от дребни камъни с вис. 0,05 м. Непосредствено източно до замазката се проследяват подредени в редица камъни с ориентация север-юг, чиято горна повърхност е подравнена и лежи с 0,20 м по-високо от замазката. Дали това не е част от стена, ще се докаже при допроучването на обекта. В най-високата част на обекта (изкоп №8) бе установено струпване от ломени камъни върху площ 2 х 1 м. Предстои изясняване на характера му. Южният склон на могилата е зает от пласт (с макс. деб. 0,70 м при северния профил) от силно сбита глинеста пръст, нехарактерна за околния терен, с късчета отухлена глина и без археологически материали, поради което на този етап е трудно да се обясни произходът му. На северозападната граница на този изкоп и върху този пласт лежи редица от камъни с ориентация изток-запад, която е свързана най-вероятно със съвременното ограждане на мястото за гърбен параклис, а в най-долната проучена част на същия пласт лежат камъни в един ред, които имат облика на разкритите в изкоп №1/5 деструкции от стена. В южната половина на обекта културният пласт е силно изтънял /деб. до 0,40 м/ и включва разнесени от ерозията материали. Това ни дава основание да определим тук мястото на бъдещия параклис.

Най-многобройните материали, открити в обекта, са фрагментирани глинени съдове от т. нар. "тракийска култова керамика" или още група "Цепина", както и форми, характерни за късножелязната епоха, част от тях украсени с езичести издатъци, релефни ленти, гладки или с ямички, с коси насечки. Като цяло, най-близки аналогии на тази керамика могат да се видят на Цепина, Острец и Бабяк. От значение по отношение хронологията на обекта е един фрагмент от купа с пълковидни израстъци под устието (известно е, че тези съдове се появяват през IV в. и се разпространяват до II в. пр. Хр.), както и една стена от гръцки съд с кафяв лак, намерена в пласта с деструкции, датиращ V-IV в. пр. Хр. и изработен в северногръцко ателие - Олинт, Амфиполис и др. Откритите находки - графит върху стена от съд, както и на тухли сред строителната керамика, говорят за настъпил процес на елинизация. Що се отнася до датирането на първите следи от дейността на човека проблемът е по-сложен. В източната половина на изкоп №1, при разчистване на последния пласт с деструкции е открит и един фрагмент от чаша, която е аналогична по форма и украса на две чаши от Бабяк, датирани в края на средната и къс-

ната фаза на ранножелязната епоха. Отнасянето на първите следи от човешка дейност към края на ранножелязната епоха на базата само на един фрагмент засега е рисковано, тъй като отсъстват характерните за това време качества на керамиката - черна, силно изглъскана повърхност, характерните канелюри и щемпелуван орнамент. Бъдещи проучвания ще дадат възможност за решаване на този проблем.

Локализирането на обекта близо до извор и малката площ, оградена от стена (1 dka), говори в полза на интерпретацията му като културно място. Откритата глинена площадка можем да интерпретираме като олтар, а пластът от черна зола пръст може да се обясни като място за съхраняване на жертвоприношение. Предметът от глина, представляващ предна част от стилизирана зооморфна фигурка (птица) също говори в полза на културния характер на обекта. Останалите находки - бронзова обеца, пирамидална тежест за стан, железни гвоздеи, скоби, шлака, не противоречат на тази интерпретация.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ – С. ЧЕРНОЗЕМ, ОБЩИНА КАЛОЯНОВО"

Костадин Кисьов

Археологическите проучвания се извършиха в периода август – ноември 2002 г. с участието на н.с. Е. Кесякова – зам. ръководител, н.с. Д. Давидова и Иво Топалилов от Археологически музей Пловдив и ст.н.с. д-р Л. Нинов от АИМ при БАН.

Финансирането на проучванията се осъществи от Община Пловдив и Национален фонд "Култура".

През изтеклата година продължиха археологическите разкопки на могила № 4 в м. "Черноземски язовир", чието проучване започна през 2001 г., когато беше проучена западната половина на могилата.

Поради големите размери на могилния насип, който е с диаметър 90 м и височина 18 м, в процеса на разкопките бяха оформени три стратиграфски ребра в центъра, северната и южната периферия. Изкопните работи се извършиха на хоризонтални пластове по вертикала, до нивото на скалния терен.

През 2002 г. проучванията се съсредоточиха в източната половина на могилния насип, като се достигна до централната част, където през 2002 г. са били извършени иманярски изкопи. Беше установено, че естествения скален терен е покрит със стерилен пласт глина с дебелина 40–50 см, върху който са извършвани погребалните обреди.

В североизточния сектор на могилния насип, на дълбочина 5 м, бяха открити единичен фрагмент от амфора и няколко фрагмента от човешки кости.

В източната част на могилата, на 20 м от периферията, се разкри първичен насип от чернозем с размери 8 м в диаметър и височина 1,20 м. В неговата централна част, върху нивото на глинестия пласт, се откри гроб № 4, изграден от дъски, от които са запазени само отпечатъците и прахообразната органична материя от дървесината. На нивото на глинестия пласт се откри огнище с диаметър 1,50 м и дебелина на пласта от въглени и пепел 2-3 см. Огнището е наситено с голямо количество силно обгорели кости, като единствено черепа и долните крайници, които са били засегнати по-слабо от огъня са запазени в по-добро състояние.

Мъртвият е положен по гръб с глава на запад. До краката се откриха две силно фрагментирани глинени съдчета, работени на грънчарско колело от сива глина и покрити със сребриста ангоба. Според извършените изследвания останките на

мъртвия принадлежат на млад индивид.

През 2002 г. приключи окончателното демонтиране и реставрация на гробничните стенописи от могила № 3.

На 5 км северозападно от проучваните могили край Чернозем, в землището на с. Черничево, бяха констатирани иманярски разрушения в една от могилите, при което е разрушен и ограбен саркофаговиден гроб с двускатно покритие, подобен на гробовете, открити в района на селата Дуванлий, Житница и Чернозем.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2002 Г. В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧАЛА, ОБЩИНА ДОСПАТ

Костадин Кисьов

Проучванията се извършиха на два етапа през месеците август и декември 2002 г. с участието на специалисти от Археологическия музей в Пловдив и Историческия музей в Смолян.

Финансирането на експедицията беше изцяло извършено от Винпром "Пещера" – АД.

Проведените проучвания се състояха главно в извършването на теренни обхождания на територията между селата Чала и Змеица, община Доспат. Целта на терените обхождания се състоеше в регистрация на археологическите паметници, намиращи се в околностите на с. Чала и установяването на тяхната стратиграфия и най-обща датировка. При извършването на терените проучвания бяха открити следните обекти, неизвестни досега за науката:

Селище от късната бронзова епоха. Селището се намира югозападно от с. Чала, в местността "Лъгът". Разливът на керамичния материал върху повърхността на терена обхваща площ около 1 dka.

Могилен некропол. Некрополът се състои от три малки по размери могилки, изградени от камъни върху скален връх, разположен на 700 м източно от с. Чала.

Селище от късноантичната епоха. Селището обхваща площ от около 5 dka. То е разположено върху обширен склон с южно изложение, в подножието на връх Гъзотепе. В северната част на склона се откриха останките от голяма сграда, чиито суперструкции са запазени на височина до 1 м. Постройката представлява комплекс от отделни квадратни помещения, взаимно свързани. От положения малък сондаж (3 х 2 м) в едно от помещенията беше установено, че сградата е изградена от ломени камъни, споени с калов разтвор. Откритите при изкопите керамични фрагменти и монетите, открити от селяните около постройката, се отнасят към периода IV – V в. сл. Хр.

Плосък некропол от късноантичната епоха. Некрополът се намира в непосредствена близост до селището. Гробовете са разположени върху южния склон на продълговато планинско било. Бяха извършени проучвания на два от гробовете:

Гроб № 1: Гробното съоръжение е изградено от плочести камъни, под формата на правоъгълна циста с размери 1,80 х 0,40 х 0,50 м. Гробното съоръжение е покрито с хоризонтално поставени каменни плочи с ориентация изток-запад по надлъжната ос. В гробната камера не бяха открити останки от погребение и гробни дарове.

Гроб № 2: Гробното съоръжение също е изградено от плочести камъни, под формата на правоъгълна циста с размери 1,70 х 0,40 х 0,40 м. Гробното съоръжение е покрито с хоризонтално поставени каменни плочи, с ориентация изток-запад по надлъжната ос. В западната част на гробната камера се откри силно разрушен човешки череп, чиято костна маса се разпада при допир. Останки от гробни

дарове не бяха открити.

Сектор от настилка на античен път. В местността "Караджадере", западно от с. Чала, беше открит сектор от античен път, чиято настилка е запазена на места в продължение на 5 км. Широчината на трасето е 1,80–2,20 м, покрито с големи плочести камъни и бордюри от отвесно поставени камъни.

При теренните обхождания в района на Доспат се попадна на разрушен голям плосък некропол, заемащ площ около 3 дка. Една част от гробовете имат правоъгълна форма, изградени от ломени големи по размери плочести каменни блокове. Някои от гробовете са изградени и покрити от добре запазени плоски керемиди (тегули), с отпечатъци върху тях. Почти всички гробове са разбити напълно и ограбени. В момента на тяхното откриване почиващите до язовира ги използваха за бокларни ями.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКИ ЦЕНТЪР В М. ХАЛКА БУНАР, С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩ. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ ПРЕЗ 2002 Г.

Милена Тонкова

Археологическото проучване на тракийския център при извора Халка Бунар и през този сезон запази сондажния си характер. То бе осъществено в периода от 10 септември до 7 октомври 2002 г. Резултатите са следните.

В т. н. култов сектор (сондажи I и II) продължи проследяването на пепелноземлените напластявания с концентрация от находки ("сив пласт"), интерпретирани от нас като дела от светилище. С работното наименование "сив пласт" е обозначен пълнежът от пръст, силно примесена с пепел (на места само пепел), с концентрация от находки, формираща различни структури. Той се среща като запълнител на негативни структури (ями и ровове), както и вероятно под формата на позитивни комплекси - купчини, струпвания на терена. Аналозите на тези вид комплекси (с гръцки светилища), както и анализа на откритите в тях находки (графити и др.), направи възможно интерпретирането им като дела от светилище, в което са практикувани хтонични култове. Пепелноземлени напластявания ("сив пласт") бяха констатирани в югозападния ъгъл на сондаж I, както и в североизточния ъгъл и западния профил на сондаж II. Тези новооткрити структури ще бъдат проследени през следващия сезон. Важен факт е документирането на ями със същия пълнеж от пепел, започващи от дъното на "сивия пласт" в сондаж II (североизточен ъгъл). Бе проучена изцяло яма 1 в сондаж I с характерния пълнеж от мека, прахообразна пръст със сив цвят, с много пепел и ситни въгленчета. Слой пепел покрива врязането в материка дъно. Диаметърът на ямата при дъното е 4,50 м. Височината ѝ е 0,95 м. В пълнежа бе проучен питос - долна част с дъно и поставено в него устие.

В т. н. сектор с постройки (сондаж XI) продължи проучването на локализираната през 2001 г. есхара и струпванията от мазилки в предполагаема постройка. В северозападния ъгъл на сондажа продължи разкриването на есхарата и ситуацията около нея. Тя лежи на 0,40 м от повърхността. Есхарата се оказа еднослойна замазка от глина със сивопепелящ цвят, изградена върху подложка (дренаж) от дребни варовикови камъчета. Периферията е нарушена, но може да се предположи, че е имала квадратна форма. Подложката от камъчета е с приблизителни размери 1,60 х 1,60 м, докато запазената част от обмазката е с неправилна овална форма с размери 1,40 х 1,30 м. Непосредствено до западната страна на есхарата бе документирано

струпване от предмети: фрагменти от стени на съдове, две пирамидални тежести за стан (едната е с отпечатък от зема или пръстен с изображение на елен), една лещовидна тежест, тежест от дъно на червенофирнисов кантарос, пробит, остриe от желязно ножче (?) и фрагменти керамика. Те могат да бъдат интерпретирани като дарове, свързани с есхарата. Възможно е такава да бъде и интерпретацията на струпването от 47 тежести за стан, открити през 2001 г. само на 0,50 м южно от нея. В североизточния ъгъл на сондажа бе разкрито голямо (1,50 х 1,50 м) струпване от отухлени мазилки. Такива, но по-малки, са разкрити на същото ниво и на други места в сондажа. Може да се предположи, че проучените съоръжения в сондаж IX са останки от постройка, поради откриването на големи и по-малки струпвания от отухлени мазилки в целия сондаж. Открити са и единични фрагменти от кирпич и от керемида. До сега обаче няма данни за наличието на под, нито следи от дупки за колове. Границите на евентуалното помещение не можаха да бъдат установени.

В т. нар. "керамичен център" (сектор III) бе довършено проучването на откритите през предишните кампании четири пещи за керамика и бе предприето разширение на сондажа, за да се потърсят нови свързани с тях съоръжения. В западното разширение бе открита нова пещ (пещ 5), свързана с две вкопани съоръжения, които ще бъдат проучени през следващия сезон. Бе установено, че макар че пещите принадлежат на един и същ конструктивен тип - полувкопани, двукамерни, с овална скара с вентилационни отвори и една подпорна колонка или стеничка и кошеровидно (куполообразно) покритие, в устройството на скарата на повечето от тях са приложени различни концепции. При пещ 1 скарата е изградена от радиално разположени големи предварително изпечени елементи с трапецовидна форма, свързани с обмазки от глина и фрагменти от устия на питоси, за да се оформят вентилационни отвори. Скарата на пещ 4 е съвсем различна - тя е изработена от 8 (или 4) плътно прилепващи един до друг сегменти от кръг с оформени отвори, предварително отлети в калъп. При пещи 2 и 3 скарата има две нива - радиално разположени полуколонки от глина, формиращи арматурата на скарата, обмазани с плътен слой от глина, в който на място са оформени отворите. Дебелината на скарата при различните пещи е между 10 и 20 см. Носещите елементи на скарата са два вида: моделирани на място колонки (стълбчета) или предварително моделирани и изпечени стеничкиs трапецовидна форма. Каналът на пещите е оформен по два начина. При пещи 1 и 2 той е засводен и обмазан с глина, докато при пещ 2 е изграден от предварително изпечени керамични плочи и полуколонки от глина. Ямата на горивните камери е с равно дъно и леко скосени към дъното стени. Наличието на преправки на скарите при две от пещите показа, че те са използвани многократно. Горенето е ставало в канала и близката до него част на камерата. От пещите бяха взети проби за интердисциплинарни изследвания - за археомагнитно датиране и за седиментологичен анализ от екипи от Геофизичния институт при БАН и от Геоложкия факултет при МГУ.

Проучванията и през 2002 г. потвърдиха направената вече констатация, че разцветът на селището се отнася към ранноелинистическата епоха и най-вече към първите десетилетия на III в. пр. Хр. Засега няма открити по-късни от това време материали. Отделни находки подсказват, че то е съществувало и по-рано, вероятно в първата половина на IV в. пр. Хр. Удобната тераса, на която е разположено, е обитавана и в по-ранни епохи. Във всички проучвани от нас участъци бяха открити отделни фрагменти от съдове от ранножелязната епоха (с предварителна дата НаС), чийто контекст остава все още неясен. В сондаж III, североизточно от проучваните пещи, на дълбочина 0,60 м бяха открити структури с материали от епохата на късния неолит.

ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА В ЦЕНТЪРА НА С. ГЛЕДАЧЕВО (ОБЕКТ "ДВОРА"), ОБЩИНА РАДНЕВО. ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2002 Г.

Милена Тонкова

След двегодишно прекъсване продължиха проучванията на ямното светилище от късножелязната епоха в центъра на с. Гледачево, обект "Двора". То се намира на надзаливна тераса на левия бряг на Селската река, сега затрупана от насипище Север на рудник Трояново 2.

Бяха проучени десет ями. В сектор I продължи проучването на два комплекса, започнати през 1999 г. - яма 29 с човешките жертвоприношения и яма 25 с жертвоприношения на коне и кучета. В яма 29, под нивото на детския скелет бе открито струпване от керамични фрагменти, голяма част от тях от съд, правен на ръка, както и отделни животински кости. Според анализа на ЦВ. Попова в пръстта под детския скелет има фрагменти от овъглена дървесина от дъб, а до дъното (в пласт от 0,30 м) има единични зърна от пшеница и ечемик. В яма 25 след престъряване на нивото от 1999 г., бе открито ново струпване от крайници на кон (коне), други животински кости и големи фрагменти от сиви амфори, леканета и купи (кантароси) с високо издигната над устийния ръб дръжка. Съдовете са със сивобежова блестяща ангоба и принадлежат на категорията вносни съдове от егейски центрове. Те датират ямата в края на VI - нач. на V в. пр. Хр., т.е става въпрос за един от ранните комплекси в светилището. Според палеоботаническия анализ, в пробите от пръстта при струпването от животински кости на дъното на ямата има около 30 зърна от житни култури (еднозърнеста пшеница и ечемик).

Бе потърсена връзка между едновременните ями в тази част на светилището. Възможно е те да формират комплекс от ями с различен вид жертвоприношения, свързани помежду им. Непосредствено на изток от ямата с крайници на коне и кучета (яма 25) е констатирана концентрация от богати ями със сложна стратиграфия (ями 3 и 18, проучвани в предишни сезони). В яма 18 също е открит череп на куче. Непосредствено на запад от яма 25, през изминалия сезон бе разкрита яма 31 с голяма концентрация от пепел и въглени и с череп на куче. В ямата, освен овъглена дървесина, равномерно по пластове са открити общо 42 зърна от пшеница и ечемик. Яма 31 се намира непосредствено на североизток от яма 29 с двете човешки жертвоприношения. Тя, от своя страна, е долепена до яма 12 също с човешко жертвоприношение. Двете ями формират комплекс и са досега единствените с човешки останки в цялото светилище. Датировката на тези две ями, смятани досега за по-късни, подлежи на уточнение. Направеният палеоботаничен анализ на пълнежа на яма 12 показа, че има равномерно присъствие на зърна от житни растения в цялата яма (над 50 зърна от пшеница и ечемик), като концентрацията им е най-голяма в пласта от 0,60 м до 0,70 м. Непосредствено на запад от ямите с човешките жертвоприношения бе проучена яма 33 също от периода VI-V в. пр. Хр. според фрагментите от съдове от описания по вече тип и бронзовата кръстовидна апликация от конска амуниция, принадлежаща към най-ранния тип апликации от този вид в Тракия. В северната половина на тази яма бе открито струпване на глини с отпечатъци от еднакви, много тънки пръчици вероятно от кош (или платформа), обмазани с глина.

В сектор II бяха проучени няколко свързани големи съоръжения - ями с много сложна стратиграфия и малко материали. В яма 13 впечатляват две ситуации - струпването на зърна (40 на брой) в една проба в западната половина на ямата на дълб. 1 м (при единични зърна в другите проби) и на подрязване на кости в североизточната ѝ част.

През изминалия сезон бе направен анализ на открития в ямите костен материал от животни от Г. Рибаров. Най-често срещаните останки от диви животни са на тур, благороден елен, дива свиня и елен лопатар. От домашните животни най-често се среща говедо, свиня, овца, голям процент коне и кучета. Голяма част от останките носят белези от термична обработка, получени при приготвяне на месото за консумация. Продължи и проучването на растителните овъглени остатъци от ямните комплекси от ЦВ. Попова. Анализът показва доминиращо наличие на дъб, свидетелство за присъствието му в района, като са открити и единични фрагменти от овъглена дървесина от бял бор. Установено е увеличение на овъглената дървесина в началото на ямите, отсъствие на фрагменти в пласта от 0,40 до 0,80 м, увеличение след 0,80 м до 1 м и повече (в зависимост от дълбочината на ямата). От овъглените зърна най-често срещаният вид е голозърнестия ечемик, на места в някои ями се среща и еднозърнеста пшеница.

СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ СКАЛНИ СВЕТИЛИЩА В ОКОЛНОСТИТЕ НА С. ВРАТА, ОБЩИНА АСЕНОВГРАД

Иван Христов

През месец септември 2002 г. бяха проведени сондажни археологически проучвания на две скални тракийски светилища в м. "Питвото", разположена северно от с. Врата, Асеновградско. Проучванията се проведоха под ръководството на н. с. д-р Иван Христов (НИМ-София), с участието на студенти от ВТУ "Св. св. Кирил и Методий" и работници от с. Тополово.

Светилищата бяха открити случайно през пролетта на 2001 г. Поради започнатите иманярски изкопи в тях бе взето решение за тяхното сондажно проучване.

Местността "Питвото" е разположена на рида Драганица – 2 км северно от с. Врата. Най-високата точка на рида е връх Шилденски камък – 1308 м н. в. Местността "Питвото" се намира в източната част на рида и обхваща два скалисти масива, които се открояват над целия рид. В тяхното южно и съответно източно подножие са локализирани 2 подравнени скални площадки, върху които се открива огромно количество фрагментирана тракийска керамика. В пределите на двете площадки са заложени по два сондажни изкопа с размери 1 х 4 м.

Площадка № 1. Ситуирана е в най-източната част на рида "Драганица", с южно изложение, на височина 1250 м н. в. Площадката е с размери 25 х 8 м. Върху нея са нападали огромни късове скали, като някои от тях вероятно съзнателно са положени в периферията на площадката.

Достигнатата дълбочина на културните напластявания в двата сондажа при площадка № 1 е 0,50 м.

При сондаж № 1, разположен в западната периферия на площадката, се забелязват фрагментирани керамични съдове в пласт от светлокафява пръст.

За разлика от първия сондаж, в сондаж № 2 още при снемането на първия пласт от 0,10-0,20 м се забелязва силно обгоряла земна маса, примесена обилно с фрагменти от съдове и отделни малки по размер камъни. Керамиката е разхвърляна равномерно по цялата дължина на сондажа. Наблюденията в източната периферия на площадката, където се забелязват изчистени профили на иманярски изкопи, позволяват да очертаем пространство с приблизителни размери 12 х 9 м, върху което са извършвани определени ритуали с изгаряния и полагане на керамични фрагменти, които според нас са части от съдове, разтрошени предварително извън описваната площадка.

Любопитно е да се отбележи, че освен върху площадка № 1, на различни нива по скалите до самия връх са открити по-малки площадки и скални процепи, върху които са депонирани отделни керамични фрагменти.

Най-общо керамиката може да се датира за периода IX-VI в. пр. Хр., като преобладават фрагменти от кани, гърнета и питоси.

В двата сондажа на площадка № 1 са открити 1745 фрагмента, условно разделени на няколко типа според начина на изпичане и състава на глината. Тяхната датировка се подкрепя и от фрагмент от спираловиден бронзов накит, използван в периода VIII-VII в. пр. Хр.

Освен тракийска керамика, в пределите на площадка № 1 са открити глинени пряслени, бойни каменни топки и няколко дъна на съдове от римската епоха (II-III в.).

Площадка № 2 е разположена на 200 м западно от площадка № 1, в непосредствена близост до билото на рида и на 50 м по-високо от първата. Ориентирана е на изток, между два скални върха с размери 9 х 14 м. Заложените сондажи са в неразкопан от иманяри участък, при дълбочина на културните напластявания 0,80 м.

За разлика от площадка № 1, в двата сондажа на новата площадка се забелязва тъмнокафява пръст, като на дълбочина 0,60–0,70 м тя е затрупана с големи камъни и късове скала, керамични съдове и по-малки фрагменти. Концентрацията на керамични фрагменти е с около 5 м диаметър в центъра на площадката, като преобладават такива, които са от съдове, разтрошавани на място. Открити са и бойни топки, фрагменти от кремъчен нож. От керамичните форми преобладават кани и кантароподобни съдове.

Датировката на керамичния материал е в къснобронзовата епоха. Това предполага, че площадка № 2 е била основата на най-ранното светилище в рида "Драганица". След 2-3 столетия прекъсване, центърът на културното място се е преместил при площадка № 1.

ОТЧЕТ ЗА ПРОВЕДЕНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ДЯДОВО, НОВОЗАГОРСКА ОБЩИНА, ПРЕЗ АВГУСТ 2002 Г.

Диана Гергова, Хитоши Камуро, Димитър Генов

В проучванията участваха: ст.н.с. д-р Диана Гергова (АИМ-БАН), Проф. Х. Камуро (Токайски университет), н.с. Димитър Генов (София), Цветана Попова (АИМ-БАН), Рейко Кусуми (Токайски университет), Масао Сенмото (Токайски университет), 7 студенти от Токайския университет и 3 от НБУ.

През 2002 г. на селищната могила при с. Дядово бе извършено следното: 1) Разчистване на пет съоръжения и част от ниво "Б" на жилище № 4 от пласта от ранножелязната епоха (IX строителен хоризонт), консервирани през 1994 г. в квадрати N, M, и L по линия 24; 2) Вземане на проби от Централния профил за палеоботанически анализи; 3) Обработка на материали.

1. Разчистване и проучване в кв. N, M, и L по линия 24

Пещ № 103. Керамичната ѝ подложка е с размери 70 х 65 см. Достигната е горяла замазка на по-долна пещ № 198.

Пещ № 197. Има диам. 85 см. Принадлежи на подово ниво "Б" на жил. 4. Замазката, с дебелина около 4 см, не е добре запазена. Под нея има керамична подложка, състояща се най-малко от два фрагментирани съда. Под тази (№ 197) е открита пещ № 200. Пещ № 197 е изградена върху замазката на пещ № 200, чрез натрупване на няколко глинени слоя, след което е изградена подложка от фрагменти от глинени съдове.

Пещ № 199. Тя има средни размери около 110 см в диаметър и е разположена източно от пещ № 197. Късове от горелия свод на пещта са разкрити върху нейния под. Пещта е със стабилна замазка, под която има керамична подложка.

Пещ № 200. Основата на пещ № 200 е на 1-2 см под пещ № 197. Размерите на запазената част от основата са 55 х 85 см, която е силно разрушена. Тази пещ няма керамична подложка. На дълбочина 2-4 см се достигна до замазка на пещ № 202. Смятаме, че пещи № 200 и № 202 са реконструкция на една пещ, чрез повторно измазване на по-ранната замазка. Двете фази на пещта кореспондират с установените две подови нива на жилище № 4.

Кръгла конструкция № 4. Тази конструкция е направена най-малко от три слоя глина, примесена с варовикови частици в нея, с размери: диам. 230 см и деб. на основата - 20-25 см. Върху нея има тънък слой от бяла пепел. Всеки глинен слой е с дебелина около 8 см и незовите повърхности са силно обгорели. Вероятно е използван за съхраняване на глина за изграждане на жилища или глинени пещи. Изследваните няколко пещи принадлежат към жилище № 4. Пещите съответстват на двете подови нива, свързани с броя на реконструкциите на подовете. Подовото ниво "А", проучено през 1994 г., е между 5 и 10 см по-високо от подовото ниво "Б", което е по-ранно. Последното не е добре запазено, липсват и дупки от колове, поради което не могат да бъдат определени добре границите на жилището.

2. Вземане на проби от Централния профил за палеоботанически анализи

От Централния профил са взети 34 броя проби (№№ ПБ200201-ПБ200234) за палеоботанически изследвания от две вертикални колони: в кв. P/22 (15 проби) и в кв. L/22 (19 проби).

3. Обработка на материали

Извършено бе подреждане и обработване на находки и масов материал от разкопките от предишните години от РБЕ.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЮРЕНЯ, С. ЕЛЕНОВО, НОВОЗАГОРСКО

Веселин Игнатов, Татяна Кънчева-Русева и Крум Велков

Проучването на надгробна могила № 1 в м. Юреня, с. Еленово, Новозагорска община, започва от 1998 година след редица иманярски интервенции върху могилния насип. През работните 3 сезона се проучи южната половина на могилата. Открити са 21 гроба от периода XI-XIV в. и 1 - от късножелязната епоха. Проучи се част от каменно натрупване и след незовото демонтиране - откритите 4 каменни дъги.

През отчетния сезон се работи върху северната половина на могилата. Проучиха се нови 26 гроба, от които 24 средновековни и два късноантични.

Средновековните гробове са от XI-XIV в. Повечето намерени находки са лични вещи – гривни, обици, надушник, пръстен. В три гроба се откриха гердани с маниста от стъкло, карнеол и планински кристал.

Римските гробове са типични, с гробни дарове глинени съдове, бронзова монета, бронзова гривна, посребрена обица, герган от стъклени маниста, между които стъклен амулет. Според намерените материали можем да отнесем гробовете към втората половина на IV век.

В северната половина се проучи каменна крепида. Крепидата е с елипсовидна форма и е ориентирана по надлъжната си ос изток-запад. Има максимални външни размери 11 х 6,5 м. Изградена е върху вече съществуващ могилен насип. Тя е изградена с дребни и средноголеми речни и ломени камъни с кална спойка.

В пространството, оградено от крепидата, се откриха няколко монолити. Монолитите са с огромни размери и достигат до 1,50 х 1 х 1 м (най-малкият е с размер 50 см). Камъните са в конструктивна връзка.

И в северната част на могилата се разчисти така наречения каменен кожух. Той представлява площадка с кръгла форма, с максимални размери: диаметър 14,50 м и височина 0,80-1,15 м. Дебелината на каменния кожух в центъра достига 30 см.

След вдигането на каменния кожух се разчистиха 4 каменни кръга. Най-външният (четвърти) е с диаметър 14,50 м. Третият кръг е с външен диаметър 12 м. Вторият има външен диаметър 9-9,50 м. Най-малкият кръг е с диаметър 7-7,50 м. Издигат се на височина до 1 м. Изградени са от различни по размер ломени и речни камъни на кална спойка. Пространството, затворено от най-малкия каменен кръг, е запълнено от земен насип, отчасти все още непроучен.

На север от каменните кръгове се откриват елипсовидни каменни струпвания, които най-вероятно са от късни гробове.

АЛЕКСАНДРОВСКА ГРОБНИЦА

Георги Китов, Диана Димитрова

За няколко дни през декември 2002 г. бяха събрани нападалите по подовете късове от стенописи. С участието на н. с. Христо Попкостадинов от НИПК те са подредени в пластмасови касети по предварително номерирани сектори.

Сред нападалите късове от стенописи и в пресятата почва от тънкия пласт по пода са намерени желязна фибула, сребърна обеца, оловен предмет, бронзови халки, манисти, керамични фрагменти, късове дърво (вероятно от ложе или греди), единични кости.

Направени са допълнителни наблюдения на стенописите, при което са изяснени някои детайли от изображенията. Извършено беше ново фотодокументиране, предимно на детайли, което не беше възможно по време на няколкочасовия ни престой в гробницата през декември 2000 г.

Констатирано бе, че след нашето последно влизане на 18.12.2000 г., нападалите късове от стенописи по подовете са изпотъпкани от многократните влизания в помещенията на специалисти, официални лица, комисии и други посетители. Стенописите са в по-лошо състояние, отколкото бяха в момента на влизането на екипа на ТЕМП преди 2 години. След като Министерството на културата не е взело никакви мерки за укрепване, цветовете са започнали да избледняват. Подкожушването е засилено, особено в най-долния фриз, където живописният пласт се е отдалечил от стената на около 2 до 3 см в С-СЗ участък. Каменните блокове по пода са разместени, като не е известно дали това е документирано. Двата климатични апарата, от които само единият работеше, са поставени нестабилно и движението между тях е опасно за хора и стенописи.

Проучванията ще продължат през 2003 г. с разкриване на фасадата, почистване на коридора и др.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ШИХАНОВ БРЯГ" ДО ГР. ХАРМАНЛИ, ПО ТРАСЕТО НА АМ "МАРИЦА", КМ 73+000 ДО КМ 73+500

Веселин Игнатов, Татяна Кънчева-Русева и Крум Велков

В периода юни-август 2002 г. се проведоха спасителни археологически разкопки

на обект "Шиханов бряг" до гр. Харманли, по трасето на АМ "Марица", КМ 73+000 до КМ 73+500, на 2100 м по пряка линия от центъра на гр. Харманли. Обектът е разположен на площ от 90 дка. През отчитания археологически сезон бяха проучени 1525 м^2.

Разкрити бяха напълно и отчасти 9 съоръжения, каменна настилка и ями.

През 2002 г. продължи разкриването на каменната настилка. Тя преминава в посока северозапад-югоизток, завива и се разширява на юг. Разкрита е на дължина 110 м, при запазена ширина от 15 до 25 м. По-нататъшното й проучване от югоизток е невъзможно поради силната денивелация на естествения терен към реката. Трасето продължава на северозапад. Запазената й дебелина достига 0,20 м и е съобразена с особеностите на терена. Датира се в римската епоха.

Проучванията през 2002 г. потвърждават вече изказаната хипотеза за път с преправки, преустройства и др.

Разкритите през 2002 г. съоръжения се разделят по предназначението си на две основни групи: жилищни и стопански. В количествено отношение преобладават стопанските, които са наземни и вкопани, а по предназначение - за отглеждане на животни, за съхраняване на зърно и други.

През 2002 г. бяха проучени две стопански помещения с кръгъл и едно с елипсовиден план, заедно с прилежащата ограда към едното, т. н. съоръжения №№ 5, 6, 8, 10. Това са били леки наземни постройки, със стени от плет, измазани с глина. Основите са вкопани в материка и в каменната настилка. Съоръженията с кръгъл план са идентични по форма и начин на изграждане, с диаметри 6 и 8,5 м. Разположени са близо едно до друго и образуват един комплекс. Входовете са от юг, с ширина около 1,50 м.

Намерените археологически материали датират съоръженията в късноримската епоха, в по-късен период от каменната настилка, която е нарушена от основите им. Паралели намираме в селището до Гледачево, където разкритите съоръжения са определени като кошари.

През 2002 г. са разкрити 5 хамбара, които представляват вкопани в материковата глина съоръжения с приблизително овална, квадратна и правоъгълна форма и дължина до 6 м. В тях са разположени вкопани в материка от 6 до 20 ями, в част от които са намерени цели или фрагменти от долиуми, което доказва предназначението им за легла на долиуми. Възможно е някои ями директно да са използвани за зърнохранилища. Около част от тях са разчистени участъци от каменна настилка за укрепване на терена. Хамбарите се датират в късноримската епоха.

През сезона са разчистени 8 огнища (петна горяла глина и въглени), две от които - в ями в хамбари. Общ белег е тяхното краткотрайно, обикновено еднократно използване - свидетелство за сезонния характер на селището.

Представените дотук съоръжения оформят картина на едно сезонно овчарско селище с кошари, хамбари, огнища.

През 2002 г. са проучени още 3 вкопани съоръжения, датирани в РЖЕ и КЖЕ - №№ 9, 12, 13.

Съоръжение № 9 е с почти овална форма и размери 1,50 х 5 м. Оградено е с два концентрични реда дупки от колове на две нива, с вътрешни прегради. Вероятно е малка постройка със стени от плет, измазани с глина. Намерено е голямо количество късове горяла стенна мазилка с отпечатъци от колове и пръти. Вътре е разчистено петно горяла глина и въглени от открит огън. Намерената керамика се отнася към РЖЕ И КЖЕ.

Съоръжение № 13 е с овален отвор и конусовидна форма, вкопано в материковата скала на дълбочина 0,80 м. В двата му края са изсечени стъпала за поставяне на греди. Вероятно е зърнохранилище, използвано по-късно за бокълчна яма. Намерена-

та керамика го датира в РЖЕ.

Единствената постройка с жилищен характер е полувкопано жилище с почти квадратна форма, ориентирано СЗ-ЮИ. Вкопано е в материковата скала на дълбочина до 0,60 м от терена. В СИ му ъгъл е изградена печка-каменка. Разчистени са дупки от колове за наземната конструкция на жилището. Намерената керамика датира къщата в края на X-XI в.

От извършените проучвания е установено, че обектът е обитаван през един дълъг период от време – от късната бронзова епоха до XI в. Намерените предмети са характерни за бита на местното население през римската епоха и средновековието – глинени пряслени за вретено, сечива от кремък, камък, желязо, накити и др

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ КОМПЛЕКС "СЕМЕРЧЕТО" ДО С. ДОСИТЕЕВО, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ

Борислав Борисла̀вов

През 2002 продължиха редовните разкопки на тракийския култов комплекс "Семерчето" до с. Доситеево, под научното ръководство на д-р Б. Борисла̀вов и екип от докторанти, магистри и студенти от СУ "Св. Кл. Охридски".

През този сезон се проучваха двата основни участъка на светилището: Централната южна площадка (Сондаж III) и Сондаж V, който обхваща най-високата част на "Семерчето".

Сондаж III. Изцяло беше проучен **Сектор 1'**, в който попада западният край на Централната Южна площадка. Там бяха разкрити две дела – ями.

Яма № 6, от КЖЕ, се намира в най-тясната, западна част на площадката. Ямата е запечатана от 11 бели кварцови камъка, подредени под формата на триъгълник, сочещ с острият си връх на изток. Под камъните беше разчистен пласт от червена мазна пръст (използвана и в други участъци на светилището през КЖЕ). Под него са проучени последователно 3 нива от фрагменти (гърнета и питос с релефна украса). Съдовете са чупени предварително и после са редени подбрани фрагменти. Най-долното ниво от керамични фрагменти плътно покрива ниво от мазилки, примесени с малки кварцови камъни. От север ямата е вкопана в скалата. Дъното е покрито с тънък слой речен пясък. За разлика от Яма № 4, тук животинските кости са малко. Отново жертвени животни са били сърна, елен и елиган. Белите кварцови камъни, които запечатват ямата, са поредното убедително доказателство, че всички ритуални дела са маркирани отгоре достатъчно ясно, така че да се избегне засягането им от по-късни подобни съоръжения или преустройства на светилището.

Яма № 7 се намира на 1 м източно от Яма № 6, до голям скален отломък, който разделя двете съоръжения. Диаметърът на струпването от мазилки с оранжево-червен цвят е 1,20–1,30 м. В дълбочина се откриват големи късове горяла глина, които са месени и са горели на място при много висока температура. Между тях са открити първоначално долната част, а 40 см по-надолу и горната част на амфоровиден съд от КБЕ с врязана украса.

Източният край на Яма № 7 опира в камъните от подграждането на Централната Южна площадка. Най-вероятно жертвоприношението е направено много скоро след оформянето на площадката.

Завърши проучването на Ниво Е, което засега е най-ранното проучено ниво от КБЕ. Подовата трамбовка от жълтеникава глина, както и огнището-олтар от това ниво, лежат директно върху фундамент от средноголеми ломени камъни и

пръст. Те са използвани за запълване и подравняване на пространството между скалите в този участък на светилището. Възможно е това да е най-ранният период от функциониране на култовото място или е резултат от много сериозно преустройство. Във всеки случай, оформената по този начин площадка е била едно от централните места в светилището, където са се намирали всички по-късни храмови постройки и олтари (от КБЕ до КЖЕ).

В най-високата част на светилището (**Сондаж V**) беше разчистено каменно подграждане от КЖЕ. То обхваща целия връх от изток до северозапад, като започва от горния край на източния проход към върха. Камъните са ломени, средноголеми и лежат върху не по-малко по размери каменно струпване от КБЕ. Между камъните от къснобронзовото съоръжение се откриват голямо количество фрагменти от украсени съдове. Оттук произхожда и случайно намереният през 1992 г. бронзов сърп.

Подграждането от КЖЕ има функционален характер. То е основа на някои от важните структурни елементи в най-високата част на култовото място.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "АДА ТЕПЕ" ПРИ ГР. КРУМОВГРАД ПРЕЗ 2002 Г.

Георги Нехризов

В периода април-юни 2002 г. се проведе втората кампания по проучване на тракийското култово място на вр. Ада тепе при гр. Крумовград.

В съответствие с решенията на назначената от Директора на НИПК комисия беше извършено геодезично и фотограметрично заснемане на каменното съоръжение и се пристъпи към демонтирането му. Разрушаването на стената се извърши стратиграфски, по редове отгоре надолу, едновременно във всички сектори. Установи се, че тя е изградена, като от едри ломени камъни са оформени две лица, а вътрешността е запълнена с пръст и дребни камъни. Запълването е ставало след изграждането на всеки ред, материалът е вземан от седимента на обекта – в него се откриваха керамични фрагменти, животински кости, късове мазилка и дребни находки. Камъните от лицата от последователните редове са споени с калов разтвор. Спойката се откри отчасти изгоряла, а камъните са оцветени в червено вследствие на горене. Пълнежът на стената също е изменен – пръстта е придобила червен цвят и песъчлива структура. Откриваните керамични фрагменти в него също носят следи от вторично горене.

Демонтирането на стената даде възможност да се проучат едновременно пластовете извън съоръжението и разположените под нея. Западният склон на върха е стръмен и културните напластявания там са преотложени, докато теренът, върху който по-късно е изградена стената, е с по-малък наклон и е естествено нивелиран от натрупалия се седимент. В участъците под стената се разкриха различни археологически ситуации – замазки, огнища, каменни съоръжения, керамични струпвания. Установи се, че проучените през миналата година замазки с голяма площ продължават под стената и на запад, като се регистрираха до пет нива на обмазване с глина, редуващи се със слоеве, наситени с пепел и въглени. Замазки, огнища и керамични струпвания се откриха и в северния и западния сектор.

За изясняване на ситуацията в най-северните части на обекта бяха заложени 4 сондажа. В тях се разкриха деструкции от каменни градежи и два питоса, единият от които с щампована украса върху пластични пояси. В близост до тях беше открит изцяло запазен питос от късната желязна епоха.

Археологическите разкопки през 2002 г. потвърдиха и прецизираха хронологията на обекта. Най-ранните материали открити на Ада тепе са от късната бронзова епоха. Керамика и находки от тази епоха се откриваха в различни пластове без ясен контекст. Проучени бяха два общи за целия обект стратиграфски пласта и няколко контекста от ранножелязната епоха. Общата дебелина на тези пластове в отделни участъци надхвърля 1,5 м. Представени са всички фази на ранножелязната епоха от прехода от къснобронзовата до късножелязната.

В пластовете от ранножелязната епоха беше установена изключително висока концентрация на археологически материали - керамични фрагменти, късове от отхлена глинена мазилка и замазка, както и животински кости. Открита беше колективна находка от антропоморфни и зооморфни фигурки и миниатюрни съдчета. Отделно от нея бяха открити други такива култови предмети, както и каменни теслички, части от други каменни оръдия, мраморен накрайник на меч, ножче, гривна, игли, мънисто и апликации от бронз, желязна кръстата брадва, части от два каменни калъпа за изливане на бронзови предмети, глинени пешлени за вретено, печати за щампована украса, жетони, кремъчни сечива, каменни брусчета и др. Интерес предизвика откриването на части от човешки череп без следи от извършено погребване.

Поради това, че през 2002 г. се изследваха по-ранните пластове на обекта, разположени извън границите на каменното ограждане, находките от късножелязната епоха са ограничени. Явно през тази епоха основните дейности са извършвани във вътрешността на каменното съоръжение. Извън него са били разположени помощни и стопански помещения, следи от които са каменните деструкции и вкопаните питоси.

За определяне на по-точна абсолютна хронология на обекта бяха взети проби от огнища и замазки за археомагнитни изследвания от екип от Института по геофизика при БАН. С цел изясняване характеристиките на палеосредата бяха взети образци за палеоботанични изследвания. Събраният остеологичен материал също е предмет на специализиран анализ. В ход е и технологичен анализ на проби от керамичния материал.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ КРУМОВГРАД И ИВАЙЛОВГРАД ПРЕЗ 2002 Г.

Георги Нехризов

Теренните обхождания се проведоха съвместно със спасителните разкопки на обект Ада тепе при Крумовград. Те имаха за цел, от една страна, допълнително изясняване на археологическата среда на проучвания паметник, а от друга - продължаване на започнатите от 1997 г. ежегодни изследвания на водосборния район на Бяла река.

В резултат на експедицията бяха регистрирани общо 10 неизвестни досега археологически обекти от различни епохи. Най-важният от тях е светилището на вр. Яран сыртъ при с. Синигер, функционирало през РЖЕ, КЖЕ и античността. На билото на върха от иманяри е разкрита голяма сграда с правоъгълен план, която е била покрита с керемиди. Стените са градени от плочести камъни и са запазени до три реда във височина. В профилите на изкопите личи културен пласт с висока концентрация на археологически материали.

Постигнатите резултати от проучванията през 2002 г. допълват археологическата карта на района и допринасят за превръщането му в един от най-пълно

изследваните чрез теренни обхождания в Източните Родопи. Наличието на достатъчно данни дава възможност да се очертаят характеристиките на селищната структура в околностите на светилището на вр. Ада тепе за времето на съществуването му.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. "СВ. НЕДЕЛЯ", ЗЕМЛИЩЕ НА С. КУПЕН, ОБЩИНА МАДАН

Борислав Бориславов

Обектът се намира в Средните Родопи, между реките Арда и Малка Арда, на територията на община Мадан, близо до южната граница на община Баните.

Върху издължено било в източното подножие на връх Св. Неделя (1337,2 м) при теренни обхождания през пролетта на 2001 година бяха регистрирани 2 каменни струпвания, които предварително бяха определени като възможни надгробни могили от КБЕ/РЖЕ. Могилите се намират върху южния склон на малка седловина (1305 м), която е естествения път до културното място на върха.

Разкопките се проведоха в периода 24-28 октомври 2002 г.

Могила № 1

Видимият диаметър на могилата преди началото на разкопките беше около 5 м, височина - 0,50-0,60 м. В източната половина имаше следи от иманярски изкоп с размери около 2 х 2 м. След цялостното разчистване на могилата бяха установени следните размери: изток-запад - 7,10 м; север-юг - 6 м; югоизток-северозапад - 7,45 м; североизток-югозапад - 6,20 м.

Камъните от могилния насип са много плътно наредени и са напасвани много старателно. Те са средноголеми и големи. Има отделни големи скални късове. Редени са отвътре навън, като крайните външни оформят лице. В източната половина на могилата има много големи скални късове. В западната половина са по-малки. Пръстта между камъните е черно-кафява, мека.

В могилния насип бяха установени няколко участъка с по-висока концентрация на керамични фрагменти (всички те са от късната бронзова епоха). Керамика в насипа се откриваше най-вече в западната половина на могилата (кв. А4, В3, В4). Фрагментите почти със сигурност са от 3-4 предварително натрошени съда.

След махане на камъните от могилния насип е достигнато до насип от тъмнокафява, много рохка и мека пръст, почти без материали. Дебелината на този насип е 10-12 см.

Приблизително в средата на могилата (кв. В2/А2) беше разкрито кръгово каменно съоръжение. То имаше размери 1,40 (изток-запад) х 1,80 м (север-юг). Оформено е от големи ломени камъни, плоски отгоре. Някои от камъните са допълнително обработвани. В източната част кръгът е отворен. Възможно е това да е свързано с практикувания ритуал. Във вътрешността има голям бял кварцов камък, фрагменти от два-три глинени съда и голяма концентрация на въглени.

В центъра на кръга, след махане на няколко малки камъка и големия кварцов камък, беше разкрита малка яма с диаметър 55 см. Ямата се откроява с тъмен сиво-черен цвят, около нея пръстта е кафява. Пълнежът е от рохка черна пръст, малки камъчета, 2-3 фрагмента от съд с украса. Има много голямо количество въглени (горели клони). Ямата има неправилна конична форма. Пръстта на дъното и около ямата е червеникаво-кафява. Кръговото съоръжение е направено на нивото на древния терен, като единственото вкопаване е ямата в центъра. Не бяха открити човешки останки.

Под могилния насип не бяха открити други съоръжения или вкопавания. След вдигане на камъните от кръговото съоръжение и проучване на пръстта под тях не бяха открити материали или други следи от човешка дейност.

Датировка. Откритите материали (единствено фрагменти от глинени съдове) категорично ни насочват към късната бронзова епоха.

Най-вероятно става въпрос за символично погребение. Подобни символични погребения са установени от д-р К. Кисьов и в други некрополи от същата епоха в Централните и Западните Родопи. Така че от тази гледна точка, проучената могила не е уникална, но тя запълва някои бели петна от слабопознати части на Родопите.

Могила № 2

Тя беше с овална форма и максимален диаметър до 9 м, височина 0,60 м. Не бяха открити никакви археологически материали или съоръжения. Вероятно е натрупана по време на засаждането на боровата горичка.

С това теренната работа по проучване на двете регистрирани през 2001 години могили приключи. Много вероятно е в близост до проучената могила да има и други, но установяването на точното им местоположение се затруднява изключително от сравнително младата и много гъста борова гора.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА "ПРАВЕНА МОГИЛА" ПРИ СЕЛО ЗОРНИЦА, БУРГАСКА ОБЛАСТ

Мария Балболова

През м. март 2002 г. започнаха спасителни разкопки на "Правена могила" при с. Зорница, Бургаска област, която бе подложена на интервенция от страна на иманяри, прокопали 18 м тунел към вътрешността на могилата и разбили каменно съоръжение. Разкопките бяха финансирани от Община Средец и ЕТ "Факт 5 - П. Донев".

Могилата се намира на 4,5 км югоизточно от селото, в м. Козгуна. Разположена е в слабохълмиста местност, покрита с ливади. В близост до нея са двата ръкава на Зорнишкия язовир. До самата "Правена могила" има три малки каменни могилки, а на около 250 м в посока север-североизток – още две средни и седем малки, от които пет са каменни. Най-източната е разрушена от иманяри. Явно става въпрос за могилен некропол, свързан с античното селище на северния бряг на язовира. Запазената височина на могилата е 9,60 м, при диаметър 46 м. Поради големината на могилния насип и ограничените средства, разрушената част бе проучена чрез сондажи (от 1 до 9).

Могилният насип цветово е твърде разнообразен и се състои от бяла хума, примесена с чакъл, жълта песъклива, светлокафява и кафява глина и плътна черна глинеста пръст.

В центъра на могилата бе открита зидана гробница от необработени и полуобработени камъни с калова спойка. Основата е положена върху предварително насипана част от могилния насип, а не върху материка. Тя е с форма на пресечен конус, с леко изхлузени навътре камъни от най-горния ред. Зидът е от 11 реда камъни. От югоизточния сегмент на зида 11 м са разрушени на 1 м от иманярите. Размерите на гробницата са: горен диаметър - 5,60 м, долен - 7 м, височина - 2 м. Кухината, образувана от вътрешния наклон на насипа, е запълнена със същите пластове, както при насипа на височина 1 м от пода на гробницата.

В северната част на гробницата, близко до източния сектор се очертава правоъгълна гробна яма, вкопана в трамбования под на дълбочина 0,30 м с размери 2,55 х 1,70 м, ориентирана ССИ-ЮЗ. Западно и югоизточно от ямата на дълбочина 1 м от най-горния ред камъни на гробницата се очертават две площадки, изградени към вътрешността, покрити с необработени камъни. Подът на ямата е запазен в източната ѝ част и е трамбован. Централната и частично западната ѝ части са разрушени от иманярите. В източната част е била главата на погребания и там бяха открити горели орехи, ритуал познат и в Кабиле, фрагменти от две костени игли и купчинка горели растения.

В гробната яма е извършена кремация, явно върху клада на място. Части от кредите бяха открити в пръстта, изхвърлена от иманярите в тунела. Кладата е изгасена с пръст, след което върху най-горния ред камъни са наредени кредi и талпи, които се покриват с черна глинеста пръст. Тя е трамбована, след което са наредени средни по големина камъни, отново трамбована черна глинеста пръст и накрая върху нея са изсипани купчина дребни и средни камъни, образуващи купол. Върху него открихме тризна с бронзово синджирче, две строшени глинени чашки, въглени и пепел.

На 1 м ЮИ от гробница 1 бе открита гробница 2, градена по същия начин, но с почти двойно по-малки размери: горен диаметър - 2,90 м, долен - 4,50 м, височина - 0,85 м. И тук върху куполчето имаше тризна от въглени, пепел и строшена глинена купичка. На 0,60 м от най-горния ред камъни в ЮИ сектор бе открито обърнато с дъното нагоре почти цяло глинено гърне. Под появилия се пласт от въглени, пепел и отухлена глина се очерта правоъгълна в СЗ и окръглена в СИ част гробна стъпаловидна яма. Погребението е с трупоизгаряне на място, с ориентация ЮЗ-СИ. В СИ част бяха открити железни кабари от подметките на погребания. В средата на западната берма бяха открити фрагменти от строшена глинена чашка, стопилка от стъклен съд, бронзови горели пластинки. Трупът е бил поставен върху скара от два реда дървесни стволове с диаметър 10 см, прикована върху кредички с четириъгълно напречно сечение. И тук при главата бяха открити обгорели орехи. Отдясно, върху второто стъпало на гробната яма бе открит железен меч, който е бил поставен в дървена ножница, от която е останал само бронзовия накрайник. Мечът е с халксовиден завършек на дръжката. И тук кладата е изгасена преди да бъде поставена дървената част на покрива.

По време на разкопките бяха разкрити общо 6 тризни:

- две върху куполите на гробниците;
- една между двете гробници (от натрошени глинени и стъклени съдове);
- западно от гробница 1;
- върху камъните от западната част на крепидата;
- южно от нея (с торс на яре);
- при северната част на крепидата (с ярешко краче).

От различните нива на тризните личи, че могилата е насипвана в по-продължителен период от време.

Откритите в и около двете гробници предмети определят датировка на гробните съоръжения във втората половина на I-II век сл. Хр.

При "Правена могила" се наблюдава едно съчетаване на два типа гробни съоръжения: зидана гробница със стъпаловидна гробна яма и трупоизгаряне на място – тип 4, вар. А по класификацията на Л. Гетов. Последното битува от средата на I до втората половина на II в. сл. Хр.

Във втората гробница е погребан индивид от мъжки пол, с приблизителна височина 1,70 м, вероятно конник. Разрушаването на гробната яма в гробница 1 не ни дава възможност да определим жена или мъж е погребан в нея.

Близостта на гробниците, еднаквият начин на строеж, едното и също ниво на

разполагане на основите им, общата тризна, ми дават основание да предполагам, че се касае за едновременното погребване на роднини, и то близки.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ С. ВИЗИЦА, МАЛКОТЪРНОВСКА ОБЩИНА

Даниела Агре

Продължи спасителното проучване на некропола, намиращ се на около 1,5 km южно от с. Визица. Проучени са общо 6 могили. Две от тях са с височина 4 и 5 м, а останалите - с височина около 10-30 см. Малките могилки се намираха в периферията на двете големи могили и проучването им бе належащо.

Могила № 1. Могилата се намира в южната част на некропола, в непосредствена близост до параклиса "Св. Илия". Тя е с размери: височина - 5,60, диаметър - 40 м.

Могилата е издигната върху равно плато, като мястото е избрано специално. Около могилата се открива голям кръгозор на десетки километри. В могилата не е открито погребение или гробно съоръжение, което да бъде причина за издигането ѝ.

В геометричният и център, върху стария терен, е разкрита могилка, насипана от песъкливо-глинеста почва с жълт цвят. Тя е с размери: диаметър - 9,0 м и височина - 1,0 м. В почвата, от която е насипана могилката, са открити фрагменти от керамични съдове, работени на колело, отнасящи се към елинистическата епоха. Други материали липсват. Натрупването на могилата може да се приеме като еднократен акт. Пръстта за нейното изграждане е донасяна от разстояние с много голям диапазон. По този начин в насипа е попаднала пръст от рамките на две селища и докато за едното (пръстта от насипа) това вероятно е станало случайно, то за пръстта, от която е натрупана първоначалната могилка, може да се каже, че е избрана целенасочено. С нея се сакрализира свещено пространство и самата могила е насипана върху тази първоначална могилка, за да съхрани тази сакралност, тъй като в могилата не е открит гроб.

В насипа на могилата през Средновековието са издълбани две пещи за битова керамика, а на самия ѝ връх е вкопана гробна яма, в която е погребана жена.

Могила 2 се намира на 5 м югоизточно от периферията на могила 1. Тя е с размери: височина - между 0,25 и 0,90 м; диаметър - С-Ю - 9 м, И-З - 7 м. В центъра на могилата е разкрит цистов гроб с дължина 1,90 м и ширина 0,60 м, изграден от варовикови плочи. Ориентиран е И-З. Гробът е копан от грабители. В него е положен един индивид, ориентиран с глава на запад. Скелетът е много силно разрушен, запазени са части от черепа и долните крайници. Като дар в гроба е поставена глинена лампа и бронзова монета от средата на IV век.

Цялата периферия на могилата е оградена с кръг от камъни, наредени плътно един до друг и оформящи правилен кръг с диаметър 7,0 м. От северната страна, която е най-висока, кръгът от камъни не се затваря. Пред югоизточната част на каменния кръг има керамично струпване, оградено с необработени камъни във формата на кръг. Освен фрагменти от керамика, работена на колело и ръка, са открити фрагменти от стъклени съдове.

Могила 3. Тя е втората по-големина в некропола, с височина 4,50 м и диаметър 32 м. Цялата могила е прорязана от иманярски тунели. В могилата не бе открит гроб. Върху стария терен в северозападния сектор бе разкрито огнище, наситено с въгленчета и пепел, с дебелина около 2 см и размери 3,5 х 3,0 м. В огнището не са открити абсолютно никакви материали. Върху това огнище е насипана първоначално една по-малка могила с височина около 2,50 м. Това е височината на тъмнокафявия пласт почва, след което могилата е донасипана. В цялата могила не е открит нито един фрагмент керамика или каквато и да било археологически материал. Ситуацията при проучването на тази могила е почти аналогична с проучването на могила 1.

Могила 4. Намира се в северната периферия на могила 3: диаметър - 8 м, височина - 30 см. В ЮИ сектор на могилата, върху стария терен, са открити няколко костици от човешки скелет. Като дар в гроба са поставени глинена лампа и две кани. Устието на по-голямата кана е запечатано с лампата. Периферията на цялата могила е оградена с каменна дъга с диаметър 6,40 м, състояща се от наредени плътно един до друг в един ред варовикови камъни с различна големина. Дъгата в СИ посока не се затваря. От външната част на каменния кръг в ЮИ сектор е разкрито огнище, оградено с кръг от наредени един до друг необработени камъни. Пълнежът на каменния кръг се състои от фрагменти римска битова керамика и въглени. На база на паралелите на съдовете от могилата нейното изграждане се отнася към средата на IV в.

Могила 5 се намира в самата южна периферия на могила 3. Размери: диаметър - 8 м, видима височина - около 20 см. Цялата периферия на могилата е оградена с каменен кръг, състоящ се от наредени плътно един до друг необработени камъни с различна големина. В югоизточна посока кръгът не се затваря. Диаметър на кръга - 7,20 м. Северната част на каменния кръг се качва (застъпва) върху периферията на могила № 3. Това доказва, че могила 5 е издигната по-късно от могила 3.

В централната част на могилата, върху стария терен са открити много малко фрагменти от човешки костици. Те се откриват върху трамбован слой пръст. В могилата като дар са поставени керамични съдове: три кани, паница, глинени лампи, остродънна стъклена чаша, четири бронзови и една желязна гривна и сребърна халка. На база на паралелите на съдовете и накитите гробът в тази могила следва да се отнесе към средата на IV в.

Могила 6 се намира на 5 м западно от могила 5. Тя има диаметър 7 м и височина около 5-10 см. Могилата е насипана върху своеобразен гроб, издълбан много грубо в материковата скала. В южната част на гроба са открити слаби следи от човешки кости. Даровете в гроба са керамични съдове: кана-ойнохое, чаша тип кантарос, и ниско гърне. В гроба са поставени два железни ножа, стъклени маниста от огърлица, две части от бронзова халка и 5 бронзови монети, които вероятно са били в кожена кесия, тъй като бяха открити на една купчинка, плътно прилепени една до друга. Монетите са на Констанций II (337-365) и на Констанций Гал (351-354). Този гроб на база на находките и монетите следва да се датира в 50-те години на IV в.

Хронологическо изграждането на некропола се отнася към средата на IV в., като могила № 1 и 3 са насипани в периода между II в. пр. Хр и III-IV в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ДВА ДОЛМЕНА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗАБЕРНОВО, МАЛКОТЪРНОВСКА ОБЩИНА, ПРЕЗ 2002 Г.

Даниела Агре

В рамките на проект, финансиран от НБУ, през август 2002 г. се проведе археологическа експедиция в землището на с. Заберново, Северна Странджа. През настоящата година, в периода от 14 до 29 август, са разкопани два долмена.

Долмен № 1 е еднокамерен, с дромос и добре оформена фасада. Долменът е изг-

раден от мраморизирал варовик. От камерата са запазени на място вертикалните плочи, а покривната е изместена. Страничните стени са изградени от по две плочи една пред друга. Входът е оформен като процеп между две напречни плочи. Могилният насип е изцяло от камъни, а долменът е разположен симетрично в центъра му. Долменът е ориентиран с входа си на ЮЗ. Размери на могилата: С-Ю – 8,80 м; И-З – 8,90 м.

Долмен № 2 се намира на 15 м източно от долмен № 1. Той е еднокамерен, с дромос. Могилният насип се състои от камъни и има диаметър 10 м. От камерата са запазени на място вертикалните плочи (двете странични и задната плоча на камерата, източната странична плоча е паднала навътре) и двете странични плочи на дромоса. Долменът е ориентиран с входа си на ЮЗ.

Насипът и при двата долмена е изграден единствено от камъни. Насипът при долмен № 1 е достигал до височина 10-15 см под покривните плочи. Това показва, че долменът не е бил покриван, а е бил заобиколен с могилен насип.

Фасадата на долмен № 1 се състои от плочести камъни, побити вертикално в един-два реда. Фасадата на долмен № 2 е само очертана с плочи, поставени хоризонтално в два реда.

В гробната камера на долмен № 1 е разчистен пласт с дебелина 0,60 м, достигащ във височина до средата на камерата. В този пласт са открити костите на около 14 индивида. Тринадесет от погребенията са извършени чрез трупополагане, а едно - може би чрез трупоизгаряне. Горели кости се откриха в камерата разпръснати на различни нива.

В погребалната камера на долмен № 2 са открити четири погребения чрез трупополагане. При скелетите липсва анатомичен порядък. Инвентар: керамичен материал и накити. В центъра на камерата на долмен № 1 е открита една чаша с висока дръжка и биконично тяло. В дромоса на долмена е открита част от чаша с висока дръжка. В пространството пред фасадата на долмена са открити най-голям брой керамични фрагменти, принадлежащи на различни по форма съдове - чаши, кана и един съд с кратеровидна форма. Съдовете са украсени с различни орнаменти: вертикални и хоризонтални канелюри и псевдобубели, набодена и врязана украса, щемпелуваната орнаментация, състояща се от скачени S-ове и защриховани триъгълници.

При долмен № 2 керамика не е открита от двете страни на входа на дромоса и върху насипа около фасадата. Фрагментите принадлежат на около 15 съда, като тук най-много са паниците. Следват чашите и по-големи биконични съдове с много добре загладена и излъскана черна повърхност. Само два съда от този долмен са с орнамент – една паница със щемпелувани S-ове и врязани триъгълници и един голям съд със щемпелувани орнаменти.

От накитите в долмен № 1 са открити две бронзови фибули и един бронзов биконичен пръстен (вероятно украса за фибула). Точни паралели на тези фибули в Тракия не открихме. Подобни от Гърция и Мала Азия са датирани VII-VI в. пр. Хр.

В камерата на долмен № 2 са открити 8 бронзови фибули (някои от тях цели, други – фрагментирани), части от бронзови накити (спирали, навити пластинки) и пръстени. Фибулите се датират в рамките на VIII-VI в. пр. Хр. От източна страна на дромоса в могилния насип е открита една бронзова фибула и част от лъка на друга фибула със същото качество на метала. Потърсените паралели на тази фибула сочат, че тя е внос от Финикия, където този тип фибули се датират в рамките на 720-700 г.

Проведените разкопки на двата долмена край с. Заберново дадоха ценна научна информация в различни направления. Те спомагат за изясняване на погребалния ритуал. От архитектурна гледна точка е получена значима информация за размерите и формата на могилния насип при долмените.

Долмените са синхронни в използването си. Резултатите от разкопките показват, че става дума за гробни съоръжения, използвани като семейни или родови гробници.

Материалите от разкопките дават възможност за изясняване на контактите на местното население с народите от Средиземноморския басейн. За първи път във вътрешността на Тракия се открива финикийска фибула. Тя не е единствената вносна фибула, открита в тези долмени. Това от своя страна показва големите материални възможности на местната аристокрация, на която принадлежат проучените гробни съоръжения..

На базата на находките, долмените край Заберново се датират в периода VIII-VI в. пр. Хр.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ В М. ПРОПАДА КРАЙ МАЛКО ТЪРНОВО ПРЕЗ 2002 Г.

Даниела Агре

Некрополът се намира на около 2,5 км СЗ от Малко Търново, в м. "Пропада". През сезона са проучени 5 могили и два цистови гроба без могилен насип. В могилите са открити общо 10 цистови гроба.

Могила № 6 се намира от северната страна на некропола. Тя е с максимална височина 1,40 и минимална 0,50 м. Диаметърът ѝ С-Ю е 9, а И-З – 6 м.

Непосредствено до източната стена на гроб № 1 (проучен през 2001 г.) е разкрит гроб № 2. Гробът е ориентиран И-З. Той е изграден от бял мрамор, обработен от горната и вътрешната страна. В гроба са погребани три индивида. Инвентарът в гроба се състои от стомна, две глинени лампи, бронзова тока и костна гривна. След полагане на тялото и даровете от първото погребение, гробът е покрит с покривни плочи. При следващите погребения костите и инвентара са избутвани в западната половина на гроба. Подът на гроба е оформен от плътно трамбован мраморен трошляк.

Могила № 7 се намира на 10 м югозападно от могила 6. Тя е висока от север 0,40 м, а от юг – 1,0 м. Диаметърът ѝ е 5 м. В нея са разкрити два цистови гроба. Гроб № 1 е ориентиран И-З (по късите страни). Гробът е разкопаван от иманяри. Всички страни на гроба са изградени от по една плоча от сив камък (шисти). В гроба е открит силно разбъркан скелет на един индивид. Открити са две сребърни части от обеца–висулка и 28 горели бронзови монети. Монетите са открити както върху пода на гроба, така и във височина до 20 см от подовото ниво. Те са на Констанции II (351-361).

В гроб № 2 са погребани две деца, като едното е било на възраст около 5 години, а другото – на около 1-1,5 година. В гроба е открита паница, стомна, 14 миниатюрни зелени стъклени маниста и две отлично запазени златни обеци. Обеците са идентични с откритите през 2001 г. в могила № 6 обеци и се датират в III в.

От външна страна на гроба е открита бронзова монета на Максимин Трак (235-238).

Могила № 8 е разположена на 3 м северно от могила № 6. Височина на могилата - около 0,50 м от изток и около 0,20 от запад; диаметър - 6 м. В могилата е открит един цистов гроб, ориентиран С-Ю с късите страни. Гробът е изграден от грубо обработени мраморни блокове. Използван е многократно за погребения. В гроба са открити силно разбъркани скелети на 5 индивида. Инвентарът в гроба е:

две глинени лампи, две бронзови части от накит (вероятно част от верижка), костен пришлен, 27 мънисти от разноцветно стъкло, стъклена гривна, монета на Максимиан (295-310) и силно корозирал железен нож.

Могила № 9 се намира на 7 м южно от могила № 6. Ориентирана е И-З (по късите страни). Могилата е копана от иманяри. В гроба са открити скелетите на два индивида. Намерени са цяла купчинка стъклени мънисти от огърлица (63 броя), паница, глинена лампа и 4 костени игли, като едната в горния си край завършва с женска фигурка. Датировка - III в.

Могила № 10 е най-източната могила от некропола. Върху могилата почти няма насип. Тя е с диаметър 7 м. В нея са разкрити 5 гроба.

В гроб № 1 и № 2 са погребани много малки деца. Гроб № 1 е ориентиран С-Ю (по късите страни). Инвентар: костен амулет (вероятно служил за биберон) и бронзова камбанка.

В гроб № 2 са открити три черепа на бебета до 1 година. Инвентар: стомна, костен амулет (вероятно използван като биберон), сребърна камбанка и стъклен лакримарий.

Гроб № 3 е с ориентация С-Ю. В гроба е погребан един възрастен индивид. Дължина на скелета – 1,70 м. Тялото е положено в изпънато състояние, ориентирано е С-Ю с глава на юг. В гроба са поставени два съда: стомна и чашка. От дясната страна на гръдния кош е открита бронзова монета на Гета (209-212). Съдовете са поставени извън ковчега.

Гроб № 4 е ориентиран С-Ю. В гроба е погребан един възрастен индивид. Тялото е положено в изпънато състояние, ориентирано е С-Ю, с глава на юг. Двете ръце са свити в лактите и са положени върху таза. В гробната камера са поставени два съда: чашка и стомна. В областта на гърдите е открита бронзова монета на Александър Север.

Гроб № 5 има ориентация СИ-ЮЗ. В гроба е положен един индивид. Ориентиран е с глава на юг. Тялото е в изпънато положение, ръцете са изпънати около тялото. Върху шията е открита бронзова торквa. До десния крак на покойника е поставена глинена чашка.

Цистов гроб № 1 се намира на 5 м западно от гробница № 2. Той е без могилен насип, изграден от грубо обработени мраморни блокове, ориентиран С-Ю. В гроба са открити силно разбъркани кости, вероятно на един индивид. Инвентар в гроба липсва, с изключение на два малки фрагмента от керамичен съд, работен на колело.

Цистов гроб № 2 е без могилен насип. Гробът се намира на 15 м югозападно от могила № 7. Гробът е изграден непрецизно, от масивни необработени мраморни блокове. Ориентиран е с късите страни И-З. В него са открити скелетите на четири възрастни индивида. Инвентар: глинена лампа и стъклена купа. Датировка: средата на III-началото на IV в.

На базата на монетния материал може да се каже, че некрополът започва да се използва от края на II-началото на III в. От средата на III до третата четвърт на IV в. некрополът е използван най-интензивно – т.е. около 150 години. Откритите през 2002 г. погребения показват, че въпреки продължителната романизация, и през III и IV в. изграждането на надгробни могили се е запазило като погребален обряд сред местното тракийско население.

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ СОСТРА КРАЙ С. ЛОМЕЦ, ТРОЯНСКО, ПРЕЗ 2002 Г.

Сергей Торбатов, Иван Христов

На 1,5 km югоизточно от с. Ломец, Троянско, и на 100 м западно от сегашното шосе Ловеч – Троян се намират останките от антично градище, което традиционно се отъждествява с пътната станция Sostra, отбелязана върху Tabula Peutingeriana на пътя от Ескус за Филипопол, на 13 m.p. южно от Melta и на 10 m.p. северно от Ad radices. Предложената още в началото на второто десетилетие на XX в. локализация безрезервно се приема в модерната историография, но е необходимо едно съществено уточнение: римските пътни станции представявали специфични комплекси от разнообразна по характер и предназначение сградна инфраструктура, по един или друг начин свързана с контрола и обслужването на пътния трафик. Предвид това, градището край с. Ломец, което е един типичен римски военен лагер, може да се разглежда като компонент, но в никакъв случай не трябва да се приема за самата пътна станция Сострa.

В кастела са извършвани сондажни проучвания през 1985 г., а през 1990 и в периода 1992-1996 г. той е бил обект на редовни археологически разкопки, съсредоточени изключително върху неговата укрепителна система. С малки изключения, фортификационните елементи (порти, куртини, кули) са били проследени само откъм външното лице. По-обстойно е проучена източната порта. Установено е било местоположението и начина на оформление и на другите три порти, както и формата и приблизителните размери на ъловите кули. Вътрешността на нито една от регистрираните кули обаче не е била разчиствана. За съжаление, цялостната стратиграфия в чертите на обекта, строителната история на кастела и хронологията на неговото обитаване са останали неизяснени.

Необикновено активната иманярска дейност в последно време, довела към началото на 2002 г. до фактически пълното обезличаване на повече от 3/4 от територията на кастела, наложиха предприемането на аварийни разкопки, целящи извличането на възможния максимум информация от все още оцелялата до момента археологическа субстанция. Работата през 2002 г. бе съсредоточена в три сектора – "Източна порта", "Югоизточна ъглова кула" и "Централен сектор". Проучванията дадоха възможност да се направят редица важни открития и констатации, налагащи внасянето на съществени корекции в публикуваните досега данни за обекта.

Кастелът Сострa е може би единственият римски военен лагер в българските земи, който се е съхранил в облика си от епохата на Принципата. Той заема равнинен терен със слаб наклон от югозапад на североизток. Планът на кастела е близък до ромб, чийто по-голям диагонал е ориентиран северозапад – югоизток. Максималните размери на укрепената територия възлизат на 125 (запад-изток) x 121,5 (север–юг) м. Площта на кастела – около 1,5 ха – напълно съответства на римските стандарти за базов лагер на обикновена помощна пехотна част (*cohors quingenaria*). В хода на досегашните проучвания бе установено, че видимата околовръстна крепостна стена и разположените по нейното протежение кули и порти са били изградени едновременно, в рамките на една и съща строителна кампания. Осъществената фортификационна схема, включваща в себе си като интегрални части правоъгълни, симетрично изнесени пред и зад крепостната стена кули при портите и издаващи се кръгли ъглови кули, е уникална за пределите на цялата Римска империя

и се явява своеобразно свързващо звено между паметниците на римската фортификация от периода непосредствено след Маркоманските войни на император Марк Аврелий и тези от последната третина на III в.

Сектор "Източна порта"

В ъгъла между северната кула на източната порта и северната куртина на източната крепостна стена бе заложен Сондаж А, с цел изясняване фундирането на укрепителните съоръжения. Регистрирани бяха две строителни нива, второто от които е свързано с ремонтно-възстановителни работи. Разчистена бе в източната ѝ половина и вътрешността на южната кула при източната порта на кастела.

Сектор "Югоизточна ъглова кула"

Изцяло бе проучена югоизточната ъглова кула на кастела, вече разчистена по външната периферия в хода на предишните археологически кампании. Вътрешността ѝ не беше засегната от иманярска дейност, което даде възможност за осъществяване на стратиграфски наблюдения в некомпрометиран културен пласт. И тук бяха установени два строителни периода, довели до издигане на подовото ниво с 0,40 м. Сигурен, макар и твърде относителен *terminus post quem* за датиране на втория от тях се явява зле запазена сребърна монета (денар) на император Гордиан III, намерена в запълнителя под горната подова настилка.

Централен сектор

В централния сектор бяха проучени четири план-квадрата с обща площ от 100 м^2. Разкрит бе югозападният ъгъл на голяма постройка с представителни функции, която по местоположение и особености в архитектурното оформление със сигурност се отъждествява с принципията на военния лагер. Надлъжната ос на принципията е ориентирана в посока югозапад – североизток и съвпада с оста, маркирана от *porta praetoria* и *porta decumana*. Все още видимите в стари иманярски изкопи останки от околовръстния ѝ зид позволяват да се заключи, че ширината на ограденото пространство е възлизала на около 24 м, а дължината му може да се проследи на малко повече от 25 м. Източната част на принципията е била напълно унищожена при строителството на ж.п. линията Левски – Троян. Изцяло бяха разкрити двете южни (**a** и **b**), а частично – и разположеното непосредствено северно от тях помещение (**c**), представляващи част от комплекса от верижни помещения, изградени покрай западния зид на принципията. Помещение **c** заема централно положение във въпросния комплекс и уверено следва да се интерпретира като "светилище на знамената" (*sacellum*) на военния лагер. Резултатите от проведените през 2002 г. разкопки дават основание в строителната история на принципията на военния лагер Сестра да се обособят най-малко два периода. Състоянието на останките обаче засега не позволява те да бъдат прецизирани във времето.

На 7,50 м южно от помещение **a** на принципията бе зачистен и разширен стар иманярски изкоп, в който личеше северното лице на масивен зид на хоросанова спойка, снабден с контрафорс. Трасето му се проследява в други иманярски изкопи на протежение от около 15 м в източна посока, на същото отстояние от южния ограден зид на принципията. Местоположението и конструктивните особености дават основание сградата, на която принадлежи въпросния зид, да се отъждестви с *horreum*

В настоящия си вид Сестра представя план на кастел от преходен тип, достигането до който не може да е станало по-рано от късносеверово време. В сондажа при източната крепостна стена бе установено, че каменният кастел възсяда нивелираните останки от вал на по-ранен дървено-землен военен лагер, чието възникване следва да бъде отнесено според наличния епиграфски материал не по-късно от средата на II в. От друга страна, част от придобития в хода на проучванията подемен археологически материал (монети, художествен метал) също е със сигурна датировка и свидетелства за обитаване на терена през втората половина на II в. Не е изключено принципията в първоначалния си облик, както и някои други от масивните постройки, формиращи вътрешната инфраструктура, също да се явяват "наследство" от ранния военен лагер от времето на Антонин Пий.

Новите монетни находки отместват горната граница на обитаване на кастела Сестра до към третата четвърт на V в.

ТЕРЕННИ ОБХОДИ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В РАЙОНА НА КАСТЕЛА СОСТРА (с. ЛОМЕЦ, ОБЩИНА ТРОЯН)

Иван Христов

Проучванията бяха проведени през месеците юли и септември 2002 г. под ръководството на н.с. д-р Иван Христов (НИМ), с участието на Мария Иванова (Археологически музей "Марица – Изток " – гр. Раднево) и докторант Красимира Франгова (Национална художествена академия).

Съгласно научната програма, проучванията бяха съсредоточени в две основни направления: западно и североизточно от кастела, в пределите на локализирани обекти от римската епоха (II–IV в.).

В резултат на обходите бяха открити, а впоследствие проучени чрез сондажи стопанска сграда от IV в., вероятно от виkуса на Сестра, и римска пещ за битова керамика (м. "Калугерското").

Стопанска сграда №1 от виkуса на Сестра

Сградата е разположена на 150 м северозападно от западната порта на кастела, върху равен земеделски участък. Тя е ситуирана на трасето на водопровода от м. "Студенец" към кастела.

Обхваща площ от 100 кв. м. В процеса на проучванията са разкрити всички зидове на сградата в субструкция, както следва: западен зид - дължина 8,70 м; северен зид - дължина 10,20 м; южен зид - дължина 10 м; източен зид - дължина 8 м.

Всички зидове са изградени от ломени камъни на калова спойка. Широки са 0,50–0,60 м. Запазени са едва на 0,30–0,40 м височина. При някои от зидовете на сградата са използвани разрушени варовикови квадри, вероятно пренесени от крепостта и тухли.

Сградата е имала два входа – съответно от изток и запад, в непосредствена близост до южната стена. Входовете са широки 1,45 м. На изток страничните зидове са изнесени едва на 0,30 м, докато на запад сградата е имала портик от колони, като вероятно навесът е достигал до 2–3 м. Портикът е бил построен от масивни варовикови квадратни бази и колони.

При разкопките на сградата са открити две късноантични лампи, фрагменти-

ран каменен разлат съд, малко на брой фрагменти от керамични съдове, 13 тежести за стан и 16 медни и бронзови монети.

Добре запазените монети носят лика на императорите Максимиан Херкулий, Лициний I и Константин I. Датировката на монетите съвпада с датировката на керамичните фрагменти (III–IV в.). Най-късно датираната монета е на император Валенс (364–378 г.).

Изхождайки от оскъдния керамичен материал открит във вътрешността на сградата, тежестите за стан и начина на градеж, смятаме, че проучените останки може да се определят като стопанска постройка.

Стратиграфските наблюдения показват, че тя е разрушена след опожаряване и хипотетично може да допуснем, че това е станало по време на Втората готска война на император Валенс (376-378 г.).

Пещ за битова керамика

Проучваният обект е локализиран в м. "Калугерското", в землището на с. Лешница, Община Ловеч. Местността е разположена на 500 м североизточно от махала "Ломешки ханчета", на десния бряг на р. Осъм.

Разкритата пещ е с елипсовидна форма, ориентирана в посока северозапад-югоизток, с обща дължина 2,30 м, широчина 1,55 м и запазена височина 0,78 м. В средата на камерата е разположено стълбче с правоъгълна форма, изградено от тухли. Вътрешността на пещта е била облицована с фрагменти строителна керамика. Подът на пещта е глинобитен. Фурниумът на долната камера е на югоизток, укрепен с каменна зидария. Скарата на пещта е разрушена при иманярска интервенция.

Северозападно от пещта се разкри съоръжение от речни камъни, наредени в кръг, а във вътрешността им бе намерено огромно количество керамичен материал, сред който много фрагменти от неизпечена и бракувана след изпичане керамика. Съоръжението вероятно е депо за бракувана керамика. В пространството между пещта и каменното съоръжение открихме сребърен денарий Каракала (201-210 г.).

Разкритата пещ може да се причисли към типа полувкопани пещи с кръгла или елипсовидна скара и един подпорен стълб. Тя спада към тип Ib по класификацията на Богдан Султов, който е един от най-разпространените типове пещи в керамичните центрове, открити в България (Хотница, Бутово, Августа Траяна, Марцианопол, Нове), функционирали главно в периода от края на II до края на III век.

РАЗКОПКИ НА РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ КРАЙ СВИЩОВ ПРЕЗ 2002 Г.

I. Сектор X – скамнум трибунорум

Евгения Генчева

И през 2002 г. продължи проучването при фасадата на жилището на трибуна, т. е. на най-западната част на обекта. В северна посока се разшири и сондажът, започнат през 1999 г. във вътрешността на базилика № 2.

Констатирано бе, че фасадният зид на сградата е разграждан до дъно и едновременно е дострояван на много места през различните периоди на съществуването на постройките в сектора. Още повече, че през нито една от строителните фази той не е пълен каменен зид, а най-често е основа под колонадата. През отделните етапи пространствата между две и повече колони са затваряни със зидове или са съответно отваряни.

През изминалия сезон са открити две от колоните, които са част от колонадата, която поддържа покрива. Те са с дължина 2,01 и 2,22 м. *In situ* е запазена и една от базите. Тя е правоъгълна ара с изчукана в горната си част база за колона. Арата е преизползвана, а старият надпис грижливо заличен. Колонадата принадлежи към последната сграда, която съществува на това място преди строежа на базиликите. Тоталните разрушения, предизвикани от хунските нашествия, са в известна степен разчистени и постройката е възстановена около средата или в началото на втората половина на V в.

Продължи и разчистването на открития през 2001 г. отводнителен канал. Той минава успоредно на фасадната стена от вътрешната ѝ страна и върви на север. Проблемът с местоположението и функцията му остава неразрешен. Първият канал, строен във връзка с жилищата на трибуните, върви през цялата дължина на изследваното пространство в сектор X. Той отводнява и съседното, разположено на запад жилище. Поради неговата дължина и завоите, съоръжението явно не е функционирало добре и след един опит за поправка (изгражда се утайник) е изоставено. Това предизвиква цялостна промяна на плана на скамнум трибунорум, с преместване от северна страна на банята и с превръщането на старата в жилищни помещения.

Каналът, разкрит през миналата година, също отводнява съседното жилище, но вместо да продължи по широката 6 м улица, която разделя двете вили, той минава през фасадната стена и завива покрай нея от вътрешната страна. По-всяка вероятност конфигурацията се налага, за да стане възможно отводняването и на част от изследваната сграда. До момента обаче не е достигнато до разклоненията, които могат да потвърдят предложената хипотеза.

В заложения през 1999 г. сондаж във вътрешността на базилика № 2 са открити части от два малки плитки басейна, които най-вероятно са имплувиуми. Те са прекъснати от зид, определянето на чиято функция бе задачата на миналогодишното разширение на сондажа. Той поднесе определена изненада, тъй като се оказа, че от юг ограничава помещение с подов и стенен хипокаустум.

То е достроено към реда на официални помещения с хипокаустум, които се намират западно от него. Той пък има изградени колонки от глинени водопроводни тръби с дължина 64-71 см, поставени върху единични квадратни тухли. Върху тръбите са наслагани една или две квадратни тухли и едва върху тях са наредени бипедалните, които поддържат пода. Височината на хипокаустното мазе е 82 см.

Колонките от тръби са подсилени с втори ред колонки от тухли. Те са издигнати по-късно и са от поправката на хипокаустното съоръжение. За това говори небрежната им изработка – на места цялата колонка се опира на една-единствена вертикално положена тухла.

На 1,42 м от запазения югоизточен ъгъл на помещението е открит префурниумът. Той е широк 0,60 м и е постлан с бипедални тухли със същата ширина. Стените му са изградени от 10 реда тухли с размери 40 x 30 x 9 см. Засипан е с пласт от пепел с дебелина 25-30 см. Префурниумът е разчистен до 1,20 м дължина, без да е достигнат краят му.

Стенното отопление е направено от кухи правоъгълни тухли с овални отвори на по-тесните страни. Те имат размери 38/39 x 23,5/24 x 2,5/3 см. От тях са подредени комините, по които се движи горещият въздух, който затопля стените. До момента подобна отоплителна система е открита в Нове единствено при помещенията от същото жилище, но там тя се състои само от единични комини, които

служат за тяга.

Запазена е и част от пода от едрозърнест жълтеникав хоросан с големи камъчета и парчета тухла, от която се получава розов оттенък. Подът е скосен в ъглите и при стените. Цялата му дебелина, заедно с тухлите, достига 28 см.

Хипокаустът продължава чрез арки и към съседното на север помещение. За съжаление, то е изцяло разчистено при нивелацията на терена през IV в. Останали са само единични тръби и тухли от хипокауст.

Откритото помещение е част от преустройството към средата или края на II в., когато в жилището на трибуна е направена отоплителна система. Тогава е преместен и централният отводнителен канал и банята на вилата. Направени са и промени във вътрешния двор, който е чувствително намален. Помещенията с хипокауст са разрушени след средата на III в.

II. Сектор IV – военна болница

Пьотр Дичек

Разкопките през сезона 2002 г. са съсредоточени в източния край на южното крило на болницата и в част от помещенията на по-късната перистилна вила урбана. Разкопани са и две помещения от източното крило на болницата.

На дълбочина 1,50 м от повърхността в югоизточната част на болницата са открити поредните погребения, които принадлежат към некропола, изследван на части от 1981 г. насам. Разчистени са общо 14 скелета в различно състояние на запазеност. Те принадлежат към два различни некропола. Два от гробовете са от VI в. и са от некропола, свързан с базиликата от сектор X. Останалите са средновековни, от които има единични бронзови обици, стъклени маниста и парче от вълнен плат с четворно усукана нишка – вероятно от панделка.

Под некропола е разкрита част от вилата, която лежи между секторите X и IV. Разкопани са сравнително големи помещения, малък вътрешен двор, покрит с каменна настилка, както и част от канал, който излиза от вилата. Сред останките са налице големи парчета от цветни мазилки от стените на сградата. Те са украсени с геометрични и растителни мотиви.

На улицата, която разделя споменатата сграда и перистилната вила, е разкрит отводнителен канал с отклонения към сградата. Тя датира приблизително от края на III до края на IV в.

Сондажът върху канала от първата фаза на цивилното строителство в сектора позволи той да се проследи в източна посока. От пълнежа му произхожда голям фрагмент от тера сигилата тип Драгендорф 37 от южногалските работилници, датирана в 80^{те} години на I в.

III. Сектор X – епископска базилика и резиденция

Анджей Биернацки

През миналия сезон изследванията са концентрирани в южната и северозападната част на комплекса от раннохристиянската базилика и резиденция. Те стъпват върху огромна площ, заета първоначално от легионните терми, строени в началото на II в. и преустройвани основно през III-IV в.

В южната част на сектора се завърши изследването на калдариума на легионните терми от III-IV в. Той има огромен полукръгъл басейн (дължина 7,50 м) с гореща вода и малка ниша до него, в която най-вероятно е стояла статуя. Правят впечатление размерите на помещението – 16,53 х 15,81 м, което означава, че то заема площ от 261 кв. м. Само входът към него има ширина 2,14 м. Прагът му е постлан с керамични плочи. На 0,80 м от него се намира споменатата ниша. Тя е полукръгла, с дължина 2,35 м и дълбочина 1,25 м. Вероятно е била покрита с мраморни плочи, от които в момента са останали само гвоздеите за закрепване. В пласта от разрушенията на калдариума са открити монети на Юлиан (дат. 355-357 г.), посребрени монети на Валериан I (дат. 253-259 г.) и на Констанций II (дат. 357-361 г.) – обстоятелство, което позволява унищоженията да се свържат с готските нашествия от 378-384 г.

Хипокаустът на калдариума е изграден от глинени тръби, каквито не се употребяват след времето на Константин Велики. Този факт позволява строителството да се датира най-късно в началото на IV в. В помещението са открити още сирийско-палестинска амфора, както и една с печат от Южна Испания, датирана през III-IV в. Сред останалата керамика се откриват фрагменти от глазирани панонски съдове и глинени лампи местна продукция.

Над унищожените южни отделения на баните се намират част от сервизните помещения на епископската резиденция от V в. Те служат за продукция на вино за литургията и в тях има големи каменни подиуми, обмазани с хидроскопична замазка за събиране на изцеждения гроздов сок. В тази част на резиденцията всички зали имат дървени подове, поставени върху големи каменни бази, които играят ролята на подпори.

От северната страна на тези помещения се намира малък вътрешен двор. Там са намерени две пещи, старателно обмазани с глина. Под двора е разкрита част от калдариума на най-ранните легионни терми.

Продължи се и работата в двора пред главния вход на епископската и на малката базилика. Под него се доразчисти палестрата (базилика дискоферта) на легионните терми. Тя има размери 32,80 х 18,10 м.

При предишните кампании пред епископската базилика бе разкопана част от монументален архитектурен комплекс. Той се състои от четири огромни пилона, два по два успоредни, изградени от рустицирани блокове с профилирана в долния край основа. Разстоянието между тях е 20,40 м. Те могат да се интерпретират като монументален вход към термите – тетрапилон, на чийто първи етаж вероятно се намира резервоар за вода. Поради необходимостта от голямо количество от нея е направено заключението, че двойните пилони изглежда принадлежат на акведукт, който довежда водата направо до банята. До момента са проследени четири двойки на разстояние 32 м.

IV. Сектор XI – принципии

Тадеуш Сарновски

През последния сезон от проучването на щаба на легиона в Нове изследванията са съсредоточени в изкопаването на останки от вътрешната уредба на помещенията в официалното (южното) крило на принципиите (необходими за правдоподобна компютърна възстановка). Открити са следи (ями от дървени колове) от строителното скеле, както и от елементите на вътрешното обзавеждане на канцеларията. Разкопан е и префурниумът на помещението, което е служило за архив и се намира източно от светилището на знамената.

В югозападния край на принципиите е разкрита малка зала, достроена през III в. Към нея от северната страна води вход. През първия период на експлоатация помещението е с червенобоядисани стени и в него има две дървени пейки. По-късно то е

снабдено със стенен хипокаустум от три страни. Четвъртата е заета от цветни мазилки в сложна композиция от кръгли елементи и коринтски колони. На една от тях е закачена правоъгълна картина с глава на младеж.

Залата съществува до края на IV в. и изпълнява ролята на клуб (схола), където членовете му се хранят заедно.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ VIII А – NOVAE ПРЕЗ 2002 г.

Павлина Владкова

Проучванията през 2002 г. на обект VIII А – Нове (сграда западно от западната крепостна стена) се проведоха от 19 юни до 19 юли. Те бяха съсредоточени основно в два сектора:

Северен сектор

На разстояние 60 м северно от зида на северните помещения на комплекса и на 78 м западно от югозападната ъглова кула на лагера бяха разкрити основите на правоъгълно съоръжение с размери 4,00 х 3,50 м. Предназначението му остана неизяснено.

Проучванията бяха съсредоточени в кв. 14, 14А, 15, 15А, 16, 16А, 17 и 17А. Разкрит беше северният ограден зид на сградата през II и III строителни периоди (III-IV век). Той е с дебелина 0,90 м, изграден от дялани камъни, подредени в правилни редове. Основите са градени чрез вкопаване в стерилния льос. От северната страна, към стръмния дунавски бряг зидът е бил укрепен и подсилен чрез контрафорси. Бяха открити пет. Те имат ширината на зида, конструктивно са свързани с него и в посока север-юг са с размери 1,60-1,70 м. Изградени са на разстояние 2 м един от друг. Около тях беше открита в голямо количество битова и амбалажна керамика, между която и амфори с дипинти.

Между ограждащия зид и северните помещения е имало открит пасаж с ширина 3,50 м – толкова, колкото е и ширината на източния портик на комплекса. Той е служел за връзка между източното и западното крило на сградата. Дебелината на северния зид на помещенията (1,20 м) дава основание да се допусне съществуването на втори етаж.

Югоизточен сектор

Работихме в кв. 235, 236 и 237, 255 и 257. Продължи проучването на източния стилобат, от който до момента са разкрити 32,0 м. На място върху него беше открита каменна база, както и следи от леглата на други три, което даде възможност да определим разстоянието между тях – около 3,50 м, толкова, колкото е и ширината на портика. Достигнахме до квадратна варовикова плоча, за която смятаме че е била поставена в югоизточния ъгъл на портика и върху нея е бил разположен открития през сезон 2001 г. постамент с надпис. На 3,5 м западно от стилобата разкрихме част от помещение с хоросанов под. То е съществувало през II и III строителни периоди, късен II-средата на IV век. Стените му са изградени от кирпич над каменен цокъл с височина 0,45 м и измазани с бяла хоросанова мазилка. Тази сграда е била разрушена от силен пожар, в резултат на който покривната конструкция и стените са рухнали върху пода.

Между това помещение и стилобата през IV век е била направена настилка от

строителна керамика – тухли и тегули. Те са положени върху подравнителен глинест пласт с дебелина 0,20 м. Подобно повдигане на нивото е констатирано в предишни години в централната и западната част на обекта. Тухлите не са подредени в правилни редове. Върху много от тях са запазени печати на I Италийски легион.

Южно от тухлената настилка, на дълбочина 2,00 м под нивото на съвременния терен (46,80 м ВНМ) бяха открити останки от градежи от първи строителен период (ранен II век) – част от префурниум и основи на зид. Подравнителният пласт над тях е наситен със строителна и битова керамика, корозирало желязо, игли за коса от кост. Върху някои от тухлите са запазени печати, които се датират в първата половина на II век.

Над хоросановия под в посока от юг към север беше разкрита и проучена част от водопровод, изграден от глинени тръби. Водопроводът принадлежи към IV строителен период на комплекса (края на IV – първата половина на V век). От този период това е първото открито от този вид съоръжение. Тръбите са с дължина 0,44 м. Прави впечатление, че за разлика от времето след средата на II до средата на IV век, когато водопроводите са с посока от запад към изток, новооткритият е с посока като тези от I строителен период (ранен II век). Тръбите са положени направо върху пръстта или зида, без оформяне на специално легло и покритие.

Сектор базилика

В южния кораб на базиликата (кв. 170) беше почистен иманярски изкоп. Установихме, че са разрушени 2 или 3 гроба от некропола от втората половина на V век. Гробовете са били градени от тухли и тегули, вероятно като е разрушен по-ранен канал. При почистването бяха открити само разхвърляни човешки кости и многобройна строителна керамика с печати на I Италийски легион. Други находки, естествено, нямаше. Разкрита беше част от зид с посока изток-запад, северен зид на помещение от I строителен период (ранен II век), градено от дялани камъни и пясъчлив хоросан. Зидът е проучен в протежение на 3,50 м. Ширината му е 0,47-0,50 м. Южното му лице е обмазано с хоросанова мазилка. В неговата източна част бяха констатирани по-късни преправки. Вероятно северно от него е преминавал канал. Основите на базиликата лежат върху руините на тази ранна постройка. Те достигат до нивото на сградата и не са били вкопани в стерилния пласт.

Макар и инцидентни и ограничени, проучванията в сектор "Базилика" отново потвърдиха нашето мнение, че некрополът е по-ранен от изграждането на базиликата, а не паралелен с нея.

БЪЛГАРО-НЕМСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ОКОЛНОСТТА НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ ЯТРУС КРАЙ СЕЛО КРИВИНА, РУСЕНСКО, ПРЕЗ 2002 Г.

Людмил Вагалински, Димитър Станчев, Герда фон Бюлов, Свен Конрад

Археологическите разкопки се проведоха съгласно договор между АИМ при БАН и Римо-германска комисия при Немския археологически институт във Франкфурт на Майн. Участваха още български и немски докторанти и студенти.

Работи се от 8 до 28 септември. Чрез сондажи в четири местности бяха проверени наблюдения от предходни теренни обхождания и геофизични изследвания

Така наречения "викус" (ръководител Свен Конрад)

Обектът е разположен източно и в непосредствена близост до кастела, попадайки в частни дворове. През предходни години тук са регистрирани късноантична керамика и част от стена, изградена от камък и хоросан. Градежът на последната наподобява на зидове в крепостта от периода В, тоест от втора половина на IV век. Заложените четири сондажа не разкриха архитектурни останки от късната античност. Проучени бяха няколко ями от това време, съдържащи парчета от керемиди, камъни, глинени съдове и дребни находки, които разкриват селищна активност. Други вкопавания с дълбочина 1-1,30 м са следи от вадене на глина през късноимператорския период. Ров с дълбочина 0,30 м и ширина 0,40 м вероятно е трасе на ограбен водопровод на кастела. Пръстеният пълнеж на този ров е смесен с парченца хоросан. Разкрита бе и една типична боклучна яма с дълбочина 1,70 м. Нейният пълнеж от хумусизирана пръст, въглени и пепел съдържа парчета от строителна и битова керамика, косер, брус, счупена луковична фибула. Тази яма датира от втора половина на IV век, т.е. от селищния период В на крепостта. Предварителните наблюдения показват, че липсва материал от VI век, т.е. от селищни периоди D1, D2. Проучени бяха и следи от живот през ранното средновековие – три полуземлянки, пет погребения. Въпросните жилища са 0,50-0,60 м вкопани и имат две фази. Периферията на жилищните ями е укрепена с ломени камъни. И трите имат по една засводена пещ, вкопана в пода и изградена със сполии от крепостта – тухлени парчета, ломен камък и фрагменти от хромели. От същото време са и няколко малки ями и вкопавания, една глинена засводена пещ, огнище за добиване на вар. Петте погребения (включително едно детско) са извършени по християнски ритуал. Нямат инвентар. През 80-те години на XX век са проучени подобни погребения, отстоящи на около 20 м от настоящите. Някои от тези гробове имали ранносредновековен инвентар (непубликувани разкопки на Димитър Станчев – ИМ-Русе). Такива погребения са намирани и в съседни частни парцели (устни сведения от собствениците). На обекта са намерени и вторично попаднали кремъчни остриета, които евентуално могат да се свържат с проучените погребения от старожелязната епоха на територията на кастела.

Обект "стадион" (ръководител Герда фон Бюлов)

Разположен е на около 400 м южно от кастела, близо до десния бряг на Янтра. Предполагаше се наличие на ранноримско селище, дори с военен характер. Направени бяха четири сондажа. Културният пласт е много безличен – отделни, много малки фрагменти от керамика, датираща от праисторическо време до средновековие. Липсват следи от каменни съоръжения. Проучени са останки от кирпичени стени, без да може да се очертае някакъв план. Локализирана е зле запазена пещ (за керамика?) от II-III век. Сред керамиката от обекта преобладават фрагменти от II-III век от типа Бутово-Павликени. Дребни находки са намерени единствено около пещта – гвоздеи, желязно сечиво, бронзов ключ, фини стъклени съдове, неопределяеми железни фрагменти. Ясно е, че местността е използвана преди построяването на кастела. Но това не е римско селище, още по-малко кастел, а вероятно някакъв стопански двор.

Обект "некропола" (ръководител Димитър Станчев)

Лежи на около 200 м югоизточно от кастела, в двора на бившето ТКЗС. При прокарване на водопровод през 60-те години на XX век са разрушени погребения (вероятно от некропол на кастела), от които са извадени скелети и тухли. Заложените два сондажа обаче не дават никакви находки. Така, мястото на некропола на Ямрус остава неясно.

Така наречения "бургус" (ръководител Людмил Вагалински)

Обектът е разположен на около 2 km източно от селото, в местността "Чичов елак". Представлява склон със западно изложение върху първа незаливна тераса, на около 1 km южно от Дунав. Заложен бе един сондаж, разделен на западна и източна половина. В източната бе разкрита половина от пещ за битова керамика. Другата половина остава в северния профил на сондажа. Запазена е скарата (диаметър около 2 м и дебелина 0,13 м) с отворите за топлия въздух (диаметър 0,05 м) и долните 0,30 м от купола с дебелина 0,15 м. Скелетът на купола е правен с пръчки с диаметър 0,012-0,02 м. Върху скарата лежаха парчета от един (?) волям глинен съд с вероятна яйцевидна форма. Изработен е прецизно на бързо колело от добре пречистена (примеси от слюда и отделни камъчета) и равномерно изпечена глина. Тестото е бледочервено след изпичането. Отвън най-вероятно само горната половина е украсена с жълто-бяла ангоба, нанесена на хоризонтални пояси. Преди да изсъхне ангобата, по нея е врязан орнамент – хоризонтални прави и зигзагообразни извици, чийто бледочервен цвят (цветът на глиненото тесто) контрастира с оставената ангоба. Този съд е засега рядък пример от българска територия на рисувана керамика от края на късножелезния период (I в. пр. н. е – началото на I в. от н. е.), популярна сред келтските племена от Нормандия и Югозападна Германия на запад, до Сърбия на изток, и особено в района на Дунав. Подобна керамика правят и гаките северно от Долен Дунав около новата ера. Източнокелтската рисувана керамика се характеризира с геометричен орнамент като настоящия. Освен този съд върху скарата лежаха още глинени чаши, изработени на ръка, от така наречения тракийски/дакийски тип – една почти цяла, дъно от друга и устие вероятно от такъв съд. Подобно съчетание се среща често в синхронни селища по сръбското Подунавие, където се тълкува като съжителстване на келти с даки. Твърде рано е за подобен извод въз основа на настоящата находка. Пещта е изоставена, при което в нея са захвърлени, вече негодни, споменатите глинени съдове. Части от купола се срутват върху скарата. По стръмния склон се спускат поради ерозия пластове льос, които покриват останките от пещта. През ранноимператорския период на това място е построена сграда с кирпичени стени и вероятен цокъл от ломен камък. Нейните рушевини са съсредоточени в западната половина на сонджа. Не бе установен планът ѝ. Единственият конструктивен елемент от сградата, открит на място, е дървен кол с диаметър 0,20 м, забит на дълбочина от 0,50 м. Много силен пожар овъглява даже подземната му част и остъклява на места кирпичените стени. Фрагменти от римски амфори и съдове от типа Бутово-Павликени датират българската постройка в границите на II-III век с евентуално уточнение в средата на II-средата на III век. Сигурен *post quem* за нейното построяване и опожаряване е единствената монета, открита на обекта и в частност сред развалините на сградата – сечена е в Рим през 76 година. При изграждането на тази римска постройка с неизвестно предназначение теренът се спускал все още стръмно от изток на запад и от юг на север. В опит за известно нивелиране той бил подсечен в източния край, при което е унищожена дневната повърхност, кореспондираща с пещта. В западния край е насипана пръст, взета от близко тракийско селище, съдържаща фрагменти от глинени съдове от VIII-VII и IV-III в. пр. н. е. Това селище вероятно лежи по-високо по склона, над сондажа, защото глинени фрагменти от тези периоди са смесени с льоса, покриващ пещта, а и римската сграда – типичен пример за обър-

ната стратиграфия. Доста по-късно – по време на Първа българска държава според откритите черепи – са правени някакви вкопавания сред римските рушевини. Формата и размерът на тези ями са неясни. Възможно е да са за грабеж на строителен материал. Според геофизични проучвания от 2000 година, има поне още две пещи за керамика и някакви други архитектурни останки. За съжаление, поради изтичане на договора между АИМ и РГК не се предвижда скорошно възобновяване на разкопките на този интересен (заради пещите!) обект.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ ПО ТРАСЕТО НА ЗАПАДНИЯ АКВЕДУКТ НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ ПРЕЗ 2002 Г. – АРЕА "RUSALIA"

Иван Църов

Проучването бе осъществено през месеците март-юни-септември. Разкрит бе южният край на дългата 2785 м арката, върху която акведуктът пресича долината на р. Росица. В сектор с дължина 55 м се откриха два четириъгълни и шест кръстовидни кея, както и укрепващи ги конструкции, разположени между тях. Между втория и третия кей бе открито съоръжение, което поради ограбването му в ново време е трудно да бъде интерпретирано. Допускам възможността това да е кула, служела за укрепване на конструкцията, проветряване и контрол на акведукта. Има форма на почти правилен четириъгълник, с дължина на северната и южната страни от 7,2 м, западната 7,53 м и източната 7,4 м. Широчината на арката е 2,9 м.

Южно от края на арката, сондажно бе проучено трасето на акведукта в сектор с дължина 130 м. Установи се, че конструкцията му е изградена по познатия от други сектори начин. Ломени камъни, споени с хоросан оформят засводения "кожух" на канала (*specus*). Той е широк 0,5 м и висок около 1,4 м. Обмазан е с водоустойчив хоросан, върху който са направени вдлъбнатини. Те са увеличавали коефициента на грапавост, намалявайки по този начин скоростта на протичащата вода в този стръмен участък. Конструкцията е била изградена стъпаловидно, за да бъде избегната възможността от приплъзване под натиска на собствената тежест. Не може да бъде установено, дали така е бил направен и каналът, но по вероятно не е.

ТЕРЕННИ ОБХОДИ ПО ПРОЕКТ "ГРАДЪТ И СЕЛОТО В РИМСКАТА И КЪСНОРИМСКАТА ИМПЕРИЯ: НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ И СЕЛОТО В ГРАДСКАТА МУ ТЕРИТОРИЯ" ПРЕЗ 2002 Г.

Иван Църов

Теренните обходи и геофизичните измервания се осъществиха във времето от 1 до 19 април. В експедицията вземаха участие общо 70 души – специалисти, студенти и технически лица. Проучвани бяха 7 обекта, носещи името на селото, в чието землище са. За четвърти пореден сезон се работи по статистическия метод, включващ дейностите броене (clicks), събиране (pick-up) и геофизични измервания (resistibility & magnetometer survey). Напълно или частично бе изяснена структурата на селищата, както и плановете на някои сгради в тях, незасегнати (за сега!) от иманярската вандалщина.

Върбовка. Вилен комплекс, водоснабдени жилищни сгради, стопански постройки, пещи, могилен некропол. Иманярско риголване. Частично изследван.

Драганово. Вилен комплекс. Части от антаблеман – бази, колони, капители, праг. Хипокауст.

Куцина. Вилен комплекс (?). Поради старо риголване, геофизичното измерване не показа наличие на представителна сграда.

Поликраище I. Сгради, чийто план не бе установен, поради иманярско риголване. Частично изследван.

Поликраище II. Сгради, унищожени от иманярско риголване. Вероятно представителната е заемала най-високата част. Била е снабдена с хипокауст. От нея произхожда база, капители, праг. Частично изследван.

Русаля I. Иманярското риголване е изваждало на повърхността бази, колона, капител. Частично изследван.

Русаля II. Вилен комплекс с представителна сграда и други постройки.

При обектите Върбовка, Драганово и Русаля II бяха регистрирани вилни комплекси, а при Вишовград части от сграда. При Поликраище I, Поликраище II и Русаля I измерванията не дадоха резултат, поради иманярско риголване до 1 м дълбочина. Тази вандалщина е довела до пълно унищожение на паметниците – факт, наблюдаван при 90% от селищата.

ПРОУЧВАНИЯ В НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ ПРЕЗ 2002 г.

Павлина Владкова

Разкопките бяха съсредоточени в три сектора.

Сектор Агора, западен стилобат

Тук беше открита траншея от изваденатата крепида на западния стилобат от ранен II век. Тя беше запълнена със строителна керамика и кирпич. Намира се на разстояние 2,50 м от западния стилобат от II строителен период. Западно от траншеята открихме под от трамбована глина. Нивото на този под, както и траншеята, напълно съвпадат с тези, открити през предишния сезон 2001 северно от този сектор. Източно от траншеята проучихме яма, която датираме в последната четвърт на IV век. В нея беше открита битова и строителна керамика, кости от животни и др. Най-интересна е намерената част от колона от цветен мрамор. До сега подобен вид колони не са откривани в Никополис ад Иструм.

Сектор Агора, източен стилобат

Разкрита беше източната крепида на ранната арея на агората. Запазени са само основите с дълбочина 0,60 м и ширина 0,90 м. Разстоянието от крепидата до западния зид на източните ранни помещения е 5,0 м. Западно от крепидата, на разстояние 0,60 м беше открита траншея с дълбочина 1,0 м, за която смятаме че е свързана с канал от I строителен период.

Проучванията потвърдиха хипотетично изказаното предишната година мнение, че ранната арея е с квадратен план, със страна равна на 100 римски стъпки.

В подравнителния пласт над ранните градежи бяха открити дребни находки, като керамика, фрагменти от стъклени съдове, фрагмент от мраморен съд, тухла с графит, бронзов пръстен, фрагмент от игла от кост и др.

Сектор Термоперипатос

Бяха открити градежи, които представят четири строителни периода.

I строителен период. Разкрити бяха части от две помещения в централния кораб на сградата. Западното е с размери 5,40 м в посока изток-запад, а от второто бяха проучени 1,30 м в същата посока. В посока север-юг са разкрити 3,50 м, без да се достигне до ъгъл. Субструкцията на зидовете в долната част е изградена от един ред дялани камъни с добре оформена лицева зидария и хоросанова спойка. Хоросанът е песъчлив, с примес от дребни речни камъчета. Ширината на зидовете е 0,48-0,50 м. Върху този нисък цокъл стените във височина са били изградени от кирпич. Разкрито беше и подово ниво от трамбована глина. Начинът на градеж и нивото в помещението напълно съответстват на запазените части от градежи върху площта на агората на агората, които отнасяме към ранен II век.

II строителен период. В средата на централния кораб на термоперипатоса беше открита траншея на изведени основи на зид с ширина 1,40 м. Траншеята беше запълнена със строителни отпадъци. Зидът е пресичал зидовете на ранната сграда. Вероятно става дума за стилобат, върху който се е издигала колонада. Така, известните досега интерпретации за покритието на сградата и графичните реконструкции трябва да бъдат отново преосмислени.

III строителен период. Разкрит беше зид с посока север-юг и дължина 16 м, разположен на 9,20 м източно от западния зид на термоперипатоса. Върху западното му лице е запазена хоросановата мазилка, а западно от него – хоросанов под на помещение. В подравнителния пласт, върху който е изграден подът, беше открита монета на император Валентиниан I (364-375). Явно сградата е била построена след готските нашествия в последната четвърт на IV век. Посоката на зидовете се запазва, извършват се преграждания на някои от входовете на магазините и други преустройства. Сградата е обхващала цялата площ на термоперипатоса.

IV строителен период. Върху открития зид от III строителен период през 80-те години е бил констатиран градеж на калова спойка. Явно, че зидовете на сградата от предходния период са били използвани като основи на новопостроените сгради. Няма запазени подови нива от този период. Вероятно това са градежи, които отнасяме във времето след средата на V век.

БЪЛГАРО-БРИТАНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА "ГРАДИЩЕТО" КРАЙ С. ДИЧИН, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО, ПРЕЗ 2002 Г.

Венцислав Динчев

Работи се основно в северозападната част на укреплението в първите десетилетия на V в. сл. Хр. "Градище" (сектор F). В западния край на северната крепостна стена разкрихме останките на порта. Тя се явява отвор в куртината с ширина 2,20 м. Страниците ѝ са с Г-образни очертания, поради наличието на пиластри в челните им части. Чрез пиластрите порталът е стеснен до 1,55 м. В цоклите на страниците са използвани сполии. Прагът е изсечен в голям монолитен блок, обработен прецизно съобразно конфигурацията на портата. Тя е била затваряна с една еднокрила врата.

Изследвахме зидан отточен канал, който минава под портата. При челната страна на прагового блок каналът прави чупка и поема в северозападна посока, т.е. спуска се косо по склона на възвишението. Каналът не продължава в защитената площ на "Градището", което доказва предназначението му.

Пред северната порта разкрихме останки от протейхизмата. Изглежда, че именно тук е началото/края на протейхизмата, която описва полукръгла дъга пред северозападната ъглова кула. Установи се, че достъпът до портата не е бил фронтален.

Неочаквано бе откритието на една стена, ориентирана север-юг, която започва от началото/края на протейхизмата и слиза по северния склон на възвишението. Тази стена не е в конструктивна връзка с протейхизмата, но двете са с идентичен градеж и еднаква стратиграфска позиция, което доказва синхронността им. Най-вероятното обяснение засега на въпросната стена е подпорно съоръжение за осигуряване на подхода по склона към северната порта.

След края на първия период в живота на "Градището" през 60-те години на V в. протейхизмата е изоставена. Сред съоръженията на портата по-късни преустройства са регистрирани при отточния канал.

От портата към защитената площ започва главната улица на "Градището" с ориентация север-юг. Ширината ѝ достига 2,50 м. Първоначалното улично ниво при портата е с дребни камъни (предимно речен чакъл), трамбовани в глина. Не е изключено върху тях да е лежала настилка от каменни плочи. Частично запазена подобна настилка установихме като улично ниво тук от втория период на обекта.

Теренът покрай вътрешното лице на северната крепостна стена между северозападната ъглова кула и портата не е застрояван през първите два периода на обекта. Непосредствено на изток от портата и северния край на главната улица обаче установихме останки от синхронна сграда, която опира в крепостната стена - F X. Тя е със солиден каменно-кирпичен градеж. Върху глинобитния под в изследвания северозападен ъгъл на F X попаднахме на останки от огнище, оградено с камъни.

След краткотрайния втори период (изглежда не повече от две десетилетия), "Градището" е за известно време необитаемо. Възобновяването на живота е през втората четвърт на VI в. През третия период настъпват съществени промени в характера на обекта. Северната порта е затворена с блокаж от камъни без спойващ разтвор. Не функционира и по-ранната главна улица. Над нея разкрихме нови части от две късни сгради (североизточният ъгъл на F VII и северозападната част на F VIII), установени още през 1999 г. Те са със слаб градеж. Към края на третата четвърт на VI в. животът в "Градището" приключва.

В хода на проучванията бе открит разнообразен материал от различните периоди на късноантичното укрепено селище.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ "КОВАЧЕВСКО КАЛЕ"

Иванка Дончева

Археологическите проучвания на обект "Ковачевско кале" - антична крепост, разположена в близост до гр. Попово, през 2002 г. бяха съсредоточени в два сектора - при Западната порта на крепостта, където бе възобновено преустановеното през 1992 г. проучване на кула № 11, фланкираща портата от север, и по протежението на западната крепостна стена, където бе заложен сондаж между кула № 10 и северозападната ъглова кула (№ 1), лежаща днес под шосето Попово-Бяла, целящ локализирането на крепостната стена.

При разкопките на кула № 11 бе доразкрита северната половина на кулата, част от която бе останала непроучена през предходните археологически кампании. Разкрита бе северната страница на входа към кулата, имаща дължина 6 м и дебе-

лина на зида 3,20 м. Изцяло бе разкрит и входът към кулата, широк 2,15 м. Пространството на входа към кулата е било настлано с плочи, част от които бяха разкрити *in situ*.

По оста на входа към кулата, в посока към Източния пилон (пилон № 1), бе разкрита част от подова настилка от тухли. Тя се състои от вторично преизползвани цели и в различна степен фрагментирани тухли с различен цвят - бледожълт и червен. Върху някои от тухлите има печати - MARCIA и SARM. Запазените размери на тухлената настилка са: дължина (север-юг) - 1,90 м, ширина (изток-запад) - 1, 50 м. Върху една от тухлите са били гравирани допълнително знаци - две пентаграми.

Безспорно най-интересният резултат от проучванията на кула № 11 бе разкриването на трети пилон в централната част на кулата. На разстояние 0,60 м западно от Източния пилон (№ 1) и на 0,38 м източно от Западния пилон (№ 2) се попадна на трети, междинен пилон, издигнат в една ос с другите два. Южната страна на новооткрития пилон (№ 3) лежи на една линия с южните страни на другите два пилона, докато северната му е на 0,40 м навътре от тези на другите на другите пилони. Размерите на пилон № 3 са 1,38 (север-юг) х 1,65 м (изток-запад). Височината на основите на пилон № 3 е 0,46-0,55 м, или средна височина 0,50 м, докато височината на основите на другите два пилона е 1 м. Основата на пилон № 3 лежи малко по-ниско от основите на другите два пилона - с около 0,10 м. От изток и от запад страните на основата на междинния пилон са леко скосени, като за целта са използвани профилирани монолитни каменни блокове. Над тази профилирана двустранна основа е поставен огромен правоъгълен каменен блок с размери 1,20 х 0,70 м (т. е. съвпадащ с дължината на източната и западната страна на пилона) и дебелина 0,30 м. Няма следи от градеж във височина над този каменен блок, но в предходни кампании (1992 г.) на същото това място бе открит подобен огромен профилиран каменен блок, който бе приет за корнизен камък на единия от пилоните.

Основите на междинния пилон са изградени от грижливо обработени правоъгълни каменни блокове със средна големина 0,60 х 0,30 х 0,15 м. Те са слоени с бял хоросан с много малко примеси от съвсем ситно счукани тухли, с грижливо обмазани фуги, докато хоросанът, използван при изграждането на другите два пилона, е много по-груб - с повече и по-едро счукани тухлени примеси.

По всяка вероятност, този пилон е бил най-ранният и единствен пилон на кулата, който в един малко по-късен период е бил заменен от другите два. Това се е наложило поради големите размери на етажните и покривните конструкции на кулата, които трудно са се поддържали само от един пилон. Най-вероятно този пилон е престанал да бъде използван сравнително скоро след неговото издигане и още при първото преустройство на кулата, наложило се след силно опожаряване малко след средата на IV век (най-вероятно след готските набези, опустошили района), той е бил заменен от другите два. След първото опожаряване на кулата (респективно на крепостта), нейният под, който първоначално е бил от трамбована жълтеникава глина, примесена с хоросан, е бил леко повдигнат (ок. 0,07-0,10 м) и покрит с подова настилка от вторично преупотребени тухли, част от която бе разкрита *in situ* по време на разкопките.

С цел локализирането на крепостната стена между кула № 10 и северозападната ъглова кула № 1 (днес под шосето Попово-Бяла), в кв. XV-15 и XV-20 бе заложен сондаж А/02. Разкрита бе част от вътрешното лице на западната крепостна стена с обща дължина 12 м.

В сондажа бе разкрита част от опожарено жилище. Частично бяха разкрити южната и източната стени на жилището, което на запад е било долепено до крепостната стена. Във вътрешността на жилището бе открита златна монета (солид) на император Юстиниан I.

През отчетната кампания от вътрешността на кула № 11 бяха открити сравнително ограничен брой находки - фрагменти от битова керамика (предимно от голямообемни амфори, от сиво-черни гърнета, някои от които са имали капаци), фрагмент от глинена лампа, прешлени за вретено, стъклени маниста. Една от находките, заслужаващи внимание, е едно изцяло запазено гърне, сиво-черно на цвят, без дръжки, открито вертикално поставено (пълно с много фин, ситен пясък) на подовото ниво във вътрешния североизточен ъгъл на кулата.

И през тази кампания продължи откриването на голямо количество тухли с печати, вече неведнъж споменавани - едноредовите ANNIA, MARCIA, AVXAN, SARM, PRAELI и двуредовите, носещи наставката AVGG (= *augustorum duorum*) - AVGG/MAR, AVGG/ANN, AVGG/PRA, както и откритият през тази кампания, неизвестен досега печат AVGG/SAR.

Сред откритите монети преобладават тези от първата половина на IV век - Константин I (304-337), Крисп (317-326), Констанций II (324-361), Констанс (333-350), възпоменателните Urbs Roma (330-346), но са открити и няколко по-късни - на Валентиниан I (364-375), Теодосий I (379-395), както и на неговата съпруга Елия Флацила (379-395).

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКО-РИМСКО СВЕТИЛИЩЕ КРАЙ С. МАДАРА, ОБЩИНА ШУМЕН

Георги Атанасов, Ст. Стойчев, Неделчо Неделчев

Археологическите разкопки край с. Мадара са извършени със студенти от катедра "История" при ШУ "Епископ Константин Преславски". По време на разкопките е разкрита част от тракийско светилище в местността "Бобанов", на 1,5 км на изток от Мадарския конник, в подножието на скалния венец на платото. Основание за проведените разкопки дадоха предадените в РИМ Шумен оброчни плочки на Тракийския конник.

Беше проучена площ от 12 квадрата с размери 5 х 5 м. Средната дълбочина на насипа е около 0,30-0,50 м.

Открити са основи на сграда, разкрита частично. Северната и стена е с дължина 7,0 м. Източната и западната стени са с дължина по 6,0 м, ширината им е от 0,64 до 0,75 м, запазената височина на зидовете е до 50 м. Основите на сградата са изградени от ломен камък на кална спойка.

От северната страна на изсечената в скалите площадка се разкри зид, разположен в квадрат 32. Запазени са само три каменни блока от добре обработен варовик, без спойка, захващани с железни скоби, залети с олово.

Върху и около площадката се откриха:

- плочки с изображения на Тракийския конник с надписи от един до четири реда. Основните посвещения са: "ХЕРОЙ МАРМАРИТИЯ", "...ТЕ ТЮХЕ". Някои от тях са съпроводени с римски лични и родови имена.
- множество фрагменти от плочки и релефи, вероятно от около 40–45 плочки (глави, конски опашки, крака на конници и на коне);
- каменни фрагменти от надпис на гръцки език, с височина на буквите около 0,04 м;
- фрагменти от каменен съд с диаметър около 1,6 м, с пластична украса от лозови листа и гроздове;
- фрагменти от каменни корнизи;
- фрагменти от луксозна и битова керамика;

- фрагменти от лампи;
- фрагменти от стъклени чаши и плоско стъкло;
- римски бронзови и сребърни монети от III-IV в.

Въз основа на намерения материал върху разкопаната площ и монетите от Авреллиан (270 г.) до Валентиниан (375 г.), обектът се датира във II/III – IV в., но откритият зид и строителната керамика около него дават основание за по-ранна датировка.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ТРАНСМАРИСКА (ТУТРАКАН) ПРЕЗ 2002 Г.

Емил Петков

Археологическите разкопки се проведоха с цел по-нататъшно разкриване на южната крепостна стена и на югоизточния ъгъл на късноримската крепост на Трансмариска. Теренът, който проучваме, е незастроен и представлява приблизителен триъгълник между улици "Крепостта" и "Петър Берон". Научен консултант е досегашният ръководител на проучванията Людмил Вагалински.

Разкрихме част от южното лице на куртината между двете кули и част от източната стена на междинната подковообразна кула. Крепостната стена е с дебелина от 3,60 м. Синхронна е с проучения през предишните години сектор от северната куртина, т.е. построена е в края на III век. Източната стена на подковообразната кула № 3 няма конструктивна връзка с крепостната стена. Изградена е покъсно и я датираме в периода между първата и последната четвърт на IV век. Във вътрешността на кулата, в близост до ъгъла между източната и тилната ѝ стена, бе открит латински надпис, врязан върху хоросанова замазка на фуга. До края на сезона не бе достигнато нивото на банкета от градежа на кулата и куртината. Достигнатата дълбочина е 64,35 м спрямо общия за обекта репер.

Във връзка с поставена задача да се разкрие югоизточния ъгъл на късноримската крепост бе заложен нов сондаж, той обхваща и вътрешността на югоизточната кула № 4 и достига до вътрешното лице на източната ѝ стена.

Установи се, че крепостната стена завива на север към Дунав с азимут от 0^0.

Вътрешното лице на ъгловата югоизточна кула № 4 е обилно измазано с хоросан. Виждат се само отделни лица на каменни блокове. Разкритата западна стена на кулата се долепя до крепостната стена без конструктивна връзка. Дебелината на зида е 2,40 м. На дълбочина 62,95 м се разкри банкетът на крепостната стена. От същото ниво, спускайки се в дълбочина в югоизточна посока до достигнатото ниво 62,35 м, е изграден банкетът на западната стена на кулата, т.е. нивото на терена при изграждането на кулата се е спускал в същата посока. Подемният материал във вътрешността на кулата е късноантичен, с датировка в края на III–началото на V век. Под нивото на банкета на кула № 4 липсва подемен материал и земната маса е стерилна.

Проучените през 2001/2002 г. части от крепостната стена на късноантичното укрепление разшириха значително информацията за топографията му. За съжаление, изследване на източната куртина, продължаваща в северна посока (към Дунав), е невъзможно поради гъста съвременна застройка.

ПОДВОДНА АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ "КАВАРНА - 2002"

Асен Салкин, Пенко Георгиев

Експедицията се проведе на два етапа – I етап от 23 юни до 5 юли и II етап от 8 до 18 октомври 2002 г. Поради лошото време подводните проучвания бяха съсредоточени в залива на пристанище Каварна, на запад до с. Божуряц и на изток до местността "Дълбока". Задачата ни беше да набележим основните обекти за проучване под вода при провеждането на комплексната българо-френска експедиция. В залива на Каварна пред буна № 2 продължават да излизат в голямо количество фрагменти керамика в хронологическите граници на IV в. пр.н.е. – VI в. от н.е. и от късносредновековната епоха – XV-XIX в.

Между керамиката се откриват фрагменти от груба тракийска керамика и животински кости, което ни кара да предположим, че част от залива в I хил.пр.н.е. е бил суша.

На изток от пристанище Каварна по посока на нос Калиакра, на дълбочина от 6 до 10 м, се откриха фрагменти от амфорна керамика и вероятно това е един от пристаните на античния Бизоне.

Направено беше подводно разузнаване и пред местността "Дълбока", между Русалка и Археологическия резерват "Яйлата", пред Шабленската Тузла и в акваторията южно от Крапец.

Освен намерената от нас керамика, в акваторията на Крапец през есента на 2002 г. са били изваждани оловни щокове. Предполагаме, че в преантичната епоха северната част от залива на Крапец е била суша и е заграждала един много удобен за приставане и извършване на товаро-разтоварни работи залив. През настоящата година една от задачите ни е да се проучи по-прецизно залива на Крапец. Беше събрана и информация от леководолази и рапанджии за над 50 "закачки", които при евентуално намиране на средства ще бъдат проверени.

РЕЗУЛТАТИ ОТ СПАСИТЕЛНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "СТЕФАН КАРАДЖА" №1 В ГРАД КЮСТЕНДИЛ

Веселка Кацарова

Обектът е разположен в кв. 299, парцел V-399 по плана на град Кюстендил, на ъгъла между улици "Ст. Караджа" и "Цар Асен". Проученият терен, предвиден за ново застрояване, е с площ 150 кв. м. Парцелът попада на около 20 м източно от термите на Пауталия и непосредствено западно от проучената през 1992 г. част от голяма римска сграда от II-IV в.

Спасителните археологически разкопки се проведоха в рамките на месеците юли и август 2002 г.

Културният пласт е проучен до дълбочина 3,60 м без да е изчерпан, тъй като на достигнатата дълбочина излиза подпочвена вода с висок дебит. В него се разкриха останки от градежи и съоръжения от римската, късноантичната, средновековната и възрожденската епохи.

На римската епоха принадлежат два масивни зида от голяма обществена сграда. Сградата е с надлъжна ос север-юг, с отклонение от 45 градуса в северозападна посока. Зидовете са разкрити на дължина 18,50 и 13,65 м, широки са по 1,50 м и са изградени солидно в техника *opus mixtum* със спойка от розов хоросан. Отстоят на 3,00 м един от друг. Запазената максимална височина на зидовете в суперструк-

ция достига до 1,40 м. В дълбочина зидовете са разкрити до 3,60 м, като с това общата им височина достига до 2,80 м. Установени са и редица преустройства. По източното лице на вътрешния зид са открити долепени на фуга три тухлени пиластъра, отстоящи на 4,60-5,20 м един от друг. В тухления пояс на същия зид са открити 7 квадратни отвора (0,15 х 0,15 м), преминаващи през цялата му широчина. Аналогично един пиластър е бил долепен до западното лице на външния зид. От същия строителен период е и откритият кръстовиден стълб, изграден от тухли в редова зидария. Допълнително при по-късно преустройство са изградени зидове, долепени на фуга до пиластрите на вътрешния зид, с което вътрешното пространство е било разчленено на помещения.

И при това проучване не бе установена дължината на сградата по оста север-юг, която надхвърля границите на изследвания терен. Вероятно е обхващала цялата строителна инсула източно от термите.

Сградата е имала богата мраморна декорация, от която са открити облицовъчни плочки и корнизи. Установени са две подови нива, едното от които е от песъклив хоросан с дебелина 0,15-0,20 м. Откритите при проучването археологически находки (монети, керамика, бронзови предмети и пр.), както и фрагмент от надпис на гръцки език върху мраморна плоча, дават основание издигането на сградата да бъде отнесено към втората половина на II в., а преустройствата ѝ са от средата на III до края на IV в.

На късноантичната епоха принадлежат останките от три зида от речни камъни и фрагменти от тухли, със спойка от кал. Два от тях са долепени до източното и западното лице на зид № 1 от римската сграда. Датират от края на IV до втората половина на V в. От същото време е и една сметна яма.

От средновековната епоха са открити останки от полувкопани жилища от IX-XI в., концентрирани в източната половина на проучения терен. Зидовете на едно от жилищата разбиват частично два от пиластрите на римската сграда.

От възрожденската епоха са проучени три сметни ями и един кладенец.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА В ГРАД САНДАНСКИ

Владимир Петков, Румяна Милчева, Светла Петрова

Баптистерият на епископската базилика в град Сандански е първият отбелязан в научната литература археологически обект, който слага началото на вече почти 85-годишната история на археологическите проучвания в с. Свети Врач, по-късно (от 1929 г.) град свети Врач, а от 1949 г. – град Сандански.

През военната 1917 г., когато на това място е разположен щабът на I-ва Българска армия, при строителството на противосамолетно укритие войниците попадат на руина, която Вера Иванова-Мавродинова посещава и описва. В публикацията на обекта през 1922 г. тя правилно определя разкритата част от помещение като баптистерий (кръщелня). За съжаление, в последващите години мястото е затрупано с пръст, отломки от сгради и боклуци, обраства с храсти и дървета. Така то остава засипано до 1999 г., когато при планови археологически разкопки на археологическия обект "Епископска базилика", проучван от 1989 г. в центъра на град Сандански, зад сградата на кметството, бе отново открито. През първия етап на разкопките бе разкрита само частта, проучена още 1917 г., и едва през настоящата година успяхме да проучим и останалата половина от кръщелнята.

Изследванията позволиха да възстановим пълната стратиграфска картина на

обекта, която съвпада с тази в съседните коридори, водещи към него. Оказа се, че повечето от разрушенията по помещението са извършени от изкопа, направен от войниците, които като минна галерия са надупчили почти централно писцината, достигайки до твърда почва. По стратиграфския профил и находките обаче ясно проличава, че баптистерият е бил напуснат преди да бъде разрушен. В архитектурно отношение е представлявал сравнително ниска куполна постройка с дебели външни зидове. Вписването ѝ в правоъгълник вероятно се е наложило от конструктивна гледна точка с цел укрепването на сградата. Височината на купола и е била най-вероятно в рамките на 5,50 – 6,50 м, като таванът е бил с мозайки в техника "опус вермикулатум" с най-разнообразни геометрични мотиви. Тесери с размери до 0,5-0,7 см са предимно от стъклена смалта в богата цветова гама, като се срещат и мраморни такива. Част от тях е била покрита със златна ангоба, запазена върху тесера със слой от 0,55 мм. От запазените орнаменти върху фрагментите се открихса цветчета, елипси, т. нар. мотив "паунова опашка" и други, които след подробен анализ могат да дадат по-пълна картина на украсата на тавана.

Страничните стени на кръщелнята са били украсени със стенописи с различни цветове в геометричен стил. От запазените части личат добре оформени пана, разположени между колони, най-различни геометрични фигури, ромбове, медальони и други, които имитират мраморна облицовка. Външният зид на писцината е бил изрисуван с наклонени черти с дебелина 2 см в тъмносин цвят.

Самата писцина е била облицована с различни по произход мраморни плочи, а подът е бил изпълнен с мозайка в техника "опус сектиле" с триъгълни сини мраморни плочи. Добре личат отворите за влизащата и източваща се вода. Двата коридора около писцината са застлани с тухли от добре изпечена червена глина.

Достъпът до баптистерия е бил максимално улеснен от четирите входа, разположени почти симетрично в посока югоизток–северозапад и югозапад–североизток. Допълнително в западната и източна посока са били оформени и две ниши с размери 0,70 х 0,80 м. За съжаление, засега е проучена територията само северозападно около помещението, което затруднява изясняването на плана и функциите на съседните до баптистерия постройки.

Освен обилните находки от мозаечни фрагменти се откриха и мраморни детайли от колонки, капители в йонийски стил, части от бази и други. Някои от детайлите са със следи от златна боя, което говори за луксозната декорация на баптистерия. Интерес сред находките предизвикаха фрагментите от мраморни парчета със следи от надписи, изображения на хора, части от христограма (най-вероятно става въпрос поне за две такива плочи) и части от мраморна диплома.

Находките бяха открити в най-долен културен пласт, който в различните части се колебае от 0,5 м във външния коридор, до 1,50 м в писцината, което е лесно обяснимо с денивелацията на отделните части на помещението. След този културен пласт баптистерият е бил бързо покрит от редуващи се слоеве от бистър речен пясък и кал от неизвестен водоизточник, които периодично са се повтаряли в рамките на 15-20 години, колкото са слоевете промит бистър речен пясък. След затрупването му до височина 2,20-2,70 м на запад до началото на XX в., промени в стратиграфията не бяха открити. Липсата на големи селища около него е позволило запазването му от намесата на външни фактори.

Като планировка, откритият в Сандански баптистерий е един от най-интересните в планирането на подобни сгради, като отделни компоненти в планирането и украсата се срещат в раннохристиянските центрове Стоби, Амфиполис и Филипи.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПОДПОДОВОТО ПРОСТРАНСТВО НА БАЗИЛИКАТА "СВЕТА СОФИЯ" В СОФИЯ ПРЕЗ 2002 г.

Константин Шалганов, Марио Иванов, Надежда Кирова, Георги Бояджиев

Може да се каже, че през 2002 г. окончателно завърши археологическото проучване на подподовото пространство на базиликата. Разкопките бяха съсредоточени изцяло в западната половина на подподовото пространство на южния кораб, на площ от 40 кв. м. Работи се 24 работни дни, средно с по 4 души на ден. Финансирането бе от страна на Столична община. Бе изчерпан почвен пласт с обща дебелина 1,50 м, ситуиран между нива с крайни точки -1,25 м и -2,80 м спрямо кота 0 – съвременното подово ниво в базиликата.

Бяха разкрити и проучени 6 гробни съоръжения с трупополагане и преобладаваща ориентация на надлъжната ос изток–запад или близо до нея, които се разпределят като типове както следва:

- 3 гроба със стреховидно керемидено покритие (№ 1, 3, 4);
- 2 гробни камери, зидани от тухли на хоросанова спойка, с покритие от бипедални тухли (№ 2, 6);
- 1 гробна яма (№ 5).

Предварителната обработка на гробния инвентар показва, че датировката на разкритата група гробни съоръжения засега се вмества в абсолютните хронологически граници от края на II/началото на III до третата четвърт на IV век. Характерът на инвентара съответства в много голяма степен и на групирането по нива на проучените гробни съоръжения.

На най-голяма дълбочина (-2,40 м. спрямо кота 0) се ситуира гробна камера № 6, с трупополагане на 4 индивида и останки от подметки от кожени сандали с набити железни кабари. Две автономни монети от времето на император Септимий Север (193-211) я отнасят към края на II, по-вероятно – началото/първата четвърт на III век.

На следващо, по-високо ниво – между -2,15 и -1,90 м спрямо кота 0, може да се обособи група от 3 тегулни гроба - № 3, 4, 1 (последният без инвентар). Инвентарът от първите два – от № 3 (лампа моделирана в калъп, с животинско изображение на диска и къс, закръглен фитилник; балсамарий с висока шийка и камбановидно тяло; монета на Александър Север като цезар, сечена в 221 г.) и от № 4 (две монети на Констанций II, намерени непосредствено върху и до гроба, сечени в периода 355-361 г.), позволяват тази група гробни съоръжения да бъде датирана най-общо в периода от втората четвърт на III до третата четвърт на IV век.

Най-проблемни за датиране са последните две гробни съоръжения - № 2 и № 5, тъй като нивата на полагането им в тогавашния терен (-1,65 и -2,35 м) не са синхронни със съдържащия се в тях гробен инвентар, а също така и с нивата на останалите датирани гробни съоръжения. Противоречията могат да бъдат преодолени, ако се вземат предвид следните констатации: съдържащата се в гроб № 2 монета на Гордиан III (238–244) има контрамарка на лицевата си страна, която по характера си насочва към доста по-късна дата – най-общо IV век, а инвентарът в гроб № 5 (комплект от бронзови апликации от коланна гарнитура и кръстовидна фибула) датира последния, засега предварително, най-рано в края на III – началото на IV век. Освен това, ситуацията с гроба спрямо пластовете и околните проучени и датирани гробове показва ясно неговото дълбоко врязване в тогавашния терен през пластове с по-ранно датирани гробни съоръжения.

Датировката на проучените през 2002 г. 6 гробни съоръжения не противоречи (съобразно гробния инвентар и нивата на вкопаване в тогавашния терен) на датировката на разкритите досега след 1991 г., а и преди това гробове и гробници в този сектор от източния некропол на антична Сердика.

Навсякъде в подподовото пространство на базиликата е достигната средна дълбочина от -2,80 м спрямо кота 0, където, при подходящо експониране, съобразно реализиращия се понастоящем проект, ще има възможност за свободното движение на посетители и специалисти за запознаването им с разкритите и запазени на място останки от по-ранни църкви и гробни съоръжения, съхранени под сегашната базилика "Света София".

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ ПРЕЗ 2002 г. ОБЕКТ "РИМСКА БАНЯ"

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Шохей Инуки

През 2002 г. продължиха археологическите разкопки в Диоклецианопол на обект "Римска баня". В тях взеха участие студенти от ПУ "Паисий Хилендарски". Работата беше съсредоточена по разкриването на помещение № 2. Работеше на площ от 230 кв. м. Културният пласт достигна дълбочина до 4,2 м. Зидовете на помещението бяха разкрити изцяло. Суперструкцията им е запазена от 1,8 м до 4,00 м. Те са градени в системата *opus mixtum*, на триредови тухлени пояси. За спойка между камъните и тухлите е използван хоросан с примес на едро счукана тухла. Най-добре е запазен източният краен зид на постройката – на височина до 4,00 м. От вътрешната му страна са оформени три ниши, които в горната си част завършват с арки. Стълбовете на нишите и арките са изградени изцяло от тухли. Симетрични на тези ниши са оформени и по вътрешното лице на западния краен зид на помещението. Разкрит беше междинният зид между помещенията 2 и 3. В средата му е разположен вход, свързващ двете помещения. На същия зид към помещение 3 също са изградени три ниши, които в горната си част завършват с арки. В междинния зид до входа са вградени вертикални тръби за отвеждане на дъждовните води от покривната конструкция. Досега в зидовете на цялата постройка са открити шест такива водоотвеждащи тръби. Разкрит беше напълно запазен засводен вход, свързващ помещенията 1 и 2.

Археологическите находки, открити по време на разкопките, са предимно фрагменти от късноантична керамика, няколко парчета от вътрешна стенна мраморна облицовка, силно корозирали метални предмети и животински кости.

Комплексният анализ на материалите от археологическите проучвания и геодезичните измервания показват, че разкриваната в момента баня се намира в конструктивна връзка с разкритата през 1935 г. от Д. Цончев в Хисар римска баня. Без съмнение в случая се касае за луксозен римски бански комплекс, запазен почти до покрив, който обхваща площ от 1600 кв. м. Досегашните резултати свидетелстват, че той е бил изграден през IV в. Цялостното разкриване на банския комплекс на Диоклецианопол е от голямо значение за изясняване на проблема за римските термални бани и за балнеолечението през античността.

ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ПРИ С. ЧЕРНИЧЕВО, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Шохей Инуки

Тракийският могилен некропол при с. Черничево се състои от 9 надгробни могили. Те са разположени южно, югоизточно и югозападно от селото. През 2002 г. бяха проведени спасителни археологически разкопки на две могили: могилата в местността "Тръновица" и "Даньовската могила".

Надгробна могила в м. "Тръновица".

Могилата отстои на 700 м западно от с. Черничево по картен лист К-9-37-/149/. Висока е 6 м и има диаметър при основата 37 м. В югоизточната част на могилния насип е направен голям шахтовиден иманярски изкоп, който достига до основата на могилата. Данните от геофизичното измерване, извършено от инж. Илиян Катевски, установиха аномалия в близост до иманярския изкоп. Изземването на могилния насип започна от югоизточната част, по предварително очертани четири основни ребра и спуснати за геофизичното измерване през 30° междинни ребра. В профила на насипа се разграничават три основни пласта. В централната част на могилата, на дълбочина 2 м от върхната част на насипа, се откри вкопаване, което е широко 1,2 м и дълго 1,90 м. В долната му част се попадна на овъглено пространство с диаметър 0,20 м. От южната страна това вкопаване е оградено от един пласт средни и дребни камъни. Археологически находки тук не бяха открити. В южната и югозападната част на могилата се откриха разхвърляни пет глинени съда, характерни за края на V и началото IV в. пр. Хр – две канички, купа, кратер и аскос. Кратерът и аскосът са силно фрагментирани. Съдовете са разположени на пространство с диаметър 1,5 м. След цялостното изчерпване на могилния насип и разчистване на основата на могилата гробно съоръжение не беше открито.

"Даньовска могила".

Намира се на 1,5 км югоизточно от с. Черничево, в местността "Тойлука" и попада в картен лист К-9-37-/150/. Висока е 8 м и има диаметър при основата 40 м. В могилния насип са направени два шахтовидни иманярски изкопа. До съоръжение не е достигнато. Геофизичните измервания установиха аномалия в югоизточната част на насипа, в близост до изкопите. В профила на могилния насип се разграничават три основни пласта. Долните два пласта са наситени с фрагменти от глинени съдове с различно предназначение. Керамиката е характерна за V–IV в. пр. Хр. В центъра на могилата, при основата, се попадна на огнище с диаметър 0,9 м, в което се откри дъно от глинен съд.

Най-горният културен пласт на южната половина на могилния насип е наситен с късни погребения. Откриха се 11 женски погребения. Всички гробове основно са ориентирани в посока изток–запад. Накитите са стъклени и бронзови аривни, бронзови обеци, прешлен за вретено. В едно от погребенията беше намерена огърлица, състояща се от ситни стъклени и костени мънисти. Такива находки се срещат както през ранновизантийската, така и през средновековната епохи. Наличието на този некропол поставя въпроса за съществуването на ранновизантийско или средновековно селище, което до този момент в близката околност не е установено.

Данните от проучванията на "Даньовската могила" показват, че през V–IV в. пр. Хр. тук е извършен погребален ритуал в оформеното в основата на могилния насип огнище. През ранновизантийската или средновековната епоха могилата е била използвана за некропол.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА В МЕСТНОСТТА "КУРБАН ТЕПЕ" ПРИ С. КРАСНОВО, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров

През 2002 г. се проведе теренно наблюдение и обхождане на тракийска надгробна могила край с. Красново. Тя е разположена в местността "Курбан тепе" и отстои на около 1,5 км северозападно от с. Красново. Висока е 7,5 м и има диаметър при основата 35 м. През есента на 2002 г. на тази могила от РПУ – гр. Хисаря беше заловена иманярска група, която разкопаваше могилата с багер и самосвал. Бяха направени три огромни изкопа от югозападната, южната и югоизточната ѝ страна. Теренните наблюдения, които извършихме, установиха сериозно нарушение на могилния насип в посочените сектори. Цялата южна половина е разкопана. В централната част е открито каменно струпване, което по всяка вероятност представлява кожуха на гробно подмогилно съоръжение. В направените профили се очертават четири основни пласта. В основата на могилата е открит пласт с дебелина 0,18 м, който е силно трамбован. Вероятно в случая се касае за подова настилка на съоръжение, в което е извършен погребален ритуал. В разкопаната пръст се откриват фрагменти от керамика от IV в. пр. Хр. На базата на наблюденията на този етап можем да определим, че извършването на погребалния ритуал и натрупването на могилния насип са станали през IV в. пр. Хр. Спасителните археологически разкопки на надгробната могила в м. "Курбан тепе" край с. Красново ще бъдат реализирани през 2003 година.

РАЗКОПКИ НА СЕВЕРНАТА СТРАНА ОТ ФОРУМА НА ФИЛИПОПОЛ – ПЛОВДИВ ПРЕЗ 2002 Г.

Мая Мартинова

Във връзка с предстоящи консервационно-реставрационни работи, финансирани от фондация "А. Г. Левентис" се проведоха редовни археологически разкопки на обществена сграда, ситуирана в североизточния ъгъл на форумния комплекс. Община Пловдив извърши промяна на регулационната граница с частен имот от изток и терена за проучване бе разширен с 50 кв. м. Проучванията се проведоха с цел изясняване плановата схема, конструкциите, строителните фази и стратиграфията на културния пласт на сградата.

Продължихме сондажа в северното амбулацио, започнат през 1999 г., с цел прецизиране трасето на масивния зид, документиран в североизточния ъгъл на амбулацията при предишните кампании. Достигнахме до горните руини на зида, а в южния край на сондажа проучихме подово ниво от трамбована глина и пласт с деструкции от кирпичен градеж.

В рамките на сградата са проучени каменно-кирпичени градежи, синхронни с тези от сондажа в северното амбулацио, които принадлежат на най-ранното, предримско оформление на градския площад на Филипопол. Продължиха разкопките в южната, източната и северната галерии. На места се достигна до подпочвена вода. Проучиха се нови сектори от радиалните зидове, носещи подпорната конструкция на кавеята и кошеровидните тухлени сводове, върху които стъпват амфитеатралните редове. В северната галерия е изграден напречен тухлен зид с отвор в средата, който служи за опора на цилиндричния тухлен свод.

На базата на стратиграфските наблюдения и открития подемен археологичес-

ки материал се разграничават четири основни строителни фази в изграждането на сградата в хронологическите граници от I до V в. сл. Хр. Те се различават в обемните и архитектурно-пространствени параметри и употребата на различни строителни материали и техники.

От портика, оформящ западния фронт на сградата, се откриха две бази за колони *in situ*. Портикът осъществява директна връзка с форума и малко открито пространство – пиецета, от която се разкриха нови 10 кв. м с настилка от мраморни плочи. Проучи се стълбище от две стъпала, което ограничава пиецетата от север, и югоизточния ъгъл на масивна сграда, ситуирана на север от пиецетата.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "КИРИЛ НЕКТАРИЕВ" №1 В ПЛОВДИВ

Елена Кесякова, Иво Топалилов

Спасителните археологически разкопки на обект "Кирил Нектариев" №1 се извършиха съгласно чл. 18 от ЗПКМ. Обектът се намира в архитектурно-историческия резерват "Старинен Пловдив", в югоизточните склонове на Трихълмието.

В представената ни за археологическо проучване площ от около 24 кв. м се изчерпа археологическата субстанция, като се достигна до материкова структура. Теренът е със силна денивелация от запад на изток.

При подравняването на терена до ниво съвременно ходово ниво, се откриха три септични ями, както и зид с посока север-юг, който е преизползван за обграждането на една от септичните ями. Непосредствено до зида и септичната яма се попадна на част от човешки скелет с ориентация изток-запад, като ограбен инвентар липсва. В източната половина на двора, непосредствено под ходовото ниво на сградата, се попадна на два зида, градени от ломен камък и фрагменти от тухли, споени с кал.

Спасителните археологически проучвания, които се извършиха под субструкцията на тези зидове, дадоха възможност да се изясни стратиграфията на проучваното петно. Засвидетелствани са пластове от средновековието до елинистическата епоха.

Средновековният пласт е представен само чрез фрагменти керамика, която е смесена и с възрожденска и съвременни отпадъци. Пластът не е обособен, а е накърнен изцяло от ямите и съвременното строителство. Вероятно към тази епоха трябва да бъде отнесен и посоченият по-горе гроб, както и запазените в субструкция от два реда камъни на калов разтвор зидове. Последните са фундирани в късноантичния пласт.

В късноантичния пласт се откриха запазени в негатив два зида, единият с посока изток-запад, а другият – север-юг. Самият пласт се датира с помощта на откритата керамика и монети.

Римската епоха е засвидетелствана чрез пласт без архитектура, но с две подови нива, като горното ниво е прорязано от късноантичната траншея. Върху това ниво се откри фрагмент от лампа, докато под по-ранното ниво се проучи погребение на животно, най-вероятно куче.

Най-ранният културен пласт в площта с дебелина от 1,00–1,10 м се отнася към предримската епоха и се датира чрез открития в него чернофирнисова и излъскана черна керамика. Към късноелинистическата епоха се отнася и пластът със стената хоросанова мазилка.

Направи се сондаж с дълбочина 2 м, което показва, че този елинистически пласт стъпва върху материкова структура и липсват други по-ранни напластявания.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА" ВЪВ ФИЛИПОПОЛ ПРЕЗ 2002 Г.

Елена Кесякова

Археологическите разкопки на обект "Епископска базилика" във Филипопол през 2002 г. се наложиха с оглед опазване на паметника и неговата социализация. Защитната сграда, която бе построена през 1985 г. вследствие на непрекъснато ограбване на носещата й конструкция, рухна върху античния паметник, което наложи бързи аварийни действия. Като една от първите задачи бе да се разчисти паметника от срутената конструкция и да се предприемат необходимите консервационно-реставрационни работи. Като втора задача бе да се доразкрие и проучи мозайката от централния кораб в рамките на резервирания и обграден терен, за да се направи фотограметрично заснемане.

Работи се само два месеца, като се изпълниха всички препоръки на комисиите. Бяха открити отново мозайките от южния и централен кораби, като се направиха необходимите консервационно-реставрационни дейности. Допълнително се разкриха още 50 кв. м мозайки от централния кораб в неговия северозападен ъгъл. В този сектор се попадна на още четири погребения, които принадлежат на средновековния некропол, засвидетелстван върху руините на епископската базилика, от който до 1985 г. бяха разкрити 96 погребения. Сега общият им брой нарасна на 100.

Заложиха се и два сондажа за изясняване на строителните периоди и стратиграфията на обекта, но поради липса на средства проучванията бяха прекъснати. Мозайките бяха зазимени според предписанията на специализираната комисия на НИПК.

РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ "МАКГАХАН" №10 В ПЛОВДИВ

Елена Кесякова, Жени Танкова

Обектът на ул. "Макгахан" №10 се намира в чертите на укрепения античен град под източните склонове на Джамбаз тепе. Парцелът е с площ 150 кв. м и е предвиден за изграждане на жилищна кооперация. Спасителните археологически разкопки се проведоха от 22.11. до 11.12.2002 г., след механизирано изчерпване на насипния пласт – 1,60 м от съвременния терен.

До нивото на строителната кота с дълбочина 3,20 м се регистрираха три строителни периода:

I строителен период (края на III–IV в. сл. Хр.) – декуман с ширина 5,40 м, с прилежащите му от юг и север сгради № 1 (с хоросанов под) и № 2. Зидовете и на двете са градени от ломени камъни със спойка на розов хоросан. Запазената им височина в суперструкция е 0,60–1,00 м. Големият размер на разкритата част от сграда № 1 може да я класифицира като обществена.

II строителен период (края на V–VI в.) – декуманът не функционира, той е преграден от зид с посока север-юг, който с част от сгради № 1 и № 2 образуват

нова сграда № 3.

III строителен период (XII-XIII в.) – част от сграда № 2 е преустроена в средновековно жилище, обслужвано от сметна яма. Към този период се отнася и кръгло огнище, разкрито в сграда № 1.

С цел изчерпване на културните пластове се заложат два сондажа.

Сондаж № 1 – в североизточния ъгъл на помещение № 1 от сграда № 1. Констатира се, че помещението има и по-ранен строителен период (II в.), в който градежът в суперструкция са ломени камъни със спойка от бял хоросан, а в субструкция – на калов разтвор.

Сондаж № 2 – по трасето на декумана. Разчисти се северното лице на северната страница на уличния канал. Градежът е на розов хоросан. Проследиха се сектори от три глинени водопровода в посока изток-запад. Улицата е с един строителен период.

На дълбочина 5,50 м под съвременното ниво античният културен пласт в сондажите е изчерпан.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ РЕЗЕРВАТ "АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА" ПРЕЗ 2002 Г. ОБЕКТ В КВ. 22 ПАРЦЕЛ 1Х – 1722, УЛ. "ДИМИТЪР НАУМОВ" №62

Красимир Калчев

Парцел 1Х-1702 на кв. 22 по ЗРП на Стара Загора се намира в най-южната част на античния и средновековен град Августа Траяна – Верея – Боруй, в непосредствена близост до южната крепостна стена. Обхваща площ от 660 кв. м.

Спасителните проучвания се проведоха от 01.05 до 21.06.2002 г. със средствата на инвеститора на новото строителство.

Разкриха се останките на три сгради от различни периоди на съществуване на античния и ранновизантийски град. Най-ранната сграда А е в източната половина на петното за строеж. Тя е верижен тип. Разкрити са частично 5 помещения. Строителната техника, материали и находки отнасят сградата към първия период на застрояване на Августа Траяна – от първата половина на II до средата на III в.

Втората сграда В се разкри частично в най-западната част на обекта. Тя също е изградена от ломени камъни на кал. При изграждането ѝ теренът е повдигнат с 1,40 м. От сградата се разкри само фасадният източен зид.

Третата сграда С е в най-северната част на петното за строеж. Разкрит частично е само южният фасаден зид. Масивните размери на архитектурата и строителната техника я отнасят към началото на IV в. През втората фаза на изграждане от юг е пристроена малка частна баня, състояща се от четири помещения и малък двор от изток. Може да се отнесе към третата четвърт или края на IV в.

След разрушаването на сграда С върху нейните руини са изградени малки кирпичени жилища, разрушени през първата половина на VII в.

През средновековието тази част на града най-вероятно не е била застроена. Разкриха се няколко ями, отнасящи се към XI-XII в.

Значителни разрушения на архитектурните останки са нанесени през Възраждането и през XX в., когато жилищната сграда в северозападната част на обекта е разрушила високите части на късноантичната баня и жилищата от VI в.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА СТАРА ЗАГОРА

Кръстина Панайотова, Румен Миков

Теренните обхождания бяха извършени във връзка с предстоящите рехабилитация и ново строителство по трасето на Южния обходен път на Стара Загора (КМ 63+689/235267/ - КМ 73+315) и изготвяне на Доклада за ОВОС.

На площ от около 7,5 дка беше установено наличието на фрагментирана и строителна керамика и регистрирано селище от III-IV в., разположено в непосредствена близост до зоната на строителство при Пътен възел Раднево.

В района на КМ 69+850 (пътно кръстовище за с. Богомилово) бяха открити единични фрагменти от строителна и битова керамика.

В нивите непосредствено южно от отбивката от път II-66 при КМ 72+640 по повърхността на терена беше регистрирано наличие на фрагментирана битова и строителна керамика, сред която и такава от римската епоха.

АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. КАЛФАТА

Кръстина Панайотова, Димитър Недев, А. Ермари

Археологическите проучвания на обект "Античен некропол на Аполония Понтика в м. Калфата" се проведоха от 15.07. до 25.10.2002 г. В периода 18.08-15.09.2002 г. разкопките бяха международни, с участието на екип от Център "Камий Жулиан" на Университета на Прованс Екс Марсилия I (Франция).

Изкопът в главния сектор беше разширен в северозападна посока. Новият участък заема площ от 550 кв. м, с културен пласт над 5 м. Проучените общо 77 гробни съоръжения се отнасят към известните от некропола на Аполония типове и някои нови варианти.

Погребване в **Яма - Тип I** е извършено в 53 гроба, отнасящи се към времето от средата на V до средата на III в. пр. Хр. Характерно за ямите от V - началото на IV в. пр. Хр. е, че са изкопани в глинест пласт или изсечени в скалната основа с големи размери (6 гроба). Те са правоъгълни, със заоблени ъгли. Насипът над някои от тях има крепида от ломени камъни без спойка. Останки от 6 крепиди, изградени една над друга, бяха проучени в югозападната част на изкопа. Всички ями са засипвани с пясък, с изключение на две от съоръженията, които са затрупани с камъни, и гроб № 243, който е покрит с 3 хоризонтално поставени керемиди.

Към Тип II - Граден с керемиди гроб се отнасят две съоръжения., като при едното керемидите са поставени стреховидно над погребания.

Откритите през 2002 г. **Градени с камъни 13 гроба - Тип III** се отнасят главно към Вариант 2 - изградени и покрити с варовикови плочи. Стените на три от съоръженията са обмазани с варо-пясъчен разтвор. При гроб № 289 върху бялата мазилка на североизточната дълга стена са врязани букви и знаци. Стените на гроб № 309 изцяло са оцветени в тъмночервено. Тези два гроба нямат каменно покритие, но изсечените в четирите ъгъла на каменния под на последния (№ 309) отвертия дават основание да се предположи дървено такова. Следи от оцветяване в червено има и по горния вътрешен ръб на покритието и по ъглите на камерата на гроб № 278.

За първи път в некропола на Аполония в м. Калфата беше проучен градеж гроб, върху каменното дъно на който е изсечена кръгла ниша за поставяне на урна с ос-

танки от трупоизгаряне.

Жителите на Аполония са извършвали трупополагането направо в гробното съоръжение, в амфора (гроб № 299) или в ковчег (при 74 гроба), като всички съоръжения са използвани еднократно. Преобладава ориентацията с глава на изток, включително сезонните отклонения (58 скелета). Обичайното положение на скелета е по гръб, с изпънати крайници. Изключение представляват погребаните в гроб № 234 (хокер наляво) и № 244 (със свити в колената крака, надясно).

В двата случая, когато е било извършено трупоизгаряне извън мястото на погребване, останките са положени в "кипърски" тип амфора и в традиционна урна. За затваряне на съдовете са използвани чернофирнисов киликс и местна паница.

За първи път в некропола в м. "Калфата" бяха проучени два гроба, в които е извършено препогребване на възрастни индивиди. Изтлелите кости и даровете от гроб № 245 са положени в питос с характерната за "кипърския" тип амфори украса, а при гроб № 257 е използвана дълбока местна паница и части от амфора.

Само в 3 от проучените през последния сезон гробове липсва инвентар. Почти задължителните като гробен дар съдове за масла и благовония са били поставени предимно около главата и ръцете (при 50 погребения). В 44 случая това са лекити, в от които са местни и принадлежат към инвентара на гробове от V и IV в. пр. Хр. Останалите са чернофигурни с флорална украса, чернофирнисови и червенофигурни, към които се отнасят и лекитите в техника барботино с позлата, с червена палмета и с мрежест орнамент. Алабастроните от алабастър се намират в гробове от края на V и началото на IV в. пр. Хр., а единственият открит през 2002 г. балсамарий е използван в края на IV в. пр. Хр.

Амфори са употребени като гробни дарове само в 2 случая, като са поставяни прави в ъгъла на овалната яма. В някои (3 на брой) детски гробове се намериха чернофирнисови или местни амфорички. Единственият открит до сега като погребален дар в този некропол червенофигурен кратер е украсен с рядко срещаната сцена от цикъла "Кентавромахия". Кани, червенофигурни, чернофирнисови и местни ойнохоета и пеликета са намерили място сред даровете в 11 гроба, а съдове за пиене (чернофирнисови кантарос, киликс, скифос и чаша с една дръжка) са били поставени в 16 гроба. Сред даровете, поставени при 9 погребения, присъстват местни плоскодънни гърнета. Местни и чернофирнисови панички са били поставени в 7 гроба. Над черепа на погребания в гр. № 284 се намери голяма местна паница, поставена с дъното нагоре. Червенофигурни гутуси са част от инвентара на 4 гроба, в които през втората половина на IV в. пр. Хр. са били погребани малки деца.

Теракотите, които по правило се намират в детски гробове, представляват изображения на животни и птици, седнала богиня, Кабир, сатири и гротескна човешка фигура, култови масички с различна големина и форма. В богатия на гробни дарове Гроб № 278 се намериха 14 теракоти, между които маска-изображение на негърска глава и 3 "гимнастички". Подобна теракота, заедно с вотивна еднорога оловна котва, беше открита над гроба сред приношенията около база за стела.

И за погребаните в този сектор на некропола заплащането за услугата на Харон не е било задължително - само в 7 гроба се намериха монети, две от които сребърни.

Към металните аксесоари на облеклото се отнасят открити в 16 гроба бронзови игли и фибули (в 5 гроба). С начина на живот по гръцки образец се свързват намерените в 11 гроба бронзови стригили. Пет от погребаните са снабдени с бронзови огледала. С изключение на по една сребърна гривна и обеца, откритите и през този сезон накити (обеци - 4 бр.; пръстени – 4 бр.) са бронзови.

Изхождайки от изключително рядката употреба на метални предмети сред гробните дарове, впечатлява инвентарът на гроб № 294, който включва 2 оловни

тежести, едната от които с печат, 2 оловни кубчета, бронзови подкова, шпатулка и кука за риболов, железни нож и предмет с форма на осмица.

Предметите от кост, включени в инвентара на 18 гроба, представляват астрагалоси с различна големина и дискове. Към тях трябва да спомена и групата на магическите предмети от гроб № 305, съдържаща раковини, маниста, миниатюрни тежести, фалоси, костен идоли и челюст от гризач.

Както и през другите години, голяма част от находките се намират извън гробове - на места, където са извършвани постпогребалните ритуали. Обредните огнища, разположени между гробовете, пред оградните стени и пред периболоса, съдържат познатия комплекс от животински кости и натрошени паници, панички, гърнета, рибни блюда и скари за печени на риба, рядко съдове за благовония и метални предмети. Освен традиционните амфори без столчета и кани с пробити дъна, формиращи керамичните струпвания (броя на находките в две от които са 64 и 119 екземпляра), от използваните при либация съдове трябва да се отбележи едно местно ойнохое. Върху неговата повърхност аполонийският майстор е поставил два печата - изображение на Горгона и конник.

Откритите през 2002 г. 11 надгробни паметници, датиращи от края на V-началото на IV в. пр. Хр., представляват традиционните варовикови блокчета, върху които оцветени с червена боя са врязани имената на йонийски гърци.

Новопроученият участък от Аполонийския некропол също е ограден откъм морето с периболос, от който засега са разкрити 18 м. Първата част се състои от три сектора, разделени с къси страници. Докато първият сектор е изграден само от ломени камъни, останалите представляват два реда квадри и ломени камъни над тях. От три реда квадри е изградена страницата от северозападната страна на третия сектор с дълж. 2,20 м. Характерно за новооткрития периболос е, че секторите във втората част са с малки размери.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ААР АПОЛОНИЯ – СОЗОПОЛ

Ценя Дражева, Димитър Недев

През 2002г. археологическите проучвания в Созопол бяха свързани преди всичко с предстоящи благоустройствени мероприятия в общински терени и ново строителство в частни имоти в централната градска част (кв. 25, п. VIII и IX) и в южната крайбрежна зона (в кв. 25, п. XIX и XX и кв. 4, п. CCXIX по ЗРП на града).

Антични обекти (IV–II в. пр. Хр.)

Целта на проучванията е свързана с доизясняването на стратиграфията на античните пластове в участъка на кв. 25, п. XIX и XX и особеностите на конфигурацията и инфраструктурата на пастадно жилище, датирано в кр. на IV-III в. пр. Хр. Напълно бе разкрито южното му крило, състоящо се от 3 помещения с общи размери 14 х 4,5 м. Зидовете, изградени от ломени камъни на кал, са запазени в основи до 0,4 м. И тук констатираме използване на отпадъчна каменista маса от нискотехнологична флотация на медна руда при уплътняването и нивелирането на подовото ниво. Вероятно тя произхожда от намиращите се в близост тракийски рудници на Медни рид. Находките (фрагменти от местна тънкостенна и груба керамика, фирнисова керамика, 3 бронзови монети на Аполония и 1 бронзова монета на Лизимах) потвърждават първоначалната датировка.

При наблюдения в терени, засегнати от ново строителство на къщи в западната част на полуострова на ул."Крайбрежна" №39, беше разчистен античен кладенец с диаметър 1,2 м и дълбочина 5 м. В долната си част той е изсечен в скалата, а горе е изграден със суха каменна зидария. От северната страна кладенецът е тангиран от зид с квадров градеж, който влиза под насипа в съседния парцел и е трудно изясняването на неговата функция. По-интересните находки от насипа в кладенеца и околния терен са: фрагменти от солени, калиптери, рисувани долиуми, йонийска кума, местни тънкостенни кани, мегарска купа, печат върху тухла ЕУ и печат върху керемида с буква А. Съоръжението се датира и от една бронзова монета на Александър III и две бронзови контрамаркирани монети на Аполония в края на III-II в. пр. Хр.

Ранновизантийски и средновековни обекти

Във връзка с проектирането и реализирането на реконструкцията и благоустройството на градината до съвременната църква "Св. Георги" (кв. 25, п. 8 и IX), финансирани от проект "Красива България", бяха извършени проучвания, които дадоха възможност за допълване на резултатите от археологическите разкопки през 1993-96 г. на християнска църква и некропол (V-XVII в.). След демонтажа на каменната настилка и стълбите на алеята, препокриваща частично южния кораб на църквата, бе напълно изяснена нейната най-източна част. Разкрити са още три зидани каменни колони под номера IV, V и VI, които разделят южния кораб от централната част на наоса. Те са с аналогичен на известните досега градеж и размери. Това даде възможност за окончателното изясняване на архитектурния план и размери на църквата. Тя е с базиликален план, едноапсидна от изток и с триделен притвор от юг. Наосът е с вътрешни размери: дължина - 29,2 м, ширина - 13,35 м. Разделен е от шест двойки каменни колони на три части. Централният кораб е с ширина 7 м, южният – 3,15 м, а северният – 3,25 м. Разположението на цялата ширина на църквата притвор е с дължина 3,1 м. Апсидата попада под нивото на съвременната галерия "Ласкариди", но е била изцяло унищожена при строителство още в началото на XIX век.

От външната страна на северния кораб бе разкрита голяма сграда, долепена по цялата дължина на северния зид на църквата. Тя е с дължина 22 м и ширина 6,67 м. Състои се от четири отделни помещения с различна степен на запазеност на приземен етаж. Носещите зидове са с дебелина 1,10 до 1,24 м, което предполага по-голяма височина и вероятно втори и трети етажи с дървена конструкция. Това се потвърждава и от наличието на голямо количество обгоряло дърво и железни гвоздеи в строителния насип. Специфичните особености на отделните помещения показват, че приземния етаж на сградата има стопански функции, свързани с обслужването на горните жилищни етажи. Най-добре е запазено крайното източно помещение под № IV с размери : дължина - 8 м, ширина - 4,3 м и височина - 2,3 м. То е вкопано на дълбочина 1,8 м под подовото ниво в наоса на църквата. Стените са с добре оформен градеж от обработени каменни блокчета, подравнени на места с тухли и спойка от червен хоросан. От вътрешната страна са обмазани с дебела 1,5 см хидрофобна замазка със светлочервен цвят. Вероятно неговите функции са свързани със складиране на храни при ниски и равномерни температури, което е осигурено от добрата хидроизолация и липса на отвори в стените. Такава практика за изграждането на подобни складове е съществувала в Созопол в периода V-VI в. При разкопките през 1996 г. в съседен парцел до източната крепостна стена беше проучено напълно аналогично по градеж съоръжение, но с по-големи размери.

Връзката на склада с горното ниво на сградата е било чрез дървена стълба, а таванът е бил покрит с масивен гредоред, останки от който се откриват в пожарения строителен пласт, разчистен в помещението. По находките, добити от него, можем да проследим два етапа от използването му: I - в периода V-VIII в.; II – XI-XV в. Най-многобройни са фрагментите от битова и рисувана керамика, 2 бронзови монети на Хонорий, монета на Никифор II Фока, две византийски скифати от XII-XIII в. и др.

Във връзка със строителни работи по укрепване на участък в кв. 18, п. XIX от югоизточната крайбрежна алея бяха извършени археологически разкопки на кула под № 8 от общата номерация на укрепителната система на Созопол, изградена във втората половина на V-началото на VI в. Кулата е с правоъгълна форма, силно издадена напред от стената, с размери 4,6 х 4,3 м. Плътната ѝ основа лягa върху издаден в морето скален зъб, почти на нивото на водата. Каменният градеж е фундиран върху скалата, обилно залята с хоросан с едро счукана тухла. Челото на кулата е изцяло унищожено при строителството на крайбрежната алея. Запазена е част от стената със същия градеж при връзката с крепостната стена, с ширина 1,20 м и височина 3,80 м. В профила на емплектона минава пояс от 5 реда тухли. С тази кула общия брой на проучените кули от крепостта на Созопол става 14.

Във връзка с укрепване на външното лице на крепостната стена в началото на южната алея (кв. 4) бяха проведени разкопки в участък от 60 кв. м. Проучени са 22 християнски погребения, датирани най-общо в XIV-XVI в.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ПРИРОДЕН РЕЗЕРВАТ "РОПОТАМО"

Цония Дражева, Димитър Недев, Кръстина Панайотова

Във връзка с подготовката на План за управление на природен резерват "Ропотамо" и създаване на културни туристически маршрути за социализацията на парка беше проведено теренно обхождане на археологическите обекти. Целта беше установяване на актуалното им състояние и разработване на програма за археологическо проучване, консервация и реставрация на застрашените паметници. Поради ограничения допуск в резервата, част от който е ловно стопанство, обходът включи следните обекти:

Местността" Вълчаново кале", известна още с наименованието на природния феномен "Лъвската глава". Тракийската крепост, локализирана в най-високата югозападна част на скалния рид, е с частично запазена крепостна стена от ломен плочест камък на кал. Запазена е в максимална дължина 6,2 м и максимална височина 1,4 м. В най-западния край е силно обрушена от ерозията на скалата. В подножието на крепостта са запазени основите на средновековен християнски параклис , който вероятно е бил изграден върху мястото на скално тракийско светилище в късносредновековния период. В запазените скални ниши на отвесния скат от западната страна и изсечени в скалата жертвени каменни кръгове по-късно са извършвани и християнски ритуали.

Местността "Беглик таш", разположен на пътя за залива "Св. Параскева", източно от връх "Китка", включва уникално скално тракийско светилище от IX–IV в. Светилището заема площ от около 250 кв. м и включва три групи скални образования. В подножието на светилището беше установен жилищен хоризонт с находки от ранножелязната епоха и късноримския период. Между светилището и района на връх Китка бяха регистрирани 5 долмена в лошо състояние, като част от

тях са били разбити от иманярски действия. В гората беше открит некропол от около 30 малки надгробни могили, които съдържат цистови погребални съоръжения.

В залив "Св. Параскева" - средновековна църква от XI-XVII в., вероятно свързана с манастирски комплекс. Тя е с размери 11,8 х 4,3 м, еднокорабна от типа "стеснат кръст". Разчистени са основите на южната най-добре запазена страна за установяване на конструктивното й състояние във връзка с предстоящото проектиране на реставрация.

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА И СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ СЕЛО ОЧИН ДОЛ, ВРАЧАНСКО

Спас Машов, Георги Ганецовски

Село Очин Дол е разположено над искърското дефиле, върху два склона на речна долина, на 750 м надморска височина. Разкопките се проведоха през периода юли-септември в местността Манастира (известна още с името Пресветица) и имаха спасителен характер. Реализирани са от екип в състав: научен ръководител - Спас Машов от РИМХГ - град Враца, Георги Ганецовски от РИМХГ - град Враца и Красимира Тодорова от БАС "И. Венедиков" град София.

Проучванията разкриха останките на голяма еднокорабна църква с преддверие, параклис, баптистерий, дарохранителница и три апсиди. В нейния план се наблюдават най-малко две основни преустройства и допълнения, които частично са изменили архитектурния й облик. Постройката е изградена върху здрав скалист, девствен терен, предварително заравнен, доколкото е било възможно, чрез вкопавания в западната част. Максималните размери на храма достигат дължина 18,9 м и ширина 9,4 м. Дебелината на зидовете варира от 0,7-0,8 м до 1 м. Запазени са във височина до 1,1 м. Градежът им е от местни ломени камъни (вероятно пясъчник), някои от които са грубо обработени, споени с бял или розов хоросан, наситен със очукани тухли. На места е запазена жълто-кафява подова хоросанова мазилка. Първоначално църквата се е състояла от наос, нартекс и баптистерий. В един по-късен етап към тях са добавени параклис от юг и дарохранителница от север. Баптистерият е преустроен чрез изграждане на вдлъбната кръстовидна вана. Конструирана е от жълт, шуплест и добре обработен бигор, споен с бял варо-пясъчен разтвор. В България подобно оформени баптистерии са рядкост.

Най-близък паралел откриваме в базиликата Коритен град край село Лютиброд. Констатирано е сходство в размерите, планировката, както и в намерените йонийски кемпферов капител и елипсовидни прозоречни колонки. Те дават основание да отнесем църквата към V - края на VI век.

През XII-XIII век южно и източно от параклиса възниква малък некропол. Открити и документирани бяха 4 гроба. Два от тях бяха разрушени от машини при изкопните работи. Погребенията са извършени в ями, вкопани в древната повърхност на дълбочина от 1,2 до 1,45 м. Ориентацията им е изток-запад. В два от гробовете беше открит инвентар, състоящ се от накити за глава и за ръце: четири метални гривни, принадлежащи към различни типове, три счупени стъклени гривни и два нашушника.

КРЕПОСТТА "ХОТАЛИЧ" ДО ГРАД СЕВЛИЕВО

Бони Петрунова, Надежда Ботева

След седем годишно прекъсване, Община Севлиево възобнови археологическото проучване на античната и средновековна крепост "Хоталич". Разкопките се съсредоточиха върху две сгради в близост с така наречената "Болярска църква". Сграда № 1 е най-голямата разкрита до този момент и вероятно е от XIII-XIV в. Сграда № 2 е по-ранна. Проучването и на двата обекта не е завършено. Открити-

те материали потвърждават известната до сега датировка на крепостта (IV-XIV в.). Открити са и фрагменти тракийска керамика, които дават основание да се предполага съществуването на селище от железната епоха на терена, където през античността е била съградена крепостта.

РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛА НА ЦЪРКВАТА "СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ" И ИЗТОЧНОТО КРИЛО НА МАНАСТИРА "ВЕЛИКАТА ЛАВРА" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Петър Караилиев, Иван Чокоев, Милена Станчева, С. Русев, Диана Косева.

Под стилобата на южната галерия бяха разкопани 7 средновековни гроба, а от север на църквата се разкриха 21 средновековни и 20 мюсюлмански гроба. Откритите 28 средновековни гроба спазват установената при разкопките правилна планировка. Три от гробовете се оказаха детски, един е на бебе, а три са вторични. Погребаните са положени в дървени ковчези, обковани с железни гвоздеи. Откроява се само гроб № 110, чиято гробна яма беше запечатана на нивото на терена с пласт хоросан, върху който е имало надгробна плоча. В някои гробове са поставени тухли или керемиди с издраскани върху тях кръстове и IC XC NIKA. В три гроба се откриха глазирани чашки, а останки от археологически текстил и позлатени сребърни копчета се намериха в детския гроб с № 112.

Специално внимание заслужават гробовете, проучени в Южното уширение на Източното манастирско крило. Тук се откриха 5 гроба, подредени в редица северно от известния гроб № 39 с Калояновия пръстен. Непосредствено до гроб № 39 и на една и съща дълбочина с него се попадна на гроб № 117. Погребаният мъжки индивид е бил положен без инвентар в масивен дървен ковчег, обкован с 16 гвоздея.

Проследи се начина на изграждане на стилобата на Първата северна галерия. На трамбованото дъно на изкопаната траншея са наредени плочести камъни, маркиращи точната ширина на стилобата. Върху тях е направена зидарията с ломени камъни, споени с глина. Под стилобата от галерията открихме гробове № 80, 81, 122, 123.

При проучването на Източното манастирско крило за пръв път се установи, че южната му част е била пристроена допълнително. Първоначално е имало дворна настилка, направена от каменни плочи. Плочникът е покривал част от манастирския двор между църквата и Източното крило. Именно този плочник запечатва споменатите вече 5 средновековни гроба. По-късно е направено уширение на Източното крило в южна посока. Новите зидове имат по-малка дълбочина на фундиране, стъпват върху каменния плочник и се допират на фуга към южната фасада на първоначалното манастирско крило. В това Южно уширение е направена нова тухлена настилка, която се явява продължение на настилката във Втората северна галерия и покрива изцяло каменния плочник и гробовете под него. Гробовете под тази най-южна част от Източното крило показват, че тя е пристроена значително по-късно от времето на съществуване на некропола.

Повечето от разкопаните от нас общо 50 гроба северно от църквата остават под стилобата на Първата северна галерия, стъпките и настилката на Втората северна галерия, дворния плочник на манастира и под основите на Западното и Източно манастирско крило. Тези данни показват, че строителството на манастира е започнало по-късно от възникването и съществуването на некропола.

В тракийския пласт бяха разкрити няколко сектора от каменна настилка. Освен тракийска керамика не бяха открити други находки. В незначителни количества се оказа и ранновизантийската керамика. От средновековните материали се открояват няколко подглазурни надписа, сграфито керамика, керамопластична украса и монети.

В пласта от XV-XIX в., освен мюсюлманските гробове, се откриха и 3 варници. Край една от тях имаше над 200 фрагмента от стенописната декорация на църквата, които са били подготвени за изпичане на вар.

ПРОУЧВАНИЯ В ЮЖНОТО КРИЛО НА МАНАСТИРА "ВЕЛИКАТА ЛАВРА" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО ПРЕЗ 2002 Г.

Константин Дочев, Мирко Робов

Разкопките на южното крило от манастира "Великата лавра", проведени през 2002 г., продължават проучванията тук под ръководството на А. Попов през 1976-77 г. Тогава са разкрити две килии и едно незатворено от изток помещение с по-големи размери, както и част от южната стена на крилото, която е външна за манастира "Великата лавра".

Цялостно разкриване на крилото е невъзможно, поради липса на подпорен зид на преминаващото непосредствено от изток съвременно шосе и реална опасност от предизвикване на срутване. Работи се в участък с размери 6 х 8,5 м, като се отнеха напластявания с обща дебелина от около 4,5 м.

Стратиграфските наблюдения, както и общите резултати от разкопките, потвърдиха основните изводи от предходните проучвания по отношение както на устройството, така и на строителната хронология на крилото.

Разкри се нов участък от третото помещение, което е със значителни размери спрямо първите две, определени като монашески килии. Достигна се дълбочина от около 8 м, но това помещение все още не е затворено от изток. Окончателното му изясняване като план и функция остава непосредствена задача на предстоящите разкопки.

Разкрити са общо 30 погребения от мюсюлманския и християнския некропол в участъка южно от църквата.

Мюсюлманските гробове са 21, ситуирани в три нива, последното от които на дълбочина от 2,40 м. Маркиран с надгробен камък е един от гробовете. В пет от случаите погребаните са деца.

Християнските гробове са девет, разположени в две нива. При три от погребенията трупополагането е в дървени ковчези, а при един от гробовете се установи ограждане в основата.

При два от скелетите се установи разчленяване на крайниците, най-вероятно като мерки против вампиряване (гробове №№ 534 и 536).

При гроб № 536 под главата на погребания е положена тухла с издраскан върху нея надпис IC XC NIKA.

Останки от текстил, както и над 20 сферични копчета в областта на гръдния кош се установиха при гроб № 538.

Намерени са монети от първата половина на XIII век, подглазурни монограми с изписано "М", сграфито керамика с изображения на птици, графити върху дъна и др.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В С. АРБАНАСИ: ЦЪРКВА "СВ. ДИМИТЪР" И НЕКРОПОЛ

Хитко Вачев

С оглед целите, заложени в програмата за проучване, археологическите разкопки бяха съсредоточени в параклиса и галерията на църквата "Св. Димитър". На база изследвания на стенописните пластове и архитектурните дадености бе установено, че т. нар. параклис първоначално е съществувал като самостоятелен храм. Изграждането му се отнася към средата на XVI век, а негов патрон е бил "Св. Георги". Състоял се е от олтар, наос, притвор – всичките масивно засводени. В параклиса е проучен един гроб. Същият е маркиран на повърхността с плоча от долмитизиран варовик, без надписи и украса. В гроба са били извършени няколко погребения. От последния редовно погребан индивид са оцелели само подбедриците. Върху тях бе установено наличието на металзиран текстил, принадлежащ на дреха с извезани върху нея орнаменти от бисери. Погребаният е бил положен в дървен ковчег, обшит със сърмен текстил. В гроба бяха открити златен медальон, златна монета с изображение на епископа на Залцбург, сребърни турски и западноевропейски монети. В галерията на църквата беше проучен друг гроб, маркиран по идентичен начин с предходния. Същият представлява зидана тухлена гробница, която има установени три етапа на преустройства, извършени в хронологическите граници на XVII-XVIII век. В нея са извършени пет погребения. От последното е запазен индивид от женски пол. Микроразкопките, извършени от ръководителя на ЛРК – Велико Търново г-н Иван Чоков, позволиха да се установи вида на дрехата, с която е била облечена погребаната. В гроба бяха открити златен пръстен, сребърни катарами, стъклена гривна. В некропола към църквата е проучен един гроб, чиято дата се отнася към XVIII век.

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОРИМСКАТА И РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ В МЕСТНОСТТА "МАКАВЕЯ", ОБЩИНА ЗЛАТАРИЦА, ОБЛАСТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Евгени Дерменджиев

Местността "Макавея" обхваща част от старопланински хребет на 7 км южно от град Златарица. В северния край на хребета е разположена крепост с площ около 3 дка. Във връзка с трасирането на спомагателен горски път, в северното и източно подножие на крепостта бяха направени десет сондажа с дълбочина 0,60 м. Горният пласт се състои от кафява пръст, нападали от крепостната стена камъни и свлечена по склона тракийска, римска и ранновизантийска керамика. В този пласт не се откриха никакви архитектурни градежи и жилищни нива. Под този пласт следва ронлива скала с жълт цвят.

Във вътрешността на крепостта бяха направени два сондажа, като се достигна до скалния грунд. На 0,40 м от съвременния терен се очерта пласт с дебелина 1 м, в който се открояват пет горели нива, разделени от четири тънки прослойки кафява пръст. Според откритата керамика този пласт е от ранновизантийския период. Следващият пласт е с дебелина 0,40-0,70 м. Неговото долно ниво се фиксира от основата на огнище (1,10 х 1 м), което преминава под основата на крепостната стена. Керамиката, открита в този пласт, се отнася към късноримската епоха (III-IV в.). Най-долният пласт с дебелина 0,60 м е от късножелязната епоха. Разкритата част от крепостната стена е зидана с ломени камъни, споени с жълта глина. Тя има обща ширина 1,80 м и запазена височина 1 м, като основата е вкопана на 0,30 м в късноримския пласт.

Резултатите от сондажите показаха, че най-ранното селище се отнася към късножелязната епоха (V-I в. пр. н. е.). Към III-IV в. на същото място възниква римско селище, което не е имало крепостна стена. Укрепяването на селището е станало най-вероятно в края на IV-началото на V в. През периода V-VII в. крепостта е била опожарявана пет пъти. След последния пожар крепостта повече не е била обитавана.

СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА ПРИ С. ГОРСКО НОВО СЕЛО

Йордан Алексиев

Църквата се намира в местността Юртлука, на 1,5 км от центъра на селото по посока на с. Сливовица. Разположена е в северната част на равна тераса с лек наклон на юг. От север и запад терасата е оградена от ниски хълмове.

След съобщение на секретаря на Кметството Славка Ангелова, на 16.09. посетихме църквата и установихме иманярска намеса. В северната част на притвора беше разкрита стенописната украса на северната стена и западната на преградния зид между притвора и наоса. След фотодокументиране препоръчахме засипване на иманярския изкоп с пясък. По-късно, на 23.10, след нова иманярска намеса, вече бе разкопана цялата северна част на църквата, включително и апсидата. В продължение на три дни бе направено пълно документиране на разкритата архитектура и стенописна украса. С 5 човека от временната заетост бяха събрани всички тухли и бигорови блокове в изхвърлената от иманярите пръст (обилно примесена с хоросанов трошляк). Намираха се различни по големина стенописни фрагменти, както и стенопис по каменни и бигорови блокове. Притворът на църквата има дължина 2,56 м. Северният преграден зид има дължина 1,52 м и дебелина 0,88-0,90 м (както е и дебелината на останалите зидове). Северната стена на наоса е разчленена от два пиластъра: първият на 1,45 м от преградния зид (ширина 0,66 м и дебелина 0,27 м), а вторият на 1,76 м от първия (ширина 0,64 м и дебелина 0,30 м). На 1,34 м от него на изток (и на 1,05 от петата на апсидата), върху мазилката личи вертикална ивица (с ширина 0,10 м), която навярно маркира вредата на олтарната преграда. От нея на изток се повдига с около 0,40 м нивото на цокъла, съобразено с повдигнатото подово ниво в олтара. Дължината на северната пета на апсидата е 0,90 м. Ширината е около 1,30 м, а дълбочината - 1,50 м. Вътрешните размери на църквата са: дължина 11,40 м и ширина 4,30 м. Тя е точно ориентирана И-З. По план е еднокорабна, едноапсидна, с притвор. Входът е от запад, но има податки, че църквата е имала и вход от юг, разположен между двойката южни пиластри, т. е. той е точно срещу разположението на северната стена "царски изображения". По архитектурен план църквата е много близка до църкви № 6, 11 и 14 на Трапезица (но без построения по-късно втори притвор на последната). Разликата при вътрешните им размери е по-малка от метър. Посочените на Трапезица църкви, заедно с № 13, оформят група, която условно може да определим като "царска", поради наличието на "царски изображения" в стенописната им украса, на което обърна внимание още Васил Димов.

Според Н. Мавродинов и Кр. Миятев, църкви № 11 и № 14 на Трапезица се датират до средата на XIII в.

Стенописна украса. По цялата северна стена на църквата е запазена цокълна-

та украса - върху очертано с червена лента бяло поле са нанесени редуващи се черни и червени начупени (зигзагообразни) линии, обикновено по четири, като "слизането" е от дясно наляво. Тя почти повтаря украсата на цокъла на църкви № 10 и 13 на Трапезица (като там броят на линиите от черно и червено е по-свободен). Над цокъла са запазени подпоясни изображения на светци от първия регистър (в противоречие с двойка военни светци). Най-интересни са изображенията в нишата между двата пиластъра: две или три фигури, облечени с червени мантии, долният край на които е обточен с широка 0,20 м охрова (златна) лента, богато украсена с релефни бели точки, имитиращи бисери. Обувките са с червен цвят и навярно стъпили върху червена възглавница. Освен по стилова характеристика, и по местоположение на "царските изображения" стенописите от Горско Ново село са близо до изображенията в "царските църкви" на Трапезица.

Въз основа на досегашните данни (без да е разкопана цялата църква и външните й зидове), предполагаемата датировка е в средата на XIII в.

Новоразкритата средновековна църква при с. Горско Ново село навярно е принадлежала на малък манастир или извънградско имение (почти изключвам възможността тя да е селищна). Грижливият градеж, използваните скъпи материали (тухли и бигорови блокове), високото качество на стенописите, много близките аналогии с църквите на Трапезица, близостта на Горско Ново село до столичния Търнов и най-вече наличието на "царски изображения" сочи високото положение на нейния ктитор, който навярно е бил в тесни връзки с търновския царски двор.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖИ НА КРЕПОСТТА ВИДА (ДИАВЕНА, ДЕВИНА?) ПРИ КОТЕЛ

Йордан Алексиев

По искане на Музея на котленските възрожденци и поради засилената иманярска интервенция над крепостта бяха проведени теренни проучвания на крепостта, в които участвува М. Николов от музея в Котел и студенти от ВТУ "Св. св. Кирил и Методий" (специалност "Изобразително изкуство") в продължение на 7 дни.

Крепостта се намира на 4 км СИ от Котел и сред местното население е позната като "Вида", "Града", "Къзтепе", "Девина", "Диавена". Първите описания принадлежат на Г. С. Раковски ("на върха на бърдо Вида е оцеляло нещо като крепост"). Сведения за крепостта дава и д-р Иван Богоров в "Описание на Котел" от 1864 г., в което споменава и за водопровод, от който крепостта се снабдявала с вода. Подробно описание за нея е оставил и К. Иречек ("Пътувания по България"), в което споменава за "малка щерна", която на няколко години турците почистват.

Крепостта е регистрирана като ПК с национално значение през 1989 г., като изрично е посочено водохранилището (щерна) като най-добре запазено в Източна Стара планина. В мотивираното предложение, изготвено от Ст. Лисицов, е посочена приблизителна площ от 9 дка и цитадела с размери 45 х 24 м на най-високата част (861 м). Според Лисицов, крепостните стени са дебели 2,60 м и има два периода: късноантичен (V-VII) и средновековен (XII-XIV в).

Теренни проучвания. Направихме план-скица на крепостта, почистихме и документирахме щерната и направихме няколко сондажа (близо до щерната) с цел да се изясни стратиграфията. Според нашите засечания крепостта има площ 12,5 дка. Само в северната част се установиха части от крепостната стена, с по-добре запазено вътрешно лице и дебелина 1,80 м. Останалото трасе бе регистрирано само по каменните струпвания. Главният вход на крепостта е от ЮЗ. Пътят насам е

вървял по хоризонтала на южния склон и достигал до платото от СИ. Сравнително равна е северната част на крепостта, в южния край на която се намира и щерната.

Културните напластявания имат сравнително малка дебелина - от 0,30 до 0,50-0,60 м. Керамиката от сондажите и събраната около иманярски изкопи и на повърхността е от: 1) старожелязната епоха; 2) ранновизантийската епоха (амфори с гребенчат орнамент и сивочерна кухненска керамика с едри пясъчни зърна в глиненото тесто); 3) Второто българско царство (прави или слабо фуниевидни устия с врязана украса, тънки стени с излъскани ивици, дъна със следи от допълнително оглаждане). Съотношението на керамиката е 1:1:8, т.е. според нея най-интензивен е бил животът през Средновековието. Освен керамиката бяха намерени още: връх на стрела с издължено пирамидално острие, железна мока, железна апликация с квадратна форма и изрязан в средата кръст, част от бронзов пръстен, медно сферично копче, медни пластини (апликации), кукичка от медна тел. От намерените 11 монети най-ранната е от II-I в пр. Хр. (бронзова), една - от последното монетосечене на цар Иван Шишман (късна емисия след 1390 г.) и 9 от средата на XIII в (монетите са определени от ст. н. с. д-р К. Дочев).

Щерна. Ориентирана е с ъглите си по посоките на света. Има почти квадратна форма (най-малката дължина на стената е 4,10 м, а най-голямата 4,37 м). Около 1/3 от дълбочината й е запълнена с камъни и вода. При северния ъгъл от нивото на водата има дълбочина 1,50 м, а от водата до банкета (който бележи полезния обем на щерната) има 2,80 м, т.е. цялата й дълбочина е 4,30 м. Щерната е имала вместимост 79,5 куб. м. Цялата щерна е изградена от тънки (до 0,10-015 м) каменни плочи, с широка фуга между тях, сега дълбоко изветряла. В средата на всяка стена има по един пиластър с ширина от 0,48 до 0,54 м и дебелина от 0,18 до 0,24 м. Вместимостта на щерната сочи, че тя е задоволявала нуждите на сравнително многобройно население, обитаващо крепостта. За разлика от повечето щерни, които имат издължен план и полуцилиндрично покритие, щерната от Вида е имала полусферично покритие от типа "калота".

Вида (Града, Къзтепе, Момин връх) = Девина/Диавена (?). Топонимът ДИАВЕНА се среща в историческите извори във връзка с въстанието на Ивайло. Според Георги Пахимер, Ивайло (Лахана) причинил твърде много злини на ромейските войски, като се "разположил на лагер при ДИАВЕНА (при Котленския проход). Лахана нападнал с малобройна войска многобройната наша войска и на 17 юли влязъл в сражение с нея, победил я със сила и извършил голямо клане. Наскоро след това (на 15 август) Ивайло разбил и войската на Априн, а него погубил". Крепостта Диавена е спомената и в поемата на Мануил Фил в следната последователност "... Върбица (в Гърлово) и околностите й, крепостта Козяк (при Котел), към тях още Диавена (в Котленския проход) и Грамени (при Градец)".

Още К. Иречек писа, че "като споменава Диавена до Козяк, който лежи до Котел, не трябва да се мисли за селото Девня при Варна; той трябва да се търси в нашия предел, именно на върха Град или Вида". Към същото се придържа и В. Златарски. Това мнение бе утвърдено в историческата литература до 1970 г, когато Ара Маргос публикува в "Студия Балканика" статия по въпроса за локализацията на средновековната крепост Диавена-Девина, като я свърза със средновековната крепост при Девня. Мнението му бе възприето от П. Коледаров и Й. Андреев (без допълнителна аргументация). Последователността в изброяването на градовете/крепости у Мануил Фил, значимостта и размерите на крепостта на Вида/Града, според мен, дава повече основания за приетото до Ара Маргос локализиране на Диавена/Девина със средновековната крепост при Котел.

ПРОУЧВАНЕ НА ЖИЛИЩЕН КВАРТАЛ В СЕВЕРОИЗТОЧНОТО ПОДНОЖИЕ НА ИЗТОЧНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЧЕРВЕН

Стоян Йорданов

Проучването си постави за цел да бъде установен характера и периодизацията на застрояването източно от укрепената територия на вътрешния град. Обект на проучване бе произволно избран участък (6 квадрата 5 х 5 м) върху неголяма тераса в североизточното подножие на източната крепостна стена на цитаделата.

До началото на разкопките върху равния терен с лек наклон към североизток се очертаваха ями от вкопани жилища, от които две се намираха в очертанията на избрания участък. По-добре запазено бе западното жилище (№ 1), от което се проследиха запазените части от източната и западната му дълги стени. Градени са от ломени камъни с кална спойка и са с дебелина 0,60 м. Стени от източното жилище по периферията на очертаващата се яма не бяха разкрити. В неговата северна половина (кв. 3), на дълбочина 0, 7 м се достигна до част от здрав зид, граден от ломени камъни и кал и запазен на височина до 0,50 м. Друг, успореден и еднотипен на него зид се разкри в съседния кв. 2, като двата зида вероятно са от една и съща сграда. Културният пласт в двете жилища се състои от сивочерна пръст, ломени камъни, въглени, животински кости и керамични фрагменти от XIII-XIV в., сред които има и отделни фрагменти от XV-XVI в. Характерът на разрушенията в двете жилища показва, че те са ползвани в по-късно време като кариера за строителен материал.

На дълбочина 0,70 м в предполагаемия югоизточен ъгъл на вкопаното жилище се откри фрагмент от трети, успореден на двата упоменати зид, пред който има участък от двупластова изпечена глинена подова мазилка. В направения сондаж източно от нея, на дълбочина 1,60 м се достигна до силно разрушено овално съоръжение, вкопано в земната основа – вероятно битова пещ. Стените ѝ са от изпечена пръст, дебела до 0,10 м, и са измазани с хоросаноподобна материя. В образувалите се при разрушаването на съоръжението ями в пода му се разкриха голямо количество керамични фрагменти от XII-XIII в.

Археологическите разкопки показаха, че проучваният участък е обитаван през относително дълъг хронологичен период – от края на XII в. до XV-XVI в., което е съизмеримо със съществуването на средновековния Червен. Застроен е с жилища, градени от ломени камъни и кал, ориентацията на които е постоянна – север-юг – и е съобразена с наклона на терена. За по-пълноценно разкриване на облика на застрояването през отделните хронологически периоди е необходимо в следващ етап на проучването да се достигне до подовото ниво на най-ранното застрояване във всички квадрати и да се разшири площта на проучваната територия.

РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ ОМУРТАГ

Кирчо Апостолов

Средновековният некропол се намира на 3,5 км северозападно от центъра на гр. Омуртаг. През 2002 г. разкопките на хълма "Сакарджа" в местността "Дере махле"

се проведоха от 14.XI. до 13.XII. Целта беше да се определят по-точно хронологическите граници на некропола и по възможност да се локализира най-старата му част.

Проучена бе площ от 250 кв. м на дълбочина от 0,15 м до 1,10 м. Открито бе незначително количество керамика и 11 погребения.

Керамичните фрагменти са от груби дебелостенни съдове, характерни за къснобронзовата и ранножелязната (халщатска) епоха – от втората половина на II хил. пр. н. е. до IX–VI в. пр. н. е. Към този период отнасяме и два кремъка, единият от които е връх на стрела. Открити са няколко дребни фрагмента от средновековни съдове, които датираме в X век.

Разкрити бяха 11 гроба. От тях 4 са частично разрушени. Гробните съоръжения са: неоформени гробни ями и ями с правоъгълна или трапецовидна форма. В един случай (гроб № 20) ямата е оформена частично в скалният мергел. Погребенията се откриват на дълбочина от 0,15 м до 0,75 м от съвременното ниво на терена. Те са извършени според изискванията на християнския погребален ритуал. Ориентирани са в посока запад-изток, с отклонения до 17 на североизток и 16 на югоизток. Мъртвите са положени по гръб, с глава на запад и крака изпънати на изток. В някои гробове черепът е полегнал наляво или надясно, т.е. на север или на юг. Само в един случай (гроб № 25) черепът лежи върху темените си кости, с челната кост обърнат на запад – вероятно е разместен вторично. Ръцете са свити в лактите и положени към бradата или раменете, скръстени върху гърдите или в коремната област. Срещат се различни комбинации на основните варианти. Забелязва се подреждане на гробовете в неправилни редове (гробове №№ 24, 26; 25, 29; 27, 28). Следи от дърво, вероятно ковчег, се откриха под костите на гроб № 25, както и встрани от тях.

Инвентар бе открит в 5 гроба. Състои се от 4 обеци, 2 монети, желязно ножче, фрагменти от желязна гривна и от бронзово копче. При проучванията бяха открити железни предмети: гвоздей с Т-образни и пирамидални главички, клинци и една скоба.

В гроб № 29 се откри чифт гроздовидни обеци, подобни на откритите през 2001 г. в гроб № 17. Това потвърждава мнението, че некрополът е възникнал през X век. Откритите монети сочат крайната му граница към 30-те–40-те години на XIII век.

До момента не са открити монети в югозападната част на некропола. Там са открити двата чифта гроздовидни обеци, което сочи, че там следва да търсим най-старата част от некропола.

Нужно е да се проведат по-мащабни проучвания, които вероятно ще дадат по-богата информация за хронологичните граници на некропола, за материалната и духовна култура на населението, чиито нужди е обслужвал.

ПРОУЧВАНЕ НА ПОДЗЕМНИ ХОДНИЦИ В ПЛИСКА

Рашо Рашев, Станислав Станилов

Четири контролни сондажа бяха поставени по трасетата на два разновременни подземни ходника. Целта бе да се проследи посоката им на територията на Вътрешния град и да се установи съотношението им с каменната крепостна стена и с двойната дървена ограда. Поради ограничено време и средства, проучването не доведе до завършен резултат и предстои да бъде продължено през 2003 г.

РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПЛИСКА

Рашо Рашев, Янко Димитров, Станислав Иванов

Продължи проучването на северната част на сграда Б4. Разчистен бе северният край на вътрешен четириъгълник, симетрично разположен спрямо външната четириъгълна рамка на сградата. От градежа е запазена само хоросановата подложка на основата. В очертанията му бяха проучени две дълбоко вкопани печки с производствено предназначение. Те прорязват по-ранни ями, съдържащи отпадъци от производство – въглени и късове железен шлак. Двете пещи се разполагат симетрично спрямо рамката на вътрешния четириъгълник и засега трябва да се смятат синхронни със сграда Б4. Това, както и слабите основи на нейните зидове, я определя като постройка с производствено предназначение. Тънкостенната керамика, открита в една от пещите, както и стратиграфската позиция на постройката спрямо каменната дворна настилка и други съоръжения в сектора, позволяват тя да се отнесе ориентировъчно в последната четвърт на X в. Това се потвърждава и от новото разчистване на местата, където основите на тази сграда се пресичат с основите на западната половина на Малкия дворец. Установи се, че сграда Б4 е била изградена по-късно от дворцовата сграда, както е смятал и нейният откривател арх. П. Карасимеонов. Тя е част от производствен квартал, съществувал известно време на територията на бившия дворцов център. В проучения сектор бяха проучени още ями за дървени стълбове и част от трасето на горелия подземен ходник, свързан с Крумовия дворец. Установено е неизвестно разклонение от основната галерия на юг.

ВЪТРЕШНО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Станислав Иванов

Продължи проследяването на установените пред източната крепостна стена два ров: "голям" (по-ранен) и "малък" (съвременен на каменната крепост).

Пред южната крепостна стена бяха заложени два траншейни изкопа, чрез които се попадна на трасето на рововете. В първия от тях ранният ров е с ширина около 10 м. В запълването му от светла жълтеникава пръст с люспи от материков мергел е бил вкопан по-късния, малък по размери ров, който в горната си част е широк около 5 м, а дъното му е на 2,20 м от съвременната повърхност. Вторият изкоп констатира само вътрешния бруствер на ранния ров.

Пред западната крепостна стена беше заложен един изкоп. Със сигурност тук беше установен само малкият ров. Той е вкопан частично в по-ранен и дълбок изкоп, чието цялостно проследяване и изучаване предстои. От източна страна на малкия ров се установи плътен хоросанов масив с дебелина 0,60-0,70 м и ширина (?) около 3,60 м.

В траншея № 2 при източната крепостна стена се направи опит чрез сондаж да се установи дъното на големия ров. Достигнахме дълбочина 6,20 м от повърхността, без да имаме възможност да изчерпим запълването от почти стерилна пръст.

ПЛИСКА - ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД. РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2002 ГОДИНА

Янко Димитров, Христина Стоянова

Проучването на сектора в югоизточната част на т. нар. Вътрешен град в Плис-

ка е продължено чрез заложени четири нови квадрата, при което е обхванат терен с ширина 10 м покрай вътрешното лице на източната крепостна стена, между 15-я и 35-я м северно от югоизточната ъглова кула. Резултатите са до голяма степен неокончателни, тъй като в нито един от новите квадрати културният пласт не е изчерпан докрай. Обхванати и проучени цялостно са няколко частично разкрити през 2001 г. съоръжения.

Стратиграфски и според характеристика на керамиката от запълващите насипи (възстановени цялостно три съда), към периода края на X–първата половина на XI в. се отнасят жилище-полуземлянка (№ 1), както и две ями (№№ 1, 2). Като хронологически близки с тях се определят частично проучени вкопани съоръжения (едното с пещ), оставащи в неразкопания засега терен на запад. Свързаният с тях пласт изобилства с останки от производствена дейност – късчета стопилка и шлак, въглени, фрагменти от пити, а керамиката (реставрирани три съда) е с белези за датировка в XI в.

Повсеместно в новите квадрати е установен дебел 0,10-0,15 м слой с деструкции – фрагментирани тухли и керемиди, много от тях със знаци. Засега не може да се каже дали този пласт се свързва с рушевините на някаква голяма постройка, но е показателно, че там, където не е пресечен от по-късни съоръжения, той продължава в посока на запад. Според съотношение с описаните долук съоръжения и характеристика на керамиката, слоят с деструкции може да се датира най-общо в границите на X в. Непосредствено под него са разкрити две бъркала за хоросан (№№ 3, 4), които отстоят на 6 м от крепостната стена и както по местоположение, така и стратиграфски, дават основание за набелязване на един сравнително ранен (в първата половина на X в.?) етап на поддръжка или ремонти по крепостната стена.

Установеният през 2001 г. тухлено-глинен зид, отстоящ на 4 м от крепостната стена, е разкрит по цялата му ширина и е проследен по протежение на нови 5 м в северна посока. Сондаж за проучване на неговата основа показва, че тя е вкопана в дебел 0,16-0,18 м пласт с керамика от края на VIII–IX в. (цялостно реставриран един съд). Съобразно с това, както и според съотношение с всички описани долук съоръжения, строежът на зида се отнася ориентировъчно към края на IX–началото на X в. Според наличните на настоящия етап от проучванията данни може да се твърди, че той е лицева стена на сграда с лека конструкция, за гръб на която е служела източната крепостна стена. Това, както и повече данни за предназначението на сградата-навес (?), предстои да се установи след изчерпване на дебелия до 0,45-0,50 м слой с горели тухли и керемиди между зида и крепостната стена.

РАЗКОПКИ НА ХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ ПРЕД ИЗТОЧНАТА ПОРТА НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД В ПЛИСКА ПРЕЗ 2002 Г.

Янко Димитров, Ивайло Кънев

Продължено е систематичното проучване на некропола, като са изчерпани три основни изкопа, разположени съответно на юг, север и североизток от църквата, на разстояние от 5 до 12 м от нея. За установяване на северната и източната граници и гъстотата на некропола в най-слабо изследваните досега сектори са прокопани дълги по 6 до 15 м и широки 0,70 м сондажни изкопи и е разширен и допроучен т. нар. сондаж "В". В така описаните пунктове общата проучена през 2002 г. площ

възлиза на 150 кв. м. Новооткритите гробове са 39, с което общият брой на установените в некропола гробове достига 286.

Като се имат предвид новите резултати, общата площ, която некрополът е заемал, се преизчислява на около 4 дка, а броят на гробовете в него на 600-700. Наблюденията върху проучените гробове допълват и обогатяват, но не променят съществено известната досега картина по отношение оформление на ямите, възрастова характеристика, отклонения от обичайната за християнския обряд позиция на тялото, дял на гробовете с инвентар и др. показатели, отчитани при цялостна характеристика на подобен род паметници.

В заключение може да се отбележи, че няма основание за промяна във вече предложената датировка на некропола, който най-вероятно е оставен от населението, обитаващо т. нар. Вътрешен град на Плиска през периода края на X-XI в. Що се отнася до етническата идентификация на населението, оставило некропола, изказаните напоследък твърдения за чисто печенежката му принадлежност не могат да се приемат за категорично доказани.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Стоян Витлянов, Константин Константинов

Археологическите проучвания на обект № 41 през лятната кампания на 2002 г. се проведоха от 15 до 24 юли. Целта на провежданата археологическа кампания беше да се проследи северното крило на комплекса, състоящо се от верижна сграда, от която през предишните кампании беше проучено изцяло само първото голямо помещение.

В резултат на направените проучвания през този сезон, на дълбочина 0,50-0,60 м беше разкрито неговото продължение в източна посока. Вътрешните размери на новооткритото помещение са 18,50 х 3,10 м. В източния край северното крило тръгва под прав ъгъл в южна посока, от което е проследен само външният зид на дължина около 1,20 м. Всички стени са запазени над основата на височина средно около 0,30 м. Изградени са от каменни блокчета с обработена лицева страна, споени с жълт глинен разтвор. Основите са фундирани без пилоти, на дълбочина 0,80-0,90 м в здравия терен. Приблизително толкова е и дебелината на оградните и разпределителните зидове. Същият характер на градеж имат и останалите разкрити участъци от комплекса. До сигурни данни за характера на подовите настилки в помещението, както и за отворите на вратите, отвеждащи в тях, не се добрахме. В помещение № 2, както и в помещение № 1, се попадна на дебел пласт от многобройни фрагменти от керемиди и следи от пожар (въглени и пепел), свидетелстващи за характера на покривната конструкция.

В рушевините над помещението, както и около него, се попадна на значително количество фрагментирана старобългарска керамика, която в хронологическо отношение се отнася най-общо в границите на IX-X век. От проучения терен липсват други находки.

РАЗКОПКИ ИЗТОЧНО ОТ РАЗРЕЗА НА МОГИЛА XXXIV ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА ПРЕЗ 2002 ГОДИНА

Радослав Василев

През лятото на 2002 г. е проучена площ от 60 кв. м, намираща се от изток на могилата, пред разреза, направен през 1993-1994 г. След това там не е работено за довършване на проучването. Тогава бе установен поминалния характер на могилата и наличието на вторични гробове, разположени в повърхностния пласт.

Разкопаваният сектор се намира на 21 метра източно от репера на върха на могилата. Изчерпан е културен пласт с дебелина 0,50 м. В него са намерени ранносредновековна керамика и оловен жетон с малка дупка в средата. В източната половина на сектора са разчистени няколко камъка. Повечето от тях са обработени. Те са разпръснати на няколко кв. метра и са донесени от разрушени сгради във Вътрешния град. С тях на място не са правени градежи. Поради това, тази ивица с ширина 4 м е разделителна между некропола, разположен върху могилата и периферията ѝ, и площта към крепостната стена.

В началото на 90-те години част от тази площ в близост до могилата е проучвана чрез няколко сондажни изкопа. В тях са разчистени двадесетина гроба без инвентар, които са от некропол на население от следстоличния период на Плиска. Гробните ями на някои от тях са вкопани в жилища-полуземлянки, изоставени и засипани преди това.

Двата западни квадрата на сектора са разкопани на дълбочина 0,60 м от ходовото ниво на терена. На 4 м един от друг бяха разкрити два забити в земята камъка. Северният е мраморна плоча. Горната част на камъка от юг е разчистена на 0,33 м от съвременната повърхност. Той е с размери 0,12 х 0,07 м и горната му част, която е над земята, е наклонена на изток. Върху западната плоска страна, на 0,17 м от ходовото ниво, е врязан плитко кръст с рамена по 7 см. Също върху западната полирана повърхнина на мраморната плоча е надраскан кръст с вертикално рамо с дължина 9 см и хоризонтално с височина 7 см. Гробните ями са от западната страна на надгробията.

В двата западни квадрата бяха разкрити в редица с ориентация С-Ю 6 гроба, 5 от които на деца. Погребенията са извършени по християнски обред, с ориентация на скелетите с глава на запад. В тях не бе намерен инвентар. Разстоянията между гробовете не са големи, но всеки от тях е съобразен със съседните и няма застъпване, което потвърждава едновременността им. Гроб № 1 е единственият на възрастен индивид и е обозначен с надгробния камък с равнораменния кръст. Той е вкопан на най-голяма дълбочина - 1,10 м от тогавашната повърхност, от които 0,30 м са в льоса. Гробните ями на децата са с 0,40 м по-плитки и дъната на ямите са на границата между черноезема и льоса. Скелетът на възрастния индивид е на мъж и е с дължина 1,55 м. Той е много добре запазен, докато тези на децата са много изтлели и разрушени. Възрастта на децата е от няколкомесечно бебе до 8-9 годишни.

Разкопаните гробове са от християнски ранносредновековен некропол, разположен върху могилата и периферията ѝ. Установена е планировка на гробовете в редици, като най-външната от тях е проучената през този сезон. Трябва да бъде отбелязано откриването върху два от гробовете на надгробни камъни с врязани кръстове, запазени на място вероятно поради затрупването им с пръст, отмита от могилата. Датирането на гробовете и некропола е затруднено поради липсата на инвентар при скелетите. Може да се предположи най-обща датировка в първата половина на XI век. Ивица с ширина 4 м свободна от гробове е опасвала могилата от изток, север и юг. Засега не може да се твърди категорично, че това е замислено с цел обособяването на некропола върху могилата.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №1 В АУЛА НА ХАН ОМУРТАГ

Тодор Балабанов, Красимира Стоева

Разкопките, проведени през м. юни-юли 2002г., са наложени от обстоятелството, че през 2001 и началото на 2002 г. иманяри са направили шест дълбоки изкопа в южната половина на могилата, която е разкопана до съвременното ниво на терена през 1976/77г. Иманярските изкопи са разрушили основите на монументални каменни градежи, за които се носела легенда, че са от гробницата на хан Омуртаг. При спасителните разкопки се установи, че под неизчерпания могилен насип, на дълб. 1 м от сегашния терен, съществува дебел слой строителен трошляк, а под него - останки от основи на каменни съоръжения. Първото съоръжение е с форма на правилен осмостен, чиито основи са дебели 0,90 м и стъпват директно върху зидовете на по-ранно и по-монументално каменно съоръжение с неуточнен засега план. Субструкцията на "централния" зид на ранното съоръжение с посока изток-запад е широка 2,80 м и е вкопана на 3,20 м в здравия терен. Суперструкцията е стеснена до 1,30 м и започва на 0,37 м под строителното ниво. Конструктивно свързани с този зид са два перпендикулярни зида със същата дебелина, но продължаващи на север под неразчистения могилен насип. На 1,70 м южно от "централния зид" се разкри конструктивно свързан с него, но по-тесен и по-плитко вкопан успореден зид. Това показва, че ранното съоръжение се е развивало и в южна посока. Тук то пресича останките на вкопано тракийско жилище. Проследен бе начинът на градеж и сложната сантрачна система от напречни и надлъжни греди, положени в различни нива на основите. Липсата на подобни монументални рушевини в източната половина на могилата и в сондажния изкоп, отстоящ на 50 м южно от нея, сочат, че разкритите монументални градежи не са от крепостно съоръжение, нито от гробница под могилата. Вероятно на тази тераса, отстояща на 150 м източно от разкритите в миналото църкви № 2 и № 3, датирани в края на IV-VI век да е съществувала монументална гражданска постройка, съвременна на тях.

В две сондажни траншеи, отстоящи на 50 и 250 м южно от Могила №1, бяха пресечени източната и южната линии на неизвестно досега укрепително съоръжение (палисада), предхождащо земленото и каменно укрепления на Аула на хан Омуртаг.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ И НАБЛЮДЕНИЯ НА ОБЕКТ "РАЗШИРЕНИЕ НА РЕСТОРАНТ "ОМУРТАГОВ МОСТ"

Тодор Балабанов

Спасителните проучвания и наблюдения на обекта се извършват по искане на НИПК, във връзка с разрешено ново строителство до ресторант "Омуртагов мост". Обектът се намира във Външния град на Велики Преслав, на около 150 м южно от Кръглата църква. Западната половина на терена за строеж представлява стръмен скат, източната половина е подравнявана през 30-те години на XX век за трасе на ж.п. линия. Проучванията продължиха 4 дни, плюс пет дни допълнителни наблюдения на работата с машините. Регистрирани и документирани са две вкопани жилища от X век. Заключението е, че в предоставения за строеж терен няма значими архитектурни паметници на културата, които да налагат прекратяване на строителството.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ "МАНАСТИРЧЕТО" – ГР. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Тодор Балабанов, Георги Майсторски, Красимира Стоева

През месеците септември и октомври на 2002 г. продължиха археологическите разкопки на обект "Манастирчето" край В. Преслав. Поради дъждовното време разкопките продължиха едва 20 работни дни в периода 23.09.-31.10.2002 г., като се разчиташе изцяло на доброволния труд на трима студенти от ШУ "Епископ К.Преславски", 9 ученика от ПМГ "Н. Попович" - гр. Шумен, 20 ученика от ТМТ "Цар Симеон Велики" - гр. Търговище, 11 момичета и момчета от ТСС и СПТУ-ПЕМ в гр. В. Преслав. Отдаваме заслужено внимание и на труда и спонсорството на няколко преславски граждани и фирми. От своя страна Археологически музей "В. Преслав" осигури близо 300 лв. за храна, медикаменти и фотоматериали, с което общите разходи по експедицията надхвърлиха 420 лв.

С оглед на изясняване на останалите без отговор през миналата година въпроси, екипът реши да насочи усилията си в две основни направления:

1. Проучване на терена северно от откритата през 2001 г. Югозападна сграда - тук при разчистване на външното лице на северния зид на сградата бяхме попаднали на хоросаново петно с диам. ок 1 м, в което се откри добре запазено острие на желязно длето. В профила на дерето пък личаха множество фрагменти от покривна керамика, наличието на които ни караше да допуснем, че сградата не се изчерпва само с откритото помещение;

2) проследяване трасето на южния ограден зид, чиито останки добре личаха в източния профил на дерето и от който бяхме разкрили един малък пасаж непосредствено до ЮЗ сграда. Предвид конфигурацията на терена, допускахме, че в този участък ще бъде разположен и входа към манастира.

Северно от ЮЗ сграда бе проучена неголяма пристройка, стъпила върху каменна зидария от запад и север, а към изток - открита. Западната стена е с дължина 1,65 м, изградена от неголеми ломени камъни на калова спойка, с добре оформени лица и запазена височина 0,70 м. Северният зид е силно разнесен и поради липсата на субструкция е трудно да се установи цялата му дължина. Запазената му част достига 2,20 м дължина и 0,60 м ширина при основата.

Южно от храма бе открита голяма двуделна сграда, строена с еднотипни материали и по всяка вероятност едновременно с Югозападната. Основните й параметри са: обща дължина - 9 м; ширина – 4,75 м; запазена височина на зидовете в И помещение – 1,40 м; средно разстояние до Ю зид на църквата – 3,50 м; средно разстояние до ЮЗ сграда – 7 м. Дебелината на южния и източния зид е 0,75 м, а тази на западния и северния – 0,70 м. Преградната стена между помещенията е с добре оформени лица и е дебела 0,55 м; по откритите части на сградата липсват следи от мазилка. Двете помещения са нееднакво големи (в съотношение 2:1), като голямото има дължина 4,65 м, а малкото – 2,25 м, при обща ширина 3,30 м. Входът към голямото помещение е с ширина 0,90 м и е разположен в източната половина на северната му стена, на 0,80 м от преградния зид. Проходът към малкото помещение е по-тесен (0,80 м) и е разположен в центъра на преградния зид.

Макар и функцията на Южната сграда да остава засега неизяснена, начинът на нейното изграждане и вложените материали са идентични с тези при ЮЗ сграда, поради което считаме, че те са едновременно построени и съобразени с общия план на комплекса.

Разкопките пред западната фасада на Южната сграда доведоха до един твърде значим резултат – открит бе входът към манастира или по-точно онази негова част, оцеляла след пороя от 1999 г. Откритата източна страница на входа е изг-

радена от средно големи ломени камъни на калова спойка и е прилепена на фуга към ЮЗ ъгъл на Южната сграда. Дължината на страницата към запад е 1 м, а дебелината ѝ – 0,90 м.

В профила са се запазили три стъпала, най-ниското от които представлява масивен каменен блок, вероятно служил за опора на дървената греда от рамката на вратника.

Проучванията на обект "Манастирчето" край Преслав през сезон 2002 г., макар и продължили кратко и с труда на ученици, дадоха отлични резултати:

- открита бе голяма двуделна сграда южно от храма, строена по всяка вероятност едновременно с Югозападната;
- установен бе входът към манастира, от който сега е запазена източната страница, долепена плътно към Южната сграда;
- северно от ЮЗ сграда бе разкрита неголяма пристройка, стъпила върху каменна зидария от запад и север, но открита към изток. Намерените тук железни инструменти и податките за наличие на работна маса (тезгях), определят това помещение като помощно, със стопански функции.

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ - ДВОРЦОВ КОМПЛЕКС

Маргарита Ваклинова, Ирина Щерева, Снежана Горянова,
Мария Манолова-Войкова

На терена източно от Тронната палата във Велики Преслав през 2002 година се проучва Югозападната част на новооткритата монументална, вероятно църковна постройка (обозначена като Сграда II) и оставащата под нея част от дворцова сграда (Сграда I), чието разкопаване е започнато през 1995 година.

Сграда I - Югоизточна част

Работата е съсредоточена в трасето на зид 2 от Сграда I и регистрираната източна стена на постройката, отстояща на 43,40 м (външни размери). Най-вероятно тук свършва само най-южния за сградата зид с посока запад-изток. Насипът непосредствено при връзката между южния зид и източната стена не е изчерпан докрай. В тази част вторият зид е бил фундиран по-дълбоко от източната част на най-южния. Подобно на западната част на Сграда I, той лежи върху масивен пласт от редуващи се дребни речни камъни, залети с пречистена глина. Следва тънка около 2 см хоросанова заливка, върху която е започвал градежът от големи блокове. В източния профил на проучваното досега пространство се забелязва, че трасето на втория зид продължава в източна посока, като има известно изместване от проследената ос на юг. Освен това на две места се откриват останки от масивни блокове, които са разположени с дължината си по дължината на зида. Различното е, че този градеж пресича и междинното пространство на втори и трети зид. Вероятно може да се говори за вътрешни напречни зидове в източната част на Сграда I. И двата разкрити напречни зида са с ширина 1,40 м, като разстоянието между тях, както и отстоянието им от т.нар. източен зид на Сграда I, е 1,80 м. Връзката им с гнездото на третия зид не може да се възстанови, поради пълното им разрушаване в резултат на изкопите за основи на по-късната Сграда II.

При проучването на основата на т. нар. източна стена на Сграда I се откриват

21 гъсто разположени дупки от дървени пилоти, с дебелина 5,5–8 см и най-голяма измерена дълбочина 93,5 см. В горната си част пилотите са били засипани със смес от камъни, парчета от строителна керамика, варовикови отцепки и хоросан.

Все още не е установен в пълнота планът на ранната монументална постройка. Ясно е, че след разрушаването ѝ, част от руините са разчистени или са останали под основите на новопостроената Сграда II.

Сграда II

В югозападния ъгъл на новооткритата Сграда II засега се разграничават две помещения. В източното продължава разчистването на настилката от мраморни плочи. Тя е била в значителна степен нарушена още в средните векове и там е било извършвано някакво преустройство или частично е използвана за други цели. Запазили са се два реда от блокове с посока запад-изток, но засега е неясно от какво съоръжение/съоръжения са.

При проучване фундамента на основите в югоизточното помещение се установява на този етап, че постройката има два етапа на изграждане. Първоначално е била построена източната част. Градежът е блоков, с прецизна обработка на всички лица на блоковете и външни цокли с ширина 27-30 см. Дебелината на западната стена на този градеж (разделителна между двете помещения) е 2,70 м в основата и 2,30 м в суперструкция. Все още не е известно дали това е първа фаза от изграждането на църковната постройка или е част от друг по-ранен градеж. Впоследствие към нея е била пристроена допълнителна част. Още при изкопаването и изграждането на основите тя е била плътно долепена до основите на по-ранната, а блоковият градеж застъпва така прецизно и плътно западния цокъл, че в запазената част от суперструкцията е трудно различима фугата. Напълно съответстваща на по-старата част е обработката на южното и западното лице на пристройката. Значително по-небрежно са изработени цоклите във вътрешността на новообразуващото се помещение. Те явно са били скрити от подово ниво, към което насочва височината на мраморната настилка в съществуващото вече източно помещение. Фундирането на основите на зидовете в двата строителни етапа е еднакво по своя характер, като разликата е в цвета на глината, свързваща камъните, както се установява при направения сондаж в югоизточния ъгъл на югозападното помещение. На по-старата част тя е светлокафява, докато в добавката е тъмнокафява, тежка и мазна. Разчистването на още един зид с ширина 1,75 м северно от южната стена на пристройката разкрива съществуването на затворено (в основите) помещение в югозападния ъгъл на Сграда II с вътрешни размери 3,30 х 3,45 м.

При разрушаването на Сграда II, което според откритите над рушевините две монети (византийски, от X-XI в. и рязана от XIII в.), както и според характера на намерените фрагменти от битова керамика, е станало след 60-те години на XI век, това помещение е било използвано за яма, в която са нахвърляни телата на повече от 20 животни – кучета, котки, свине, теле, птици и др., затрупани с блокове от разрушената сграда. Отгоре над нивото на цокъла на помещението има ясни следи от пепел и обгорена до слабо отхлюпване пръст, която е запечатала ямата. Сред каменния материал в нея е открита и част от варовикова колона, украсена с релефен мрежест орнамент. Вдлъбнатите ромбове обаче не са били инкрустирани с друг материал, а носят останки от червена и синя боя.

За характера на постройката говори и откритият югозападно от сградата фрагмент от зид, украсен с врязан кръст и покрит със светлокафява глеч.

Във времето след разрушаването на Сграда II върху югозападното помещение е направено някакво неясно по форма и функции съоръжение от каменни блокчета

и част от мраморна колона. То съответства по нивото си на двата реда от блокчета в източното помещение след разрушаването на мраморната настилка. Двете може би имат отношение към пространство на занаятчийската работилница с двете пещи от XIII век, разположени на юг и разкрити в предшестващи кампании.

РАЗКОПКИ В ЮЖНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПРЕСЛАВ ПРЕЗ 2002 Г.

Стойчо Бонев

Проучванията в южната част на Царския дворец в Преслав се проведоха в района на банята в западния край на дългата сграда с вержен план, която рамкира откъм централния дворцов квартал площада с фиалата. Макар и кратковремеви, те дадоха резултати, които правят възможни разсъждения и изводи в няколко посоки:

1. За стратиграфията на терена в югозападната част на Двореца и за характера на поселищния живот там през късносредновековния период. Двата гроба, на които се попадна на дълб. 0,60-0,80 м показват, че и тук през XII-XIII в. е разположен некропол, подобно на повечето други райони на Двореца.

2. За облика на столичната сграда в участъка западно от банята. На разстояние 2,80 м пред северната фасада се разкриха две дълбоко фундирани основи с мощни пиластри, отстоящи на 2,10 м една от друга, но съединени с по-плитко вкопан квадров зид. Те са сигурно свидетелство за наличието на портик, който от своя страна внася нови данни за градоустройствената схема на района от края на IX и през X в.

3. За степента на проученост на терена около банята при по-ранните разкопки. Северно от канала, който слиза от запад успоредно на стената на банята по посока към септичната яма с твърда датировка в X в., се разкриха съоръжения, застъпени от каналния улей на дълб. 1,20 м от покритието му. В градежа им са употребени камъни, тухли и червен хоросан. Съчетавайки тези данни с получените преди няколко години става ясно, че около и под сградата с банята има останки от сгради и съоръжения, които предхождат столичните и за първи път дават отправна точка за разкриване градоустройството на аула в югозападния му ъгъл през първата половина на IX в.

ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ ПО ТРАСЕТО НА ЕТАПНА ВРЪЗКА ГР. ШУМЕН (5-ТИ КМ) – ПЪТЕН ВЪЗЕЛ КМ 349+500 (349+800) НА АМ "ХЕМУС" (КВ. МАКАКА)

Методи Даскалов

Терененото обхождане бе ограничено в секторите на вариантите на проектираната пътна връзка. Към времето на обхождането голяма част от трасетата бяха заети с есенни култури в напреднала вегетация. В резултат на обхождането разполагаме със следните данни за археологически обекти:

- КМ 6+600 - 6+750 – керамични фрагменти (битова и строителна керамика), отнесени към късноантичната/ ранновизантийска епоха и единични от османския период (Възраждане).

- КМ 6+700 - 6+800 – могилен некропол (три ниски до 0,9-1,10 м) могили.
- КМ 7+600 - 7+800 – подемен материал от късната античност и ранното средновековие (битова и строителна керамика, късове от глинена замазка, кремъчни отцепи).

При бъдещо строителство се налага пълно проучване на могилите, попадащи в трасето, и сондажи за изясняване характера на регистрираните обекти.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НАЦИОНАЛНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ И АРХИТЕКТУРЕН РЕЗЕРВАТ " ДУРОСТОРУМ - ДРЪСТЪР - СИЛИСТРА" ПРЕЗ 2002 Г.

Стефка Ангелова, Румяна Колева, Д. Боева, Владимир Пенчев

Разкопките се проведоха от 12.07 до 20.082002 г. със средства на СУ "Св. Климент Охридски" и община Силистра. Освен авторите на отчета, в тях участвуваха докторантите Б. Думанов, Ал. Станев, Т. Марваков, абсолвентите Г. Дянкова и К. Клисуранов, и студенти от III курс на специалност "Археология" при ИФ на СУ.

През 2002 г. са проучвани терени източно от апсидите на базиликата, северно от църквата, южно от южния вход на притвора.

Северно от външната стена на базиликата беше проучен зид с посока запад-изток. Основата е изградена от ломени камъни и фрагментирана строителна керамика, споени с жълта глина. Суперструкцията е с две лица от дялани блокчета, подравнявани с тухли и керемиди и пълнеж от ломени камъни. Спойката е бял хоросан. Основата на зида е положена в късноримски културен пласт и достига льоса. Суперструкцията се намира приблизително на 1 м по-дълбоко от строителното ниво на църквата. В сондажа около зида беше намерена късноантична керамика и много монети, най-късната от които е на Юстин II и София, сечена в 569/570 г. Засега остава неясно, свързан ли е разкритият от нас зид с останките от ранновизантийско строителство в централната апсида и източната част на централния кораб на базиликата, както и със зида непосредствено до северния зид на църквата.

Южно от южния вход на притвора са разкрити нови части от настилките от квадри и плочи върху подложка от червен хоросан. Едната е с посока юг, а другата - юг-югоизток. Намерените монети и печат в пласта непосредствено над камъните показват, че след превземането на Дръстър от византийците в края на X в. църквата и сградите южно от нея са функционирали.

В теренте източно от базиликата бяха разкрити останки от два канала. Първият е от глинени тръби, споени с бял хоросан, върху подложка от бял хоросан. Положен е в културен пласт от XI в. Също такава посока има и един зидан канал, разкрит след демонтирането на описания. Той е изграден от квадри и плочи и е покрит с плочи. Дъното му не е облицовано, а квадрите и плочите са споени с глина. При строителството на канала е достигнат и частично разрушен цистов гроб от X в.

Южно от стълбище към притвора на базиликата, в пласт от XI в. до източното лице на зид с посока север-юг, беше разкрита основата на пещ. И тук, както и на север от църквата, през XI в. са възникнали многобройни жилища. В яма северно от църквата, заедно с много керамика и дребни находки, бяха намерени 14 византийски монети - от анонимни клас С (1042-1050) до 1 билонова скифата на Алексий I Комнин (1092-1118). Керамиката от ямата потвърждава по-ранни наши наблюдения, че във втората половина на XI в. се появяват части от импортни сграфитосъдове.

Югоизточно от протезиса бе проучена вкопана в терена домакинска пещ. Използвана е продължително време, тъй като подът ѝ е ремонтиран два пъти. Запазени са и трите подови замазки. Стените ѝ също са обмазани с глина, отухлена при горенето. Във вътрешността ѝ е намерена медна монета от XIII в.

Източно от църквата е разкопано вкопано съоръжение с правоъгълна форма. Намерените железни крици, оловни слитъци, многобройни железни предмети и многобройните свидетелства за горене при високи температури ни заставят да приемем, че става дума за някакво вкопано в пластове от XIII и XIV в. производствено съоръжение. Много вероятна е връзката му с проучената през 2000 г. яма, с намерени медни слитъци и поти за производство на монети в края на XIV в.

През 2002 г бяха разкрити 29 нови гроба от некропола около църквата. С изключение на цистов гроб 460, всички по характеристики и стратиграфски данни се отнасят към XIII и XIV в.

РАННОСРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ДО С. РУЙНО, СИЛИСТРЕНСКО

Георги Атанасов, Валери Йотов

Трети сезон продължават археологическите разкопки на ранносредновековната крепост до с. Руйно, община Дулово, Област Силистра. В проучванията участват студенти от Кишиневския университет ВАШ, под ръководството на проф. Николай Русев.

Тази година проучванията бяха съсредоточени извън укреплението, защото се оказа, че югоизточно от него се развива обширно старобългарско селище, чиято площ е около 100 дка. То обхваща както склона под крепостта, така и склона на отсрещното възвишение, като приблизително по средата преминава сухоречието Сенебир. По средата на склона бяха проучени две землянки. Първата, № 10, е със стълбова конструкция и съдържа находки и керамика от X в. Втората, № 13, е без дупки за колове и съдържа керамика от X и първата половина на XI в. Приблизително 40 % от фрагментите са на бързо колело. Две жилища бяха проучени в началото на склона до брега на сухоречието. Първото (землянка №11) е с две едновременно функциониращи каменни печки (едната наподобява камина) и съдържа находки и керамика от края на X и първата половина на XI в. Второто е наземно жилище с каменни цокли, две каменни печки и съдържа керамика и находки от X в. Не е изключено да е железарска работилница, защото бяха намерени чук и шлака и парчета желязо.

Последната проучена землянка № 14 е на отсрещния бряг на сухоречието, където продължава развитието на селището. Край стените ѝ са открити камъни, а находките и керамиката са от X в.

Започна проучването на голямата кула при главната порта на крепостта. Всъщност, входът е бил фланкиран от две кули, като едната е почти унищожена. Източната е запазена и представлява масивен трапецовиден бастион с леко закръглено чело с ширина 5,80 м. Изградена е от големи полуобработени камъни на кална спойка, а фугите на лицето за измазани със слаб хоросан. В този сектор, пред и под кулата, на терена се откриват фрагменти от тракийска и ранновизантийска керамика от V-VI в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ "МИХЛЮЗ КАЛЕ" В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. АКСАКОВО

Живко Аладжов, Катя Меламед, Явор Василев

Разкопките (18-21.09) през 2002 г. се заключиха в залагане на сондаж (1,5 на 1,2 м) в крайната южна част на крепостта, в очертанията на иманярски изкоп. Още в самото начало бе открит зид, чиято дебелина остана неизвестна, изграден от полуобработени камъни, споени с бял хоросан, с добре измазани фуги. В долната си част зидът, запазен на височина 1,57 м, завършва с цокъл, широк около 0,05 м. Под цокъла основите на зида са от необработени камъни, споени с кал, като са вкопани на дълбочина 0,60-0,70 м, застъпвайки тухлена настилка. Откритата настилка е изцяло запазена в границите на сондажа, като е направена от добре изпечени квадратни тухли със страна 0,30 м, имащи червен цвят. Изследваните стратиграфски пластове при сондажа в основни линии повтарят ситуацията, наблюдавана през предходната година при северната крепостна стена. Най-горният пласт, състоящ се от сиво-кафява пръст, примесена с отделни камъни от разрушените градежи в тази част на крепостта, достига дълбочина около 1-1,20 м. В него бе открит каменен детайл с полукръгла, пресечено-конусовидна форма с диаметър 0,32-0,35 м. От тази дълбочина надолу започнаха да се срещат фрагменти от плоско, най-вероятно прозоречно стъкло, имащи зелен или синьозелен цвят, а на около 1-1,20 м от лицето на проучвания зид се попадна на слой нападали керемиди от двата типа - тегули и имбрици. В изследвания участък се забелязва известна подреденост на нападалия покривен материал, който изглежда се е изсипал наведнъж от покрива на евентуалната сграда, към която вероятно принадлежи и изследвания зид. Изглежда, че това изсипване е довело и до падането им на такава дистанция от стената. Под пласта керемиди, дебел 0,10-0,30 м, се достигна до пласт светла жълтеникава пръст, дебел 0,20 м, отговарящ на нивото на цокъла на зида, а изглежда и на съвременното му ходово ниво, вероятно образуван по време на съществуването на постройката. Под него, до тухлената настилка бе открит насип от жълто-кафява пръст, дебел около 0,70 м, в който са били вкопани основите на зида. Откритите неизразителни керамични фрагменти от всички пластове се отнасят към една и съща епоха - V-VI в. По малкия брой на откритите находки, както и по описания насип от нападали заедно керемиди може да се заключи, че при сондажа сме попаднали до външния зид от сграда, имаща покритие от тегули и имбрици и осветявана от прозорци, имащи правоъгълни цветни стъкла. През този втори сезон от проучванията на крепостта "Михлюз кале" до с. Аксаково бе открито и указание (тухлената настилка, застъпена от зида), за съществуването на поне два строителни периода в застрояването на тази част, а възможно и на цялата крепост.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ "ГАЛАТА"

Живко Аладжов, Катя Меламед, Явор Василев

Проучванията на средновековната крепост Галата започнаха през 2002 г., (12-15.09.) със залагането на един сондаж с размери 1,50 х 1,50 м на около 5 м югоизточно от старата сграда на пазачите на доскоро действащия фар. Поради ограниченото време на разкопките сондажът достигна до 1,65 м дълбочина, при което не

бе достигнат стерилен пласт. Още при самото начало на разкопките, на 0,30 м от сегашното ниво, се попадна на ред от камъни с посока север-юг, образуващи зле оформено лице на зид, заемащ цялата източна половина на сондажа. Зидът е изграден от неоформени камъни, спойката между които най-вероятно е кал, като вътрешността му бе покрита с пласт от жълта пръст, различаваща се от околната, която не бе отстранена. В дълбочина неравното лице на зида продължава на около 0,80 м дълбочина, постепенно издавайки се под наклон на запад. След това ниво градежът на зидарията рязко променя характера си, като от там до края на сондажа е изграден от два реда големи дялани блокове, споени с бял хоросан. Блоковете прилепват плътно един към друг, като лицето им, издаващо се около 0,10 м навън от застъпващия го градеж, е вертикално. Поради малките размери на сондажа изцяло в очертанията му попадна само един от тях с дължина 1,30 и височина 0,35 м. На мястото на промяната във вида на зидарията, последните камъни от по-горната зидария образуват засводени вдавания навътре, образувани най-вероятно при ваденето на лицевите й камъни в даден по-късен момент. От изложените факти може да се направи заключението, че първоначално двете лица на двете застъпващи се зидарии са образували една плоскост. При зидарията от дялани блокове бяха открити няколко парчета, а също и цяла отлепила се от зида част от мазилка от бял хоросан, дебела 0,05 м. По лицата на блоковете на места се забелязват следи от полепнала по тях вероятно в стопено състояние черна смолистобразна маса с неясен характер. В свободната западна част от сондажа, между 0,30 и 0,80 м от сегашното ниво се откриха няколко фрагмента от синьо-зелена керамика, имаща маслен блясък, отнасяща се най-вероятно към османския период. На 0,80 м се попадна на неплътен пласт от фрагментирани "турски" керемиди, смесени с отделни въгленчета и фрагментирани кости. Надолу пластът не променя вида си, като в него се откриват на дълбочина 1,30 м късове от полуизгляло дърво и два фрагмента от керамика със светлозелена глазура (най-вероятно от периода на османското владичество). На този етап от проучванията, най-вероятно откритият масивен градеж и подемният материал, открит в прилежащите му пластове, се отнасят най-общо към периода на османското владичество. Все още е трудно да се правят заключения за характера на сградата или съоръжението, част от което е бил изследвания частично зид от дялани каменни блокове, като към изясняването на тези въпроси ще бъдат насочени и бъдещите усилия на проучващия екип.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА "ХИСАРЛЪКА", КВ. АНЕВО НА ГР. СОПОТ

Иван Джамбов, Мария Деянова, Петя Калоферова

Археологическите разкопки в крепостта "Хисарлъка" в кв. Анево на гр. Сопот се проведоха от 5 до 15 август 2002 г. Те се осъществиха с помощта на студенти от ПУ "П. Хилендарски". В ръководния екип се включиха доц. д-р Иван Джамбов и ас. Петя Калоферова /ПУ/ и уредникът в ИМ-Карлово – Мария Деянова.

Разкопките през този сезон бяха съсредоточени в непроучван досега сектор във вътрешността на укреплението до южната крепостна стена.

Според начина на изграждане с ломен камък и използване на бял хоросан, както и по находките от битова керамика от V-VI в., отнасяме изграждането на крепостта към ранновизантийския период.

Още през първия археологически сезон през 2001 г. попаднахме на няколко фрагмента от ранносредновековна битова керамика от X в. Както отбелязахме тогава в отчета си, това не ни дава достатъчно основание да маркираме културен пласт от тази епоха.

Разкопките през 2002 г. обаче не само потвърдиха, но и категорично доказаха наличието на ранносредновековно българско поселение, разположено в чертите на крепостните стени. Засега имаме данни за две полуземлянки в близост до южната крепостна стена. Едната от тях е с добре запазена на места подова настилка от преупотребени тухли. Върху нея се откриха доста фрагменти от средновековна битова керамика със сиво-черен цвят и гребенчата украса, характерна за периода от X в. Стените на землянките са били обмазани с плет и глина, фрагменти от които също бяха открити. Целият пласт беше наситен с пепел и въглени. Това ни дава основание да предположим, че те са били опожарени. Твърде вероятно е да се открият още землянки и в други части на крепостта. Дори и да е така, което ще покажат бъдещите разкопки, може да смятаме, че се касае за малко средновековно поселение. Освен аналогиите с подобни селища в Североизточна България, най-близкостоящото е това, възникнало върху останките на античния Диокрецианопол (Хисар). То се намира само на 25 км в южна посока. Интересно е да се отбележи, че материали от тази епоха не бяха открити нито на крепостта Аневско кале, нито в манастирския комплекс в нейното подножие.

Друг категорично засвидетелстван факт при разкопките през настоящия сезон е наличието на керамика от късната бронзова епоха в близост до разкритите ранносредновековни землянки. За сега обаче не сме достигнали до самостоятелно изявен културен пласт от тази епоха.

СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ИСКРА, ПЪРВОМАЙСКА ОБЩИНА

Иван Джамбов, Георги Митрев, Петя Калоферова

Археологическите проучвания в землището на с. Искра, Първомайска община, се проведоха от 10 до 14 юли 2002 г. (обект "Св. Пантелей") и от 6 до 8 септември 2002 г. (обект "Оградището"). Средствата се осигуриха от Фонд "Научни изследвания" към ПУ.

Обект "Св. Пантелей" се намира на около 1 км северно от с. Искра. В непосредствена близост съществува аязмо, известно сред местното население като "Св. Пантелей", което се намира на 100-150 м в посока север-северозапад от параклиса "Св. Врач". Изследваната църква е разгърната източно от аязмото "Св. Пантелей". В стратиграфско отношение обектът съдържа само един културен пласт, датиран в периода IV-VI в., с дебелина от 0,40 до 0,60 м. В първите 0,20-0,25 м от повърхността на терена беше регистриран обгорял слой, наситен с фрагменти от керемиди. В следващия пласт на дълбочина от 0,40 до 0,60 м от повърхността на терена бе регистриран градеж от едри ломени камъни на калова спойка. На същата дълбочина бяха регистрирани множество фрагменти битова керамика, както и част от подова настилка в централната част на наоса, с големина на разкрития пасаж 0,64 х 1,05 м. Плочникът е изграден от тухли с размери 0,33 х 0,33 м и деб. 0,025 м, на калова спойка.

Извършените проучвания и характерните особености на терена показват, че се касае за значителна по размери църква, от която засега сме разкрили малка част

около апсидата и в наоса. Сигурно са установени следните размери: ширина на наоса - 5,20 м, диам. на апсидата - 4,80 м, дебелина на южния и северния зид - 0,90 м, дебелина на апсидата - ок. 1,20 м.

Сред находките са бронзова монета (константинополска емисия на стойност 20 нумии от V-VI в.), фрагмент от железен меч, който лежеше върху плочника, и стрела от типа "лястовича опашка".

Вторият обект, който изследвахме, е "Оградището". Той е разположен в едноименната местност в землището на с. Искра, в подстъпите на Източните Родопи. Централно място в него заема крепост, чиито стени са изградени от ломен камък без спойка, с дебелина около 2 м. В северната част на укрепеното пространство се намира църква. Градежът е от ломени камъни на калова спойка, с дебелина на зидовете 0,70 м. Проучванията показаха, че по план тя е била трикорабна, с обща ширина 12,40 м. Централният кораб е с шир. 4,20 м и дълж. 12 м, а страничните - с шир. 2 м. Входът към наоса е само един - от западната страна на централния кораб и е с шир. 1,50 м, а входовете към страничните кораби са били от централния кораб, с шир. 1,20 м.

В стратиграфско отношение обектът има два културни пласта. Първият от тях все още не може да бъде датиран, тъй като се разкри незначителна част от него. Той е разположен под подовото нива на църквата. Вторият, най-горен в стратиграфско отношение, е с деб. 0,70 м и се датира в периода IV-VI в., според намерените фрагменти битова и строителна керамика. В него се откриха още железни гвоздеи, скоби и панта от вратата и фрагменти от малко стъклено съдче.

СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ С. ЗЛАТНА ЛИВАДА АМ "МАРИЦА" КМ 19+900 – 20+250. РЕЗУЛТАТИ ОТ СПАСИТЕЛНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2001 Г.

Димитър Янков, Румяна Колева

Разкопките се проведоха от 25.05. до 30.09.2002 г. със средства на ИА "Пътища". Освен авторите на отчета, в тях участваха М. Даскалов - АИМ БАН, К. Трендафилова, Н. Якимова - ИМ Чирпан, докторанти, дипломанти и студенти от СУ, НБУ и НХА. Интердисциплинарните проучвания са извършени от специалисти от АИМ - Н. Тонков, д-р Л. Нинов, М. Минкова - ИМ Стара Загора и Н. Диянова - ИМ Чирпан. Разкопана е площ от 1650 кв. м и са разчистени допълнително две жилища от предишни сезони.

И през тази година се потвърдиха наблюденията ни за наличие на няколко типа жилища и стопански постройки, разположени в повече от един строителни и хронологически хоризонти. Проучени бяха останки от 10 полувкопани и 4 лековкопани помещения. Лековкопаните се отличават от полувкопаните по по-малката дълбочина на вкопаване в средновековния терен и наличието на допълнително укрепване на стените с камъни в основата или облицовка с еднолицев зид от камъни със спойка от кал на вкопаната в терена част. Стените и при двата типа са от плет, измазан с глина. В ъглите и по очертанията на вкопаването се разкриват дупки от гредите на носещата конструкция. Покривът по-вероятно е двускатен, покрит с нетрайни материали. Подовете са без специална замазка, направо върху достигнатата при вкопаването белезникава глинеста пръст. Отоплителното съоръжение е огнище, разположено до някоя от стените на жилището. Такова не е открито нав-

сякъде. При някои от случаите е възможно да е в неразкрити още части, другаде има само косвени данни за наличието на такова, а при стопанските помещения липсва. Често, свързани с жилищата или в непосредствена близост, се разкриват ями. В един случай ямата попада в отделено със стена от жилището уширение, което е служило за стопанска част. Ямата е била с покритие и както и другаде първоначално е използвана като хранилище и едва по-късно запълнена с боклук. В едно от стопанските помещения е разкрит скелет на кон в анатомичен порядък. Значителна част от друга стопанска постройка е заета от вкопаване с неправилна правоъгълна форма - предпещна яма на куполовидна домакинска пещ, вкопана в здравия терен от север.

В известния от предишни години участък с концентрация на желязна шлака и крици се разкриха множество плитки малки ями с въглени и бучки желязна шлака. За съжаление други следи от регистрирания тук производствен процес липсват.

И през този сезон се откриха керамични фрагменти от късноенеолитната, раннохалколитната, ранната бронзова и късножелязната епоха. Концентрациите на места от такива материали показва, че не е изключено в бъдеще да се разкрият и по-запазени структури от тези по-ранни епохи.

При разкопките бяха намерени монети - римски (III-V в.) и 11 византийски (от анонимен фолис клас А2 до монета на Мануил I Комнин - II сечене, т. е. от последната четвърт на X до края на XII в.) и ядро на словен печат. Византийските монети потвърждават датировката на селището. Въпреки намерените по-ранни римски и късноантични монети, други материали и градежи от това време не се откриват.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛАТА ТРОЯНОВО И ГОЛЯМА ДЕТЕЛИНА, В РАЙОНА НА КОМПЛЕКСА "МАРИЦА-ИЗТОК"

Гергана Шейлева

Средновековното селище е разположено върху склон на левия бряг на р. Блатница и попада в землището на бившето село Голяма Детелина. На 300 м югозападно от него е открито средновековно селище със синхронен керамичен материал. Въз основа на намерените керамични фрагменти селищата се отнасят най-общо към XII в.

Целта на спасителните проучвания през есента на 2002 г. бе да се установи стратиграфията и площта на средновековните селища, както и евентуалната връзка между тях. Проучването и документирането на съоръженията бе особено затруднено от тяхното местоположение. Една част от тях попадат в рудничното поле и са унищожени от разкривката на рудника.

При зачистването на профила на ръба на разкривката и чрез сондажи във вътрешността на терена бяха установени голям брой жилищни и стопански съоръжения, които се отнасят към два периода - латен и средновековие.

Към средновековния период се отнасят две жилищни, едно стопанско помещение с големи размери и една боклучна яма.

Жилище № 1 има два строителни периода. При първия жилището е било вкопано на дълбочина 0,60 м в северната и на 0,35 м в южната му част. Югоизточната му част е унищожена от разкривката на рудника. По всяка вероятност то е имало правоъгълна форма с дължина 3,30 м и широчина 2,90 м. Подът му е от сиво-белез-

никава трамбована пръст. В североизточния ъгъл на жилището е била изградена засводена пещ. Основата ѝ има правилна кръгла форма с диаметър 1,20 м и е вкопана изцяло в здравия бряг, а отворът ѝ е с широчина 0,45 м и влиза във вътрешността до 0,40 м.

През втория строителен период жилището е било наземно, вкопано на 0,18 м спрямо терена. Ориентирано е в посока север-юг. Западната му стена е запазена на 3,40 м, а широчината му достига 3 м. Подът е от трамбована пръст. По средата му бе открита предпещна площадка с коритообразна форма. Тя е замазвана на два пъти, което показва, че пещта е била преустройвана.

Дупки от дървени колове липсват. Археологически данни за покрива не бяха установени. Дълбочината на жилище № 1 от първия строителен период спрямо втория строителен период е 0,60 м. Находките от него (фрагмент от стъклена гривна, железен зъб от чепкало, фрагменти от глинени съдове) засега го отнасят към XII в.

Жилище № 2 е вкопано по тип. То има неправилна четириъгълна форма с размери 3,50 м х 3,35 м. Подът е от трамбована пръст. Пещта, изградена от ломени камъни, е вкопана в здравия бряг при югозападния ъгъл на дълбочина 0,25 м. От нея е запазена елипсовидната основа с дължина 1 м и широчина 0,66 м. В жилището бяха открити три неголеми ями, вкопани на дълбочина 0,13 м до 0,36 м спрямо пода.

Срещуположно по дългите стени се откриха две дупки от колове, което показва, че по всяка вероятност покривът е бил двускатен. Югоизточният ъгъл на жилището е отнесен от разкривката на ръба на рудника. Данни за входа няма.

Стопанско помещение № 1. Обозначението му е условно, тъй като не е окончателно проучено и засега в него не е открито отоплително съоръжение.

Помещението има издължена елипсовидна форма. Максималната му дължина в посока северозапад-югоизток достига 7,35 м, а широчината – 3,90 м. Вкопано е в полегат склон, поради което при североизточната му стена дълбочината достига 0,82 м, а при югозападната – 0,35 м.

В северозападната половина на западната стена и по цялата дължина на северната и източната стени има стъпаловиден отстъп с широчина до 0,80 м. Намериха се голямо количество фрагменти от глинени съдове, сред които един дебелостенен съд за храни и течности, два върха от стрели, две железни подкови, добре запазена желязна шпора.

При почистването на профила на разкривката на рудника в най-югоизточната част на обекта бяха установени още редица вкопани съоръжения - ями и жилищни или стопански помещения, частично унищожени от разкривката на рудника. Те ще бъдат проучени през следващия археологически сезон.

Яма № 1 има неправилна овална форма. Вкопана е в материка на дълбочина от 0,30 м под хумусния пласт. Запълнена е със сиво-черна до тъмнокафява пръст, примесена с пясък и въглени, сред които се откриват единични средноголеми ломени камъни, кости от животни, черупки от охлюви и фрагменти от глинени съдове.

Ямата има почти отвесни стени и дъно с лека денивелация в южна посока. Максималният ѝ запазен диаметър е 2,95 м. На самото дъно е вкопана по-малка яма с овална форма, наподобяваща по форма много известните зърнохранилища от средновековието.

Към латенската епоха се отнасят две ями - № 2 и 3. Те са разположени близо една от друга на ръба на рудника, поради което точната им форма и размери трудно могат да бъдат установени.

Запазената част на яма № 2 (западната половина) има кръшовидна форма. Яма № 3 е с почти отвесни стени, разширяващи се навън към дъното. Ямите са вкопани в материковия пласт от ниво 0,40-0,50 м от терена. Дълбочината им е 1,10-1,15 м.

Пълнежът при двете ями е сходен - сиво-черна пръст, сред която се откриват мазилки и фрагменти от глинени съдове, кости от животни. Намерени са фрагменти от керамика на колело и на ръка, от които са реставрирани една паница и амфора от сива тракийска керамика, които отнасят ямите към латенската епоха.

СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. "ЧЕНГЕНЕ ДЕРЕ" КРАЙ С. КРУМ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, ПО ТРАСЕТО НА АВТОМАГИСТРАЛА "МАРИЦА" ОТ КМ 32+000 ДО КМ 32+500

Борис Борисов, Гергана Шейлева

Спасителните археологически проучвания на средновековното селище в м. "Ченгене дере" край с. Крум започнаха в края на м. май и продължиха до началото на м. септември 2002 г.

Целта на ръководещият екип бе да се проучат съоръженията по трасето на бъдещата автомагистрала, на изток от междуселския път между селата Добрич и Крум. По време на теренните работи бе проучен хумусният слой на площ от около 8 дка, на която бе достигната горната част на средновековния културен пласт. В него са регистрирани многобройни следи от основи на жилищни и стопански помещения и съоръжения. Наблюденията показват, че стените на една част от тях са били изградени от колове и плет, измазан с глина, а други са със стени, градени от ломени камъни, споени с кал. За съжаление, цялата площ на сервитутната ивица на изток от съвременния междуселски път не бе проучена поради преждевременното прекъсване на финансирането от страна на инвеститора.

През отчетния археологически сезон бе напълно изследвано жилище 2, регистрирано през 2000 г. По тип то е наземно, има правоъгълна форма, със силно заоблена източна стена, която му придава форма на овал. Максималната му дължина е 4,45 м, а ширината му – 3,50 м. Подът на жилището е от сивобелезникава трамбована пръст.

Данни за изграждането на стените и за покривната конструкция липсват, тъй като по дължината им бе открита само една дупка от дървен кол. Отоплителното съоръжение на жилището се е намирало в северозападната му четвърт, където бе открита яма с диаметър 1 м, застлана с плочести камъни. По всяка вероятност в случая се касае за основа от огнище или засводена пещ. В югозападната четвърт на жилището се разчисти яма-зърнохранилище с елипсовидна форма, вкопана спрямо нивото на пода на дълбочина 0,90 м, каквито изобилстват в близките средновековни селища.

Въз основа на намерената фрагментирана керамика и силно повредена монета, жилището се датира към втората половина на XII-началото на XIII в., което бе установено още през предходния сезон през 2000 г.

Интерес представлява и открита основа от елипсовидна кошара, от която е проучена само западната част. Подобни съоръжения са открити и в сезонното селище на подвижни скотовъди край с. Гледачево и с. П. Градец в района на комплекса "Марица изток", както и в м. "Шиханов бряг" край Харманли.

ПРОУЧВАНИЯ НА "МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС" В МЕСТНОСТТА МОГИЛАТА КРАЙ ГРАД СМОЛЯН ПРЕЗ 2002 ГОДИНА

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

Комплексът се състои от трикорабна псевдобазилика от елинистически тип, с една тристенна апсида, баптистерий от север, обособен южен двор и жилищна сграда северно от храма.

Цел на разкопките през 2003 г. бе жилищната сграда. В план тя представлява правоъгълна постройка, ориентирана по дължина в посока север-юг, с размери 24 х 16 м, площ 370 кв. м.

Техниката на градеж е ломени камъни на калова спойка. Зидовете са фундирани без всичане в материковата скала, върху стерилен пласт. Дебелината на стените е 0,60-0,70 м. Следи от измазване с вар не са открити. Зидовете са съхранени до максимална височина 1,20 м, т.е. 0,70 м над подовото ниво от трамбована пръст.

Първоначално жилището в приземния си етаж се състои от вътрешен двор, проходно помещение, кухня с подковообразна пещ и изба-склад. По-късно към южната му страна са долепени още две помещения и е оформен двор, който го свързва с базиликата, а до западната му стена се изгражда втора пещ - външна за него.

В развитието на жилищната сграда най-общо се откриват два периода: I период (от I до IV-V в.) - предхристиянски, през който тя вероятно обслужва езически култов комплекс; II период (от V до края на VI в.) - християнски, в който съществува манастирския комплекс. Проучването не даде доказателства за функционирането на жилищната сграда след VI в.

Разцветът в развитието на манастирския комплекс може да бъде отнесен към управлението на императорите Анастасий I и Юстиниан I, когато в близост до съществуващото селище е построено "Калето" - част от веригата крепости, защитаващи територията на Византийската империя в периода на зачестилите нашествия от север.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ПЕРПЕРИКОН – 2002

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Георги Нехризов

През 2002 г. се работи през месеците юли и август с около 100 души работна ръка, набрани от съседните села. Усилията бяха насочени към скалния град Перперикон и към големия християнски комплекс в подножието на хълма, чието проучване започна през 2002 г.

На Перперикон работниците бяха разположени в североизточния корпус на Двореца-светилище и в сектора от север и северозапад на същия Дворец. Същевременно се започна работа на източния дял на Акрополa, където не бе работено от 1979-1982 г., т.е. от първите проучвания на Ст. Михайлов и Ив. Балкански. Целта, освен разчистване на поредните скални помещения, бе установяване на стратиграфията и хронологията на сложния ансамбъл.

В края на разкопките се установи, че със сигурност култовата дейност на хълма започва в късната фаза на енеолита (IV хил. пр. Хр.). Има съмнения и за следи още от късния неолит, но това предстои да бъде доказано. Първият голям разцвет се отнася към времето на къснобронзовата епоха (XVIII-XII в.). Първоначално в естествени пукнатини, а после и на цели пластове се попадна на изобилни материали от

този период. Добре са застъпени и ранно- и късножелязната епохи. Стана ясно, че най-ранното оформяне на изсечени в скалите сгради става именно тогава. Към тези епохи трябва да се отнесе и грандиозният кръгъл олтар, открит в западната част.

В Акрополa бяха разкрити части от южната крепостна стена и Южната порта, която също е изградена в скалите. Беше разчистена разкритата от предишните разкопвачи монументална базилика, също оформена в камъка. Оказа се, че тя се отнася към периода I-IV в., но към V в. е превърната в християнска църква, като от изток е добавена апсида. После сградата е била изоставена, а през XII-XIV в. в нейните руини е издигната малка безкуполна църква с двускатно покритие. Наоколо се развива голям некрополl от същото време, който бе проучен частично. В западна посока към вътрешността на Акрополa започна разкриването на монументални портици със запазени на място колони.

Продължи проучването на християнския комплекс в местността Кайсе Башъ на 2 км по права линия в подножието на Перперикон. Към вече известната красива църква и гробничен параклис към нея се разкриха основите на няколко големи сгради със стълбища пред тях. Много интересно наблюдение е фактът, че храмът се намира извън оформилия се представителен ансамбъл от сгради. С още 26 оловни печати-моливдовули се увеличи колекцията, чието събиране започна през 2001 г. Тяхното съдържание свидетелства, че вероятно става дума за откриването на областния център на Източните Родопи през IX-XII в. Същевременно там се е намирала и една от резиденциите на епископите на Ахридос, за което говори красивата църква. Свидетелство в тази насока са вече многобройните печати на епископи на Ахридос и други родопски епархии.

Проучванията на Перперикон и околността му показват, че той е бил голям културов център от дълбока древност до християнската епоха. Дори при турската колонизация той съхранява свещеното си значение.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХРИСТИЯНСКИ КОМПЛЕКС В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВИСОКА ПОЛЯНА, КЪРДЖАЛИЙСКО.

Николай Овчаров, Р. Иванова

През м. юли 2002 г. бе констатирана варварска иманярска намеса с булдозер на иманяри в землището на с. Висока Поляна. В разровения обект се наблюдаваха многобройни парчета от фрески, както и керамика и останки от сгради. Поради това бързо бе свикана комисия и се взе решение за спешно проучване на останалото. Средствата бяха отделени от бюджета на Перперикон и спасителните разкопки се проведоха в рамките на две седмици през август.

Установи се, че там действително има неголяма средновековна църква. Тя е без притвор, еднокорабна, еднoапсидна, без купол и с обикновено двускатно покритие. Сградата е строена от ломени камъни, свързани със здрав бял хоросан. Булдозерът е унищожил цялата суперструкция и много от основите на храма. Безжалостно са били съсипани стенописите, от които се събраха дребни парчета. Все пак се разбра, че има изображения на светци, части от надписи и от дрехи. Непосредствено до църквата бяха проучени два добре оформени гроба с тухлен под и стени от каменни плочи. С такива плочи са покрити и отгоре. Погребенията са християнски и без никакъв инвентар в тях.

Източно от църквата започна проучването на верижни сгради с посока север-юг. Разкрихa се две помещения, градени от камък на кал. От запад върви навес, оформял вътрешния двор на комплекса. Според находките и изследванията на ос-

танките от стенописи, той е създаден във втората половина на XII в.

По нашите предварителни наблюдения става дума не за манастир, а за светско имение, каквито има описани в изворите. Несъмнено то е част от обширния хинтерланд, оформил се около големия античен и средновековен център Перперикон.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА ДО ИВАЙЛОВГРАД

Бони Петрунова

През лятото на 2002 година за първи път бе осъществено археологическо проучване на крепостта Лютица, известно в литературата като "Калето до с. Рогозино". Уточнени са параметрите на крепостната стена и броя на кулите. Върху площ от 26 дка е разположен укрепен град, в който се откриват материали от първото хилядолетие пр.н.е. до XVII-XVIII в. На места крепостната стена е запазена до 10 м.

Археологическите проучвания бяха съсредоточени в няколко сектора: църква, щерни 1 и 2, некропол, два иманярски изкопа до единствената порта на крепостта. Открити са: керамика от епохите късен бронз, ранно желязо, античност, средновековие (X-XVII в.); монети, накити, глинени идоли, архитектурни детайли. Някои от находките са уникати.

Като степен на съхраненост, крепостта Лютица е изключителна. Тя е била важен стратегически пункт по време на Второто българско царство. Нейното значение и характеристика ще бъдат уточнени при бъдещите проучвания.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В МЕСТНОСТТА ОКОЛО ЗЛАТОГРАД

Николай Овчаров

Теренни обхождания с частични сондажи бяха осъществени за пет дни в края на м. ноември. Целта бе да се изследват останалите настрана обекти в землищата на селата северно от Бенковски, до Златоград и край с. Мъглене.

Установени бяха редица неотбелязани до този момент обекти: християнски некропол до махала Горно Мъглене, антично селище до каптажа на яз. Мъглене, няколко интересни тракийски светилища в района на Бенковски. Проведени бяха частични сондажи на голямото светилище в местността Белото камне до с. Старчево, от които бе изваден обилен керамичен и монетен материал (IV-I в. пр. Хр.).

ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ МАЛКО ТЪРНОВО – ГРАНИЦА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Методи Даскалов

Обхождането се проведе в строго ограничено време, на ограничен терен и с конкретна задача – засягане на археологически структури по новото трасе на т. нар. Международно шосе, което само в отделни участъци ще налага изкопни работи. Проектираното трасе преминава в близост до декларирани паметници на културата с охранителни зони без да ги засяга. Възможностите за непосредствено

наблюдение върху терена бяха ограничени поради напредналата вегетация на растителността и културните насаждения. В сектора на КМ 364+000 бяха намерени късчета металургична шлака (за съжаление без данни за археологическа среда). С данни за металодобив и металопреработка разполагаме след археологическите проучвания през 50-те години на терени в и около съвременния град. Необходимо е допълнително обхождане през подходящ сезон и наблюдение на изкопните работи.

БЪЛГАРО-АМЕРИКАНСКИ ЧЕРНОМОРСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОЕКТ. РАЗКОПКИ НА ПОТЪНАЛ КОРАБ ПРИ КИТЕН - СЕЗОН 2002

Калин Порожанов, Христина Ангелова, Крум Бъчваров, Калин Димитров

След падането на Константинопол през 1453 г. черноморският регион е бил сериозно изолиран от останалия свят, което наложило реорганизация и смяна на моделите на търговия, съществували в продължение на хилядолетия. Корабоплаването по Западночерноморското крайбрежие продължило, но изолацията на региона е станала причина за рязко намаляване на обмена на технологична информация и оттук - много забавени темпове на развитие на корабостроителните техники. Всъщност, продължили да бъдат използвани старите средиземноморски традиции, известни от предишните епохи.

През XVII век Истанбул – столицата на Османската империя, се превръща в един от най-многолюдните градове в Средиземноморието, наброяващи повече от половин милион души. Империята е била снабдявана с необходимите стоки изключително по море и в това са участвали много кораби. Основните продукти, изнасяни от българските пристанища са били зърно, мед, кожи, дървен материал, тютюн, вълна, желязо, въглища. Днес сме напълно в състояние да оценим до каква голяма степен Империята е била зависима от корабоплаването, но знаем твърде малко за самите кораби. За корабостроенето в този район и през този период не знаем почти нищо. Твърде малко е известно и за корабоплаването в рамките на самата Империя, както и за участието на поробеното християнско население, включително и българското, в това корабоплаване. В целия черноморски басейн няма нито един напълно разкопан и проучен кораб от този период. Разкопките в Китен имат за цел да попълнят в някаква степен тази празнина, както с информация за конструктивните особености на кораба и техниките на корабостроене през този период, така и за търговските контакти, осъществявани по море.

ЦЕЛИ НА ЕКСПЕДИЦИЯТА:

Да продължи проучването на общите черти и на спецификите на конструкцията на потъналия местен западночерноморски дървен ветроход от Късното Средновековие при нос Урдовиза, с. Китен, общ. Приморско, обл. Бургаска, като работата се съсредоточи:

- в работни квадрати към средната част на кораба, в очакване да се намери кил/килсон и съответно - степс на мачта;
- в работни квадрати към кърмата, за да се получи повече информация за конструкцията на кърмата и нейния вид.

Да продължи прецизирането на датировката на корабокрушението чрез откриване на нови данни, както от конструкцията на кораба, така и от запазени новооткрити артефакти.

РЕЗУЛТАТИ:

А) КОРАБНАТА КОНСТРУКЦИЯ. Анализът на корабната конструкция на корабокрушението в Китен показва, че открито до момента подкрепя хипотезата за местен произход на плавателния съд. Освен това обаче, то сочи и нещо друго, което е твърде интересно. А то е, че световноизвестният корабен реконструктор Ричард Стефи (реконструирал корабите от Ясъада - VII в. сл. Хр., Серче Лиманъ - XI в. сл. Хр, Кирения - IV в. пр. Хр. и други), при устна консултация, заявява, че никога никъде не е виждал идентично конструкторско решение по отношение на вътрешното оформление на кораба.

Конструкторското решение на вътрешното оформление на кораба е следното. След скулата страните на кораба са покрити само от стрингери. Дъното е плътно обшито. Това е характерно за иберийските кораби от XVI-XVII век, докато за италианската традиция е характерно точно обратното, както показват находките от Контарина, Италия. При скулата малки четвъртити дъски с "дръжки" са вкарани между ребрата така, че да изолират вътрешността на кораба. Дръжките са врязани във футвелингите. Паралел за това е известен от Катуотърското корабокрушение в Англия, датирано към средата на XVI век и идентифицирано като иберийски кораб.

На този етап от изследването може да се предположи, че корабостроителят е определял размерите на частите на кораба по пропорции:

- ширината на обшивката е около 21 см;
- ребрата варират в ширина и дебелина, но е вероятно майсторът да се е стремил да постигне ширина на ребрата от 10,5 см;
- дебелината на големите стрингери е също 10,5 см;

Всички тези цифри са кратни на 3,5, което е дебелината в сантиметри на външната обшивка.

За да бъдат уточнени подробностите, свързани с метрологията, нужно е разкопките да бъдат довършени.

Б) АРТЕФАКТИТЕ. Археологическите находки - предимно метални съдове и битова керамика, както и фрагменти от художествен порцелан, засега сочат една по-късна дата – към края на XVIII - началото на XIX век.

В) БИОЛОГИЧЕСКИ НАХОДКИ. Анализът на находките от органичен материал е осъществен от доц. Е. Чакалова (Биологически факултет на СУ "Св. Климент Охридски").

Анализът на откритите останки от такелажа на кораба (въжета) показва, че са изработени от папур.

Анализираните остатъци от рогозка сочат сходен резултат – тя е била изработена също от папур с примеси от перуника и някакво увивно растение, което трудно може да бъде установено, но с голяма степен на вероятност може да се каже, че е стебло от едно от следните растения: ладолеж/поветицовидно пипериче, поветица или брей.

В други проби също бе установено наличие на епидерма от папур.

При флотация на утайки бяха установени някои дребни овъглени семена – от глушина, синап, хилядолистник (бял равнец). Също така можаха да бъдат определени по-големи късове овъглена дървесина, принадлежащи на дъб, бук, елша.

Тези анализи на растителните остатъци категорично сочат присъствие на растителни видове, изключително много характерни за Българското Черноморско крайбрежие. Папурът, например, доскоро (до 50-те години на XX век) е използван за

направа на въжета на традиционните плавателни съдове.

Проби за поленов анализ бяха изследвани от Мариана Филипова от Природонаучния музей във Варна.

Те бяха взети от кърмата на кораба, непосредствено до метален казан, който предстои да бъде изваден през 2003 година. Според М. Филипова, в пробите присъстват в огромно количество семенца на синап и копър. Изключена е възможността за случаен характер на това интензивно присъствие, т.е. изключена е възможността откриването на едно място на толкова много семенца да е резултат от процеса на засипване на кораба. Най-вероятно е това количество семенца да е свързано с някой от металните съдове в тази част на кораба и най-правдоподобно - със споменатия казан.

ПРЕДВАРИТЕЛНИ ИЗВОДИ:

Останките от корабокруширалия при Китен ветроход показват без място за съмнение, че корабът е строен от опитен майстор-корабостроител и е представлявал значително капиталовложение.

Качеството на работата, сложността на изпълнението и особеностите на конструкцията показват, че е бил строен в сравнително голяма корабостроителница - добре екипирана и с традиции.

От своя страна това показва, че по време на Възраждането по Българското крайбрежие е имало добре развита и жизнена корабостроителна индустрия.

Сравнително големите размери на плавателния съд потвърждават заможността на собствениците му и показват че морската търговия е била важен и доходоносен отрасъл от стопанството на местното население.

ПОДВОДНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО РАЗУЗНАВАНЕ В РАЙОНА НА МАСЛЕН НОС

Калин Порожанов

ЦЕЛ НА ЕКСПЕДИЦИЯТА:

Да се локализира акваторията, от която при случайни леководолазни спускания в района на Маслен нос са вадени и прибрани в частни колекции в Созопол, Бургас и Варна кръгли питкообразни метални (медни/бронзови) слитъци.

Както формата, така и големината, а вероятно и теглото на тези слитъци са сравними с подобни, открити при корабокрушенията от късната бронзова епоха при нос Гелидония и Улу бурун по югозападното крайбрежие на Турция.

МЕТОДИКА НА РАЗУЗНАВАНЕТО:

Експедицията се проведе с активното участие на Леководолазен клуб "Реликт" – Варна, от борда на едноименния специализиран моторен кораб.

Извършено беше следното:

1. Оглед на крайбрежната брегова ивица – по суша и по море.
2. Кръгово оглеждане на участъци от морското дъно.
3. W-образно обследване на същата акватория.

ПРЕДВАРИТЕЛНИ РЕЗУЛТАТИ:

1. Теренният обход на брега на Маслен нос, при залива Зигра, южно от малкия нос Беглик таш:

- откри наличието на леснодостъпни за използване медни жили в скалите, които са най-вероятният източник за направата на кръглите питкообразни метални (медни/бронзови) слитъци.

- установи в близост до медните жили наличие на питкообразни хоризонтални вдлъбнатини в скалите край морето. Засега, направеният първичен оглед сочи, че те изглеждат повече като естествени образувания, отколкото изкуствено направени леярни съоръжения.

2. Подводното разузнаване елиминира като вероятно местонаходище определени участъци от дъното на залива. Остана непроучен един участък, който бе покрит с дебел пласт мидени черупки.

ПЕРСПЕКТИВИ:

1. Да се проучи по-щателно територията на брега и масива на Маслен нос.

2. Останалият непроученият участък от морското дъно може да бъде изследван с подводни металотърсачи, чрез които би се локализирало точно находището на медни/бронзови слитъци.

3. Вероятността при Маслен нос да се открие корабокрушение, меден рудник и/или износен крайбрежен пункт на такива слитъци налага използването за откриването им на специализирана техника за подводно археологическо разузнаване – като сонар и подводна видеокамера.

ОСТЕОАРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИ МАТЕРИАЛИ ПРЕЗ 2002 Г.

Лазар Нинов

През сезон 2002 г. са изследвани остеологични материали от дворцовия комплекс на Преслав. В Югозападното помещение на сграда 2 са нахвърляни много цели животни и части от тях. Идентифицирахме останки на млад бик, още по-млада крава и кости от трето говедо. Находките категорично доказват наличието на брахицерен тип говеда. В тилната област на черепа от младата крава ясно личат овални отвърстия от лизиране на костната тъкан получени при инвазията на ларви. Находката представлява голям интерес и е първа от този вид в България. По някои от костите има следи от опити за разсичане и обезкостяване. Открити са скелети на шест кучета. Две от тях са млади – едното е едва на три месеца. Направени са детайлни измервания. Установен е ръстът, физическите характеристики и породната форма на животните. Намерени са останките на една котка и едно новородено коте. Открити са единични кости от коза, две овце (овни), агне и шиле. По един от рогата на овните личат следи от напречно рязане в основата и върха. Най-многобройни са останките от свине – седем индивида. Четири от тях са с почти цели скелети. Представени са почти всички възрастови групи, като се започне от сукалче, шестмесечно прасе и се стигне до възрастни. Домашните птици присъстват с един вид – домашна кокошка, от който има общо пет индивида, включително и петел. Има останки от дребна дива птица и само един талус от елен. По някои от костите на едно от кучетата и крайниците на говедото има следи от обгаряне. За струпването има няколко хипотези, но най-вероятното обяснение трябва да се търси в археологическия контекст на находката. Получени са ценни данни за екстериора на отглежданите по това време животни.

Средновековно селище в местността Бяла вода до с. Златна ливада, Чирпанско. В кв. 29 попаднахме на скелет на кон, в чието разкриване участвах лично. Животното е разчленено преди поставянето в ямата. Главата и крайниците са отделени. Краниалната част на гръбначния стълб е ориентирана в посока ЮИ, а каудалната – на СЗ. Гръбначният стълб е разположен така, че с дорзалната си част е върху терена, а с вентралната нагоре (лежи по гръб). Целият гръбначен стълб, с ребрата и таза, са в анатомична последователност. На 70 см в дясно от последните гръдни и първите поясни прешлени се намира долна челюст, разположена с вентралната си част каудално. В близост се намират фрагменти от горна челюст и зъби, а под тях две леви ребра. На 80 см каудално от таза открихме добре запазена дясна лопатка В наличност са само първите опашни прешлени. Следователно по-тънките от тях са останали към одраната кожа с опашката. Част от костите на крайниците са открити в масовия остеологичен материал. Скелетът принадлежи на кобила, чиято възраст е 13-14 години.

В кв. 23 на дълб. 2,19-2,24 м в СЗ част на горелия пласт на жилище идентифицирахме обгорели кости от две пилета.

В СЗ ъгъл на жилище в кв. № 11 и № 12 идентифицирах останки от новородено теле.

В кв. О 16 на дълб. 2,63 м. в гърне открихме пиле.

В кв. 34 N 16 в гърне с kanak вкопано в ямата на дълб. 2,96-3,15 м намерихме кокошка.

В яма L 16 на дълбочина 1,26-1,55 в насипа между ъгъла в ЮИ част има птица.

В К 5 - насипа в жилищна яма на дълб. 1,7-1,8 м се намират останки на кученце.

Продължава изследването на масовия материал от селището.

Археологически и архитектурен резерват "Дуросторум - Дръстър - Силистра"- кв. С 14 дълб. 14,85 м във вътрешността на гърне идентифицирах кости от пиле и черупка от яйце. Предстои изследване на масовия костен материал.